

С подкрепата на
програма "Еразъм+"
на Европейския съюз

ЕВРОПА

В УЧИЛИЩЕ

за учители
с въображение

ПРАВА

УЧАСТИЕ ПРЕЖИВЯВАНЕ

ТЕАТЪР

ЦЕННОСТИ

ФАЛШИВИ НОВИНИ

ОПИТ

КАЗУСИ

ИГРИ

ДЕБАТИ

ПРОЕКТИ

София, 2022 г.

ЕВРОПА

В УЧИЛИЩЕ

за учители
с въображение

София, 2022 г.

Настоящата публикация се издава по проект 619918-EPP-1-2020-1-BG-EPPJMO-PROJECT „Ресурсен център Европа – нов подход към преподаване и изучаване на теми за Европейския съюз в училище“, който се реализира по програмата на Европейския съюз „Еразъм+“, дейност „Жан Моне“ от екип на катедра „Европеистика“ на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ в партньорство с Национално сдружение на българските европейски клубове (NABEC).

Автори:

Ингрид Шикова – Първа глава, раздел 1.1.; Втора глава, раздел 2.1.; Трета глава, раздели 3.1., 3.2., 3.3., 3.4., 3.5., 3.8.; Приложения 1.1. – 1.8., 2.1., 2.2., 3 и 6.1.

Красимира Василева – Първа глава, раздели 1.2., 1.3., 1.4.; Втора глава, раздел 2.3.; Трета глава, раздели 3.6.; 3.7; Приложения 4.1., 5.1., 5.2., 5.3. и 5.4.

Калоян Симеонов – Приложение 4.2.

Гергана Рагойкова – Втора глава, раздел 2.2.

ISBN: 978-954-8702-57-7

Подкрепата на Европейската комисия за изготвянето на тази публикация не представлява одобрение на съдържанието, което отразява възгледите само на авторите и Комисията не може да носи отговорност за каквото и да е използване на информацията, съдържаща се в нея.

Настоящата публикация е на разположение в PDF формат на адрес:
<https://eubgschool.eu/bg/za-proekta/subitiq>

Съдържание

Преговор	5
ПЪРВА ГЛАВА: ОБУЧЕНИЕТО ЗА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ В УЧИЛИЩАТА ПРЕЗ 21-ВИ ВЕК	
1.1. Европейското измерение в образованието във фокуса на политическия дневен ред на Европейския съюз	7
1.2. Темите за Европейския съюз в училищното образование в България	14
1.3. Анализ на резултатите от проведено проучване относно преподаването и изучаването на теми за Европейския съюз в българските училища	23
1.4. Изводи за предизвикателствата за преподаване и изучаване на Европейския съюз в училище	37
ВТОРА ГЛАВА: ТЕМИТЕ ЗА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ В ГРАЖДАНСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ	
2.1. Гражданската компетентност и преподаването на темите за Европейския съюз в училище	41
2.2. Европейските теми в гражданското образование на гържави от Европейския съюз	48
2.3. Педагогически аспекти на гражданската компетентност.....	52
ТРЕТА ГЛАВА: НОВ ПОДХОД КЪМ ПРЕПОДАВАНЕТО И ИЗУЧАВАНЕТО НА ТЕМИ ЗА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ В УЧИЛИЩЕ	
3.1. Активното учене и ролята на преподавателя	55
3.2. Преподаване на темите за Европейския съюз чрез казуси	57
3.3. Играта като образователен инструмент	66
3.4. Театралното изкуство като педагогически инструмент в областта на гражданското образование	69
3.5. Митовите и фалшивите новини за Европейския съюз като методически инструмент за изграждане на критическо мислене	74
3.6. Дебатът като важен инструмент в обучението	80
3.7. Учене чрез участие, опит и преживяване	82
3.8. Разработване и участие в проекти като източник на знания и умения	90

ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ	93
ИЗПОЛЗВАНА ЛИТУРАТУРА.....	94

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение 1. Казуси

1.1. Казусът „Касис дьо Дижон“	95
1.2. Биреният съдебен спор в Европейския съюз	97
1.3. Казусът „Андреа Франкович“	100
1.4. Казусът „Франсоаз Гравие“	101
1.5. Ягодовият казус	103
1.6. Казусът „Гарсия Авело или Гарсия Вебер“	105
1.7. Казусът „Елизабет Дано“	108
1.8. Шоколадовият спор в Европейския съюз	110

Приложение 2. Игри

2.1. Образователна игра „Колко риба да уловя?“	114
2.2. Провеждане на симулационна игра „Да решим бюджета на ЕС“	119

Приложение 3. Театър

3.1. Образователна театрална пиеса „Обичам те, Европа!“	130
---	-----

Приложение 4. Дебати

4.1. Провеждане на дебат „за“ или „против“ изкуствения интелект - Полезен или опасен е изкуственият интелект?	140
4.2. Провеждане на дебат на тема „Какво печели и какво губи България от членството в ЕС?“	151

Приложение 5. Активно учене

5.1. Учене чрез опит на ценностите на Европейския съюз.....	155
5.2. Учене чрез преживяване по темата „Толерантността в различието“	160
5.3. Учене чрез участие на гражданските ценности.....	164
5.4. Интерактивно занятие за разглеждане на демократичните ценности	170

Приложение 6. Проект

6.1. Как да разработим проект в училище?	174
--	-----

Приложение 7. Анкетни карти „Преподаване и учене за Европейския съюз в училищата през 21-ви век – предизвикателства и възможности“

Анкетна карта 1: учители	183
Анкетна карта 2: учители – дълбочинни интервюта	185
Анкетна карта 3: студенти – първи и втори курс	186
SUMMARY	188
CONTENTS	189

ПРЕДГОВОР

Как да събудим истинско любопитство у младите хора към теми, които често са определяни като скучни и безинтересни? Как да свържем светосещането с емоционално преживяване, за да се отключат вратите на познанието? Как да настроим младите умове към творчество? Възможно ли е във века на информацията да направим преподаването и изучаването на темите за европейското обединение интересно и обогатяващо? Как да погледнем на това, което се случва около нас, от по-различен ъгъл? Знанията и опитът ни дават повече сигурност, но те не трябва да се превръщат в обичайна рутина. Освен знания, необходимо ни е и въображение, нужни са ни отворени сетива и творческо вдъхновение.

Книгата, която държите в ръцете си, прави опит да отговори на тези въпроси. Тя е резултат от проект „Ресурсен център Европа – нов подход към преподаването и изучаването на теми за Европейския съюз в училище“ по програма „Еразъм+“. Основните цели на проекта са:

- Изграждане на „Ресурсен център Европа“ като академично и педагогическо пространство за експертни познания по темите за Европейския съюз /ЕС/, за гражданското образование, както и за актуалните приоритети на ЕС – <https://eubgschool.eu/bg>;*
- Създаване на иновативен и ефективен подход за повишаване на осведомеността и активното участие на младите хора в обществото, както и изграждане на капацитет за въвеждането на европейските теми в гражданското образование в средните училища;*
- Подкрепа и стимулиране на националната мрежа от Европейски клубове в училищата и мрежата от „Училища – посланици на Европейския парламент в България“ и популяризиране на европейските ценности;*
- Създаване и популяризиране на ресурси по актуални теми и приоритети на ЕС по иновативен и достъпен начин.*

Приложеният подход цели да се създаде устойчиво сътрудничество и обмен на идеи между академичните среди, учителите в средните училища, доброволческите организации, неправителствения сектор, както и информационните мрежи на ЕС в областта на преподаването и ученето по европейските теми и да рационализира съвместните усилия за насърчаване на европейски ценности и активното гражданство на младото поколение.

Изданието е предназначено за учители, ръководители на училищни Европейски клубове, преподаватели – старши посланици в училища – посланици на Европейския парламент и за всички педагози, които работят с младите хора, за разширяване на знанията за Европейския съюз, за формиране на техните умения и нагласи на активни граждани.

Първата глава на публикацията е посветена на европейското измерение в образованието и на основни въпроси на обучението по европейски въпроси в училищата през 21-ви век. Анализирани са резултатите от проведено проучване относно предизвикателствата за преподаване и изучаване на Европейския съюз в училище.

Втората глава разглежда европейското измерение на гражданското образование и педагогическите аспекти на гражданската компетентност.

Третата глава предлага нов подход към изучаването на темите за Европейския съюз в училище чрез прилагане на активни и интерактивни методи. Разгледани са интересни казуси, дебати по актуални въпроси, театрални пиеси, разработване на проекти. Приложенията предлагат конкретни педагогически материали, които учителите могат да използват в своята практика.

Посвещаваме тази публикация на всички учители с въображение, които са готови да изоставят рутината и да експериментират. По-въълнуващо е!

ОБУЧЕНИЕТО ЗА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ В УЧИЛИЩАТА ПРЕЗ 21-ВИ ВЕК

1.1. Европейското измерение в образованието във фокуса на политическия дневен ред на Европейския съюз

Образованието е в изключителните компетенции на държавите - членки на Европейския съюз. Те носят пълната отговорност за организацията на образователната система и за съдържанието на учебните програми. Европейският съюз не се намесва в националните образователни системи, а има само подкрепящи компетенции. Съюзът оказва съдействие на държавите членки главно чрез различни образователни програми, чрез осъществяване на координация между националните органи, отговарящи за образованието, както и чрез конкретни препоръки. Една от сферите, в които Европейският съюз оказва съдействие на държавите членки, е въвеждане на европейското измерение в образованието.

Като образователен принцип „европейското измерение в образованието“ доведе до многобройни дискусии и тълкувания. За да изясним какво всъщност се разбира под „европейско измерение на образованието“, ще направим кратък преглед на документите на европейско равнище, които го засягат.

Европейското измерение в образованието отдавна стои в политическия дневен ред на Европейския съюз. В първата **Европейска про-**

грама за образованието от 1976 г.¹ могат да бъдат открити първоначални елементи на концепцията за европейското измерение в образованието. „За да се придат европейско измерение на опита на учители и ученици в началните и средните училища в Общността, държавите членки ще насърчават и организират: кратки учебни посещения и обмен на учители, със специален акцент върху учителските езикови курсове; развитие на националните информационни и консултационни услуги, необходими за насърчаване на мобилността и обмена на ученици и учители в Общността; контакти между властите на институции, занимаващи се с обучение на учители; образователни дейности с европейско съдържание.“

На срещата на Съвета на министрите на образованието на държавите - членки на Европейската общност, на 24 май 1988 г. е приета специална **Резолюция за европейското измерение в образованието**². Основни цели на европейското измерение на образованието, посочени в Резолюцията са:

- „подготвянето на младите хора да вземат участие в икономическото и социалното развитие на Общността и в осъществяването на действителен прогрес в рамките на Европейския съюз, както е постановено в Единния европейски акт,
- повишаване на тяхната осведоменост относно предимствата, които предоставя Общността, но също така и относно предизвикателствата, пред които може да ги изправи в отварянето на разширеното икономическо и социално пространство за тях,
- подобряване на тяхното познание за Общността и нейните държави членки в техните исторически, културни, икономически и социални аспекти и да ги накара да разберат значимостта на сътрудничеството на държавите - членки на Европейската общност, с други страни от Европа и света.“

Въз основа на Резолюцията за европейското измерение в образованието, националните министерства на образованието на държавите - членки на Европейската общност, поемат ангажимента да работят за включването му, както в учебните програми, така и в обучението на учителите.

С чл. 149 на **Договора от Маастрихт** (влязъл в сила 1 ноември 1993 г.) се създава юридическата база за развитие на европейското измерение в образованието, особено чрез преподаването на чужди езици и възможността Европейският съюз активно да го подпомага.

---

¹ Resolution of the Council and of the Ministers of Education, meeting within the Council, of 9 February 1976 comprising an action programme in the field of education OJ C 038 of 19.02.1976, pp. 1-5.

² Resolution of the Council and the Ministers of Education meeting within the Council on the European dimension in education of 24 May 1988.

В него се определя, че “Общността има за цел да развива европейското измерение в образованието, в частност посредством изучаване и разпространяване на езиците на държавите членки”.

Развитието на европейското измерение в образованието е отбелязано като ключов приоритет и в **Декларацията от Копенхаген на министрите на образованието на държавите - членки на ЕС** от 2002 г.³ В нея европейското измерение в образованието се свързва с развитието на европейска идентичност чрез запознаване и ангажиране на гражданите с общата идея и политиките на Съюза. През географията, гражданското образование, социалните и хуманитарните науки, езиците и изкуството, учениците следва от най-ранна възраст да бъдат запознати с Европейския съюз и държавите, които членуват в него, с това какво означава да живеят в държава - членка на ЕС, каква е историята на създаването на Съюза и каква роля играе той сред останалите организации на световната сцена.

В **съвместен доклад на Съвета и Европейската комисия относно образованието и обучението в ЕС за изпълнение на Лисабонската стратегия** е отделено специално място на заздравяване на европейското измерение в образованието: „Училището има основна роля в това да позволява на всеки да бъде информиран и да разбере смисъла на европейската интеграция. Всички образователни системи трябва да гарантират, че техните ученици до края на средното си образование ще придобият знанията и компетенциите, от които се нуждаят, за да ги подготвят за ролята им на бъдещи граждани на Европа. Това предполага, наред с другите неща, засилване на езиковото обучение на всички нива и заздравяване на европейското измерение в обучението на учители“.⁴

Необходимостта от насърчаване на активното гражданство и усъвършенстване на образователните системи е посочена в **стратегията на ЕС „Европа 2020“**.⁵ На национално равнище държавите членки трябва: да осигурят ефективно инвестиране в образователните системи и системите на обучение на всички равнища (от предучилищна възраст до висше образование); да подобряват резултатите в сферата на образованието, като обърнат внимание на всеки

---

³ The Copenhagen Declaration - Declaration of the European Ministers of Vocational Education and Training, and the European Commission, convened in Copenhagen on 29 and 30 November 2002, on enhanced European cooperation in vocational education and training, pp.1,3: http://ec.europa.eu/education/policy/vocationalpolicy/doc/copenhagen-declaration_en.pdf

⁴ Education & Training 2010, The Success of the Lisbon Strategy Hinges on Urgent Reforms, Joint interim report of the Council and the Commission on the implementation of the detailed work programme on the follow-up of the objectives of education and training systems in Europe.

⁵ ЕВРОПА 2020 - Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж, COM(2010) 2020 окончателен, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:BG:PDF>

сегмент (предучилищна възраст, начално, средно и висше образование) в рамките на интегриран метод, обхващащ ключовите компетенции и целящ да намали преждевременното напускане на училище; да повишат отвореността и пригодността на образователните системи, като изградят национални квалификационни рамки и съгласуват по-добре образователните резултати с нуждите на пазара на труда, да подобрят излизането на младите хора на пазара на труда чрез интегрирани действия, включващи насоки, съвети и обучение на работното място. Без експлицитно да се споменава европейското измерение на образованието, то намира място в целта да бъде повишено цялостното качество на всички равнища на образование и обучение в ЕС.

Потвърждение на ангажираността на Европейския съюз по отношение на европейското измерение в образованието е **чл. 165 от Договора за функциониране на Европейския съюз (2009 г.)**⁶, според чиято ал. 2 „действията на Съюза целят развиването на европейското измерение в образованието“. Поради важността на тази разпоредба, ще цитираме изцяло член 165.

Член 165 от Договора за функциониране на ЕС

1. Съюзът допринася за развитието на качествено обучение чрез насърчаване на сътрудничеството между държавите членки и, ако е необходимо, чрез подпомагане и допълване на техните действия, като напълно зачита отговорностите на държавите членки за съдържанието на учебния процес и организацията на образователните системи и тяхното културно и езиково разнообразие.

Съюзът допринася за насърчаването на ролята на спорта в европейския живот, като отчита в същото време спецификите му, структурите, основаващи се на доброволното участие, както и неговата социална и възпитателна функция.

2. Действията на Съюза целят:

- **развиването на европейско измерение в образованието**, особено чрез обучение и разпространение на езиките на държавите членки;
- насърчаване на мобилността на студенти и преподаватели, *inter alia* чрез стимулиране на академичното признаване на дипломи и срокове на обучение;
- насърчаване на сътрудничеството между образователните институции;
- развиване на обмена на информация и опит по проблеми, които са общи за образователните системи на държавите членки;

---

⁶ Договор за функциониране на Европейския съюз: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=BG>

- насърчаване на развитието на младежкия обмен и обмена на социално-образователни инструктори и насърчаване на участието на младите хора в демократичния живот на Европа;
- насърчаване на развитието на дистанционното образование;
- развиване на европейското измерение в спорта чрез насърчаване на равнопоставеността и принципа на откритост в спортните състезания и сътрудничеството между организациите, отговарящи за спорта, както и чрез закрила на физическата и морална неприкосновеност на спортистите, по-специално на най-младите сред тях.

3. Съюзът и държавите членки поощряват сътрудничеството с трети страни и с компетентните международни организации в областта на образованието и спорта, в частност Съвета на Европа.

4. За да допринесе за постигането на целите по настоящия член:

- Европейският парламент и Съветът на ЕС, като действат в съответствие с обикновената законодателна процедура, след консултация с Икономическия и социален комитет и с Комитета на регионите, приемат поощрителни мерки, с изключение на всякаква хармонизация на закони и подзакони разпоредби на държавите членки.
- Съветът приема препоръки по предложение на Комисията.

Един от съществените документи на Европейския съюз, свързани с европейското измерение на образованието, е **Препоръка на Съвета на ЕС от 22 май 2018 г. относно утвърждаването на общите ценности, приобщаващото образование и европейското измерение на преподаването**.⁷ В препоръката се посочва, че въвеждането на европейско измерение в обучението следва да има за цел да помага на учащите да почувстват европейската идентичност в цялото ѝ многообразие и да укрепва положителното и приобщаващо чувство на европейска принадлежност, допълващо местните, регионалните и националните идентичности и традиции. Препоръчва се на държавите - членки на ЕС, да насърчават европейско измерение в преподаването чрез стимулиране на:

- разбирането на европейския контекст и общото наследство и ценности и осъзнаването на социалното, културното и историческото единство и многообразие на Съюза и на държавите - членки на Съюза;
- разбирането на произхода, ценностите и функционирането на Съюза;

---

⁷ Препоръка на Съвета на ЕС от 22 май 2018 г. относно утвърждаването на общите ценности, приобщаващото образование и европейското измерение на преподаването, (2018/C 195/01)

- участието на учаци и преподаватели в мрежата e-Twinning, в трансграничната мобилност и в транснационални проекти, особено за училищата;
- местните проекти за повишаване на осведомеността и подобряване на разбирането на Европейския съюз в учебна среда, по-специално чрез пряко взаимодействие с младите хора, като например ежегодното отбелязване на Деня на Европа в учебна среда.

Европейският парламент също е активен по отношение на европейското измерение в образованието. В **Резолюцията относно европейското измерение на учебните материали**⁸ от 2006 г. Парламентът призовава за признаване на двата аспекта на европейското измерение в образованието: от една страна, информация и знания за институциите, методите, практиките, политиките на Европейския съюз и от друга – знания за общото европейско историческо и културно наследство, развитието на езиковите умения и разбиране на текущите европейски събития.

След сериозно обсъждане, включително и след срещи с учители, Комисията по образование и култура на Европейския парламент публикува през февруари 2016 г. **Доклад относно изучаването на Европейския съюз в училище**.⁹ Въз основа на този доклад на 12 април 2016 г. е приета **Резолюцията на Европейския парламент**¹⁰, в която призовава държавите членки да направят преглед и да осъвременят своята образователна система и съдържанието за Европейския съюз в учебните програми, да обърнат специално внимание на обучението на учителите за развитие на способностите и уменията им да преподават знания за Европейския съюз, използвайки модерни интерактивни методи. С тази резолюция се призовава Европейската комисия да подкрепя и окуражава създаването на мрежи, които насърчават обучението по европейски въпроси в училище, включително обмена на добри практики между държавите членки и страните кандидатки за членство. В посочената резолюция Европейският парламент призовава Европейската комисия да отговори на нуждите на училищата във връзка с преподаването на теми за Европейския съюз и да бъде дадена възможност те да кандидатстват с проекти в тази област.

Тази резолюция има важно значение за разбирането на европейското измерение в образованието, като подчертава необходимостта от широко и задълбочено осъзнаване на понятието, което да

---

⁸ P6_TA(2006)0361 The European dimension of school teaching materials - European Parliament resolution on initiatives to complement school curricula providing appropriate support measures to include the European dimension (2006/2041(INI))

⁹ Report on Learning EU at school (2015/2138(INI)) Committee on Culture and Education, 3.2.2016

¹⁰ Резолюция на Европейския парламент от 12 април 2016 г. относно обучението за Европейския съюз в училище (2015/2138(INI))

взема предвид неговия сложен, динамичен и многопластов характер. Опознаването на ЕС в училище се разглежда като съществен компонент на европейското измерение в образованието. В резолюцията се подчертава, че европейското измерение в образованието е от съществено значение за подпомагане на неговите граждани да разбират по-добре ролята на Европейския съюз, както и за насърчаване на привързаността към основните ценности на общоевропейското обединение. Резолюцията отбелязва, че познаването на общата история и ценности на ЕС и неговите държави членки е от голямо значение за взаимното разбирателство, мирния съвместен живот, толерантността и солидарността, а също и за опознаването на основните принципи на Европейския съюз. Посочва се, че ЕС следва да бъде по-видим и по-добре интегриран в учебните материали и извънкласните дейности, като се има предвид въздействието му върху ежедневието на неговите граждани и че съдържание, свързано с ЕС, може да добави значителна стойност към училищните програми и към личностното развитие и израстване на учащите се. Резолюцията подчертава, че създаването на европейско измерение в образованието ще даде възможност на учащите се не само да придобият знания и да развият чувство за принадлежност и умения на европейски граждани, но и да се включат в критичен анализ на ЕС, включително чрез опознаването на основните ценности на ЕС, базирани на правовата държава и правата на човека, управлението и процесите на вземане на решения в ЕС и как те влияят върху тяхната държава членка и тяхното участие в демокрацията; насърчава използването на ролевите игри на Европейския младежки парламент, за да се помогне на децата и учениците да разберат европейските процеси и да се повиши тяхната осведоменост по европейските въпроси.

Европейският съюз съдейства за развитие на европейското измерение на образованието чрез **програми, насърчаващи изучаването на ЕС в училище.**

Ангажираността на Европейския съюз с поощряване на европейското измерение в образованието се демонстрира с включването от 2011 г. в програма „Учене през целия живот“, а по-късно в програма „Еразъм+“ – **подпрограма „Жан Моне“, на специална инициатива „Европа в училище“.** По тази инициатива се финансират проекти, насочени към насърчаване на преподаването на европейските въпроси в училищата. Програмата „Еразъм+“ показва, че мобилността и трансграничните контакти са ефективен начин да изживеем европейската си идентичност. Много важно е всички категории учащи в цяла Европа да се възползват еднакво от възможностите, предлагани от тази програма, по-специално чрез училищен обмен между държавите членки. Виртуалната мобилност, по-специално чрез мрежата e-Twinning, е отлично средство, даващо възможност за преки контакти между учениците.

От март 2021 г. в рамките на програмата „Еразъм+“ за периода 2021-2027 г., подпрограмата „Жан Моне“, се предлагат нови възможности за финансиране на проекти на училища и на организации за обучение на учители, както и за насърчаване на дебати по теми за Европейския съюз в средните училища. Идеята, върху която се основава разширяването на обхвата на „Жан Моне“, е да бъде подкрепено европейското измерение в образованието с дълготрайни резултати за ученици, учители, преподаватели, училища и кандидатстващи организации. Основен приоритет е подпомагане на учителите с методики и актуализирани знания по въпроси, свързани с Европейския съюз и разработване на подходящо съдържание за учениците.

Програмата на Европейския парламент „Училища – посланици на Европейския парламент“ има за цел да повиши осведомеността на учениците за ролята на Европейския парламент и европейските ценности, за демократичния процес в Европейския съюз. Училищата, избрани да участват в програмата, определят учители и ученици за старши и младши посланици, на които възлагат отговорността за изпълнението на програмата. Преподавателите могат да използват интерактивните учебни материали на Европейския парламент, които съдържат обща информация и факти за ЕС, упражнения за демократични умения и участие в демократичните процеси, учебни ролеви игри и викторини. Училищата, участващи в програмата, извършват разнообразни дейности, като създаване на информационен кът, организиране на събития за Деня на Европа, срещи с членове на Европейския парламент и др. Програмата за училища – посланици на ЕП, се стреми да подпомогне информирането на учениците в гимназиалния курс на обучение относно техните права като европейски граждани, да ги запознае с работата на техните представители в Европейския парламент, както и да им покаже как те самите биха могли да оказват влияние върху политическия живот в Европейския съюз.

Мрежата, която включва 1500 сертифицирани училища – посланици на Европейския парламент, 3700 учители, определени за старши посланици, и 23 000 ученици, определени за младши посланици, предлага на училищата възможност за обмен на най-добри практики и сътрудничество при осъществяването на програмата.

1.2. Темите за Европейския съюз в училищното образование в България

Утвърждаването на европейско измерение в образованието следва да дава възможност на учениците да придобият знания за общите европейски ценности, основани на върховенството на закона и правата на човека, процесите на вземане на решения в ЕС и как тези

процеси влияят върху тяхната държава членка и участието им в демокрацията.¹¹ Тези знания помагат да развият чувство за принадлежност и умения на активни европейски граждани.

Европейският парламент определи, че е необходимо Европейският съюз да бъде по-видим и по-добре интегриран в учебните материали и извънкласните дейности, като се има предвид въздействието му върху ежедневието на неговите граждани. Съдържанието, което е свързано с ЕС, може да добави значителна стойност към училищните програми и към личностното развитие и израстване на учащите се, и призова държавите членки да подкрепят, преразгледат и актуализират своите образователни системи и форми на свързано с ЕС съдържание на учебните програми на всички равнища на образованието.

За да установим в каква степен българската държава проектира тези насоки в своята образователна политика, се насочихме към националните нормативни актове – закони, наредби и правилници в областта на образованието, издадени в последните 15 години¹² от Министерството на образованието и науката, Министерския съвет и Народното събрание. Потърсихме в тях отговор на въпросите: *Заложено ли е европейското измерение на образованието в българските нормативни документи? Къде, как, кога и до каква степен знанията за Европейския съюз са включени в учебните програми и дейностите на училищата в България?*

В **Закона за народната просвета**¹³, в сила 1991-2015 г., европейско измерение на образованието не се открива. Включените в него извънкласна и извънучилищна дейност (чл. 16) в държавните образователни изисквания са предполагаща възможност за дейности, спомагащи неговото полагане. Тяхната организация, методика, средства на обучение и възпитание се определят от училищата и обслужващите ги звена.¹⁴ В **Правилника за прилагане на закона** (ППЗНП) те са пояснени като дейности в свободното от учебни часове време, но лимитирани в обучението и развитието на специфични интереси и потребности на учениците в областта на изкуствата, науката, техниката и спорта (чл.98 а).

По-голяма свобода на избор откъм вариативност на съдържанието на обучение дава чл. 98.(5) на ППЗНП чрез регламентираната свободнoизбираема подготовка, която осигурява обучение освен по

---

¹¹ Резолюция на Европейския парламент от 12 април 2016 г. относно обучението за Европейския съюз в училище.

¹² Периодът на членство на България в Европейския съюз.

¹³ Закон за народната просвета, обн. ДВ, бр. 86 от 18.10.1991 г. изм., бр. 36 от 15.05.2009 г., в сила от учебната 2009 - 2010 г., чл. 16.

¹⁴ Правилник за прилагане на Закона за народната просвета (ППЗНП), обн. ДВ. бр. 68 от 30 юли 1999 г., доп. ДВ. бр. 74 от 5 септември 2014 г., чл. 25. (1) 7.

учебните предмети от културно-образователните области, но и по други области и дейности, предложени на учениците за избор, като тя се провежда извън задължителните учебни часове.

С оглед на новите изисквания на динамичната глобална икономика и предизвикателствата на висококонкурентния пазар на труда в рамките на Европейския съюз, в образователните среди в страната все повече започва да преобладава мнението за необходимостта от предефиниране на целите на българското образование, в частност на българското училищно образование и предучилищното възпитание и подготовка. Предложена и приета е **Национална програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка** (2006-2015 г.). В нея се определят две основни цели на образователната политика – равен достъп до образование и качествено образование. В учебните планове се залага засилване на чуждоезиковото и компютърното обучение, като обучението по информационни технологии да започва още от прогимназиалния етап. Предлага се превръщане на училището в територия на учениците – те трябва да имат възможност да изразяват своята позиция по основни въпроси, свързани с управлението и развитието на училището, да могат да участват активно в различни форми на ученическо самоуправление. Оценява се, че изоставените през 90-те години на миналия век извънкласна и извънучилищна дейност, които имат важно значение за пълноценното развитие на учениците, следва да се възстановяват с целенасочената подкрепа от страна на държавата и общините.

В издадената от министъра на образованието и науката **Наредба за учебния план**, влязла в сила от 4 декември 2015 г.¹⁵, определяща държавния образователен стандарт за учебния план, откриваме само откритата вратичка към обучение за ЕС. В чл. 8. (1), т. 11 е записано, че в избираемите учебни часове на учебния план може да се осъществява обучение за придобиване на подготовка по учебни предмети от областта на глобалното, гражданското, здравното и интеркултурното образование.

С **Националната програма „Училището – територия на учениците“** 2011-2015 г. Министерството на образованието и науката (МОН) предоставя допълнителни възможности за организиране на учениците в учебни и творчески дейности за обучение за повишаване качеството на образователно-възпитателния процес и в частност интеркултурно образование и възпитание, при зачитане на интересите, отчитане на възможностите и във връзка с възрастовите особености на учениците, развиване и усъвършенстване на знания, умения, навици и отношения.

---

¹⁵ Наредба № 4 от 30 ноември 2015 г. за учебния план, влязла в сила от 04.12.2015 г. изм. и доп. ДВ. бр. 76 от 28 август 2020 г. - <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2136691946>

Наредба № 5 от 30 ноември 2015 г.¹⁶ определя следните групи ключови компетентности, които гимназиалната общообразователна подготовка в България следва да обхваща: компетентности в областта на българския език; умения за общуване на чужди езици; математическа компетентност и основни компетентности в областта на природните науки и на технологиите; дигитална компетентност; умения за учене; социални и граждански компетентности; инициативност и предприемчивост; културна компетентност и умения за изразяване чрез творчество; умения за подкрепа на устойчивото развитие и за здравословен начин на живот и спорт. Те всъщност са ключовите компетенции и преносими умения, съчетаващи знания, умения и нагласи, необходими за усъвършенстване на личностното развитие, активното гражданство, социалното включване и пригодността за трудова заетост, идентифицирани в Европейската референтна рамка за компетенции за учене през целия живот, приета през 2006 г.

В изготвената **Концепция за основните принципи и иновативните моменти в Закона за предучилищното и училищното образование** от 2011 г. се подчертава, че европеизирането на българското образование и обучение с цел адаптирането му към икономиката на знанието като държавен приоритет, налага създаването на нормативна рамка, очертаваща посоката на развитие на училището в следващите години. Така се очертава необходимостта от нова образователна парадигма, която да отговори на потребностите на хората в условията на новата информационна епоха и на глобализиращия се свят и да е съзвучна с препоръките и политиките на Европейския съюз. Очакванията на българското общество са: промяна във философията, в организацията и в методиката на образователния процес; широко гражданско участие на родители и ученици в управлението на училищната общност и в нейното укрепване и развитие при безусловна публичност за състоянието и промените в нея; хармонизиране на образователната ни система с европейските измерения.

Европейското измерение в образованието не е изрично споменато в действащия **Закон за предучилищното и училищното образование** (ЗПУО), влязъл в сила от 01.08.2016 г., но смислово се разбира в чл. 5, ал. 12. В него, като част от основните цели на предучилищното и училищното образование, се посочват: познаване на националните, европейските и световните културни ценности и традиции; придобиване на компетентности за разбиране и прилагане на принципите, правилата, отговорностите и правата, които произтичат от членството в Европейския съюз.¹⁷ Този акт може да поста-

¹⁶ Наредба № 5 от 30 ноември 2015 г. за общообразователната подготовка, в сила от 08.12.2015 г. изм. и доп. ДВ. бр. 79 от 8 септември 2020 г.

¹⁷ Закон за предучилищното и училищното образование, ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г. изм. и доп. ДВ, бр. 82 от 18 септември 2020 г.

ви страната ни в групата на държавите членки, които включват знанията за Европейския съюз в своето законодателство.

Извънкласната работа и извънучилищните дейности, които предлагат добри възможности за учениците да получат повече информация, да разширят своите знания, да развиват умения и потребност от непрекъснато самоусъвършенстване, да придобиват социален опит и възможности да практикуват придобитите знания, да изградят европейско съзнание и поведение, с което да повишават своята подготовка, не се откриват в новия закон. Тези форми в този закон не са изрично споменати. Откриват се само препратки към тях. С чл. 171. (1) на ЗПУО се дават допълнителни права на учениците: да участват в проектни дейности; чрез формите на ученическо самоуправление да участват в обсъждането при решаване на въпроси, засягащи училищния живот и училищната общност, в т. ч. училищния учебен план; да получават съдействие от училището и от органите на местното самоуправление при изразяване на мнението си по въпроси, които пряко ги засягат, както и при участие в живота на общността. Учениците могат да участват в училищния живот и в организационното развитие на училището чрез различни форми на ученическо самоуправление на ниво паралелка и училище, определени с правилника на училището по предложение на учениците.

Можем да се опитаме да тълкуваме възможност за извънкласните дейности и в чл. 172. (2) от същия закон, където е записано: Правилникът за дейността на институцията може да предвиди и други права и задължения за децата и учениците, доколкото те не противоречат на този закон.

С това установяваме, че се делегира отговорността на директорите да позволяват или не извънкласните форми на обучение на учениците, които вече са влезли в терминологията на „занимания по интереси“.

В ЗПУО са заложили ограничени възможности за „подкрепа за личностно развитие на децата и учениците“, тъй като чл. 181 определя: „Заниманията по интереси се организират за развитие на способностите и на компетентностите на децата и учениците, за изява на дарбите им в областта на науките, технологиите, изкуствата, спорта, глобалното, гражданското и здравното образование, както и за придобиване на умения за лидерство.“

Известни разяснения за това какво се включва като съдържание и разбиране относно занимания по интереси внася **Постановление № 289** на Министерския съвет от 2018 г.¹⁸ В него е записано:

---

¹⁸ Постановление № 289 от 12 декември 2018 г. за изменение и допълнение на нормативни актове на Министерския съвет - <https://dv.parliament.bg/DVWeb/showMaterialDV.jsp?idMat=133002>

- Заниманията по интереси се организират от общинските и държавните училища за учениците от I до XII клас, в съответствие с желанието на родителите на децата, с желанието на учениците със съгласието на родителите, както и със спецификата на заниманията и с възможностите на училището.
- Заниманията по интереси в училищата може да се провеждат чрез различни организационни педагогически форми – клуб, състав, ансамбъл, секция, отбор и други. Те включват провеждане на учебни часове и изяви на учениците, провеждане на междуинституционални занимания по интереси и междуинституционални изяви на учениците, обхванати в тях, посещения на културно-исторически и природонаучни обекти, институции, публични и стопански организации и други.
- Заниманията по интереси се организират приоритетно в тематичните направления: „Дигитална креативност“, „Природни науки“, „Математика“, „Технологии“, „Изкуства и култура“, „Гражданско образование“, „Екологично образование и здравословен начин на живот“, „Спорт“.
- Чрез заниманията по интереси се развива интегрирането на ключовите компетентности, възпитанието в ценности, патриотичното, гражданското, здравето, екологичното и интеркултурното възпитание, насърчаването на иновациите и креативното мислене на учениците.
- Училищата може да организират заниманията по интереси и изявите на учениците, обхванати в тях, съвместно с физически лица и с юридически лица, чийто предмет на дейност е свързан с тематичните направления на заниманията по интереси.¹⁹

След констатацията за оскъдното присъствие на европейското измерение в образованието в нормативните актове, изследването се насочи към проучване на държавните стандарти за **учебните планове и учебното съдържание** на предметите във всички класове на училищното образование – от 1-ви до 12-и клас. Установиха се както положителни елементи, така и съществени пропуски:

Положителни елементи в обучението за Европейския съюз в училище:

- Знания за Европейския съюз са включени във всички образователни степени на училището. В образователните стандарти е заложено от най-ранна възраст (3-ти клас) подрастващите да се запоз-

---

¹⁹ За учебната 2019-2020 г. се въвеждат занимания по интереси, финансирани по две различни национални програми - Национално финансиране и проект „Подкрепа за успех“.

ная с границите на ЕС, с това какво означава да живеят в държава - членка на ЕС, и да са граждани на ЕС. В следващите степени на обучение те опознават историята на създаването на Съюза, неговите ценности и принципи. От завършващите средно образование (11-12 клас) се очаква да разбират каква роля играе Европейският съюз за страната ни, за своите граждани и останалите организации на световната сцена, да осъзнават своята европейска идентичност, правата и отговорностите на европейското гражданство.

- Знанията за Европейския съюз са заложени в учебните планове и учебното съдържание на три предмета, изучавани в общо шест класа на началното, прогимназиалното и гимназиално образование, както следва: „**Човек и общество**“ - 3 и 4 клас, „**История и цивилизации**“ - 7 и 10 клас, и „**Гражданско образование**“ - 11 и 12 клас.
- Образователните резултати за усвоени знания за ЕС са формулирани с наградващ елемент в процеса на училищното образование.

Пропуски в обучението за Европейския съюз в училище:

- Хорариумът на определените теми за зания за ЕС в учебните предмети са от 1 до 3 (4) часа годишно (в съответните години, където се разглеждат теми за ЕС) и той е твърде недостатъчен за постигане на поставените образователни резултати.
- В четири образователни класа - 5, 6, 8 и 9 - придобиване на знания за ЕС не са включени.
- Европейските ценности се разглеждат по същност и приложение в демократичната система, но не и с акцент като ценности на Европейския съюз. Това води до съществен пропуск в разбирането на същността на Европейския съюз, както и изключване във възпитание в европейски дух и европейска принадлежност.
- Липсват възпитателните резултати на цялостното обучение за Европейския съюз в училище.
- Знания за ЕС липсват в предмета „География и икономика“. В 7 кл. е включена темата за географско положение, граници, големина и брегове, релеф, климат, изкопаеми, води, природни зони, население, политическа карта, стопанство на Европа като континент, но не и информация за Европейския съюз.

Обобщените резултати от проучването са посочени в таблица 1.

Таблица 1. Знания за Европейския съюз в училищните учебни планове и учебно съдържание²⁰

КЛАС	УЧЕБЕН ПРЕДМЕТ	ТЕМА	ХОРАРИУМ	ОБРАЗОВАТЕЛНИ РЕЗУЛТАТИ
3 кл.	Човек и общество	Българинът – гражданин на България и на Европа	един час	Определя своите национална идентичност и гражданство: „гражданин на България“ и „гражданин на Европейския съюз“.
4 кл.	Човек и общество	България в Европа; Европейският път на България		Знае за принадлежността на България към Европейския съюз.
5 кл.		няма		
6 кл.		няма		
7 кл.	История и цивилизации	България и обединяваща се Европа – НАТО, ЕС	един час	Разбира значението на присъединяването на България към НАТО и Европейския съюз.
8 кл.		няма		
9 кл.		няма		
10 кл.	История и цивилизации	Пътят на България към НАТО и Европейския съюз; България в ЕС	два часа	Дава примери за положителното влияние на Европейския съюз върху развитието на България.
11 кл.	Гражданско образование	Граждани, права и отговорности	един час	Оценява обществени събития в страни от Европейския съюз и в други страни от позицията на правата на човека.
		Идентичности и различия в обществото	един час	- Анализира европейската култура и ценности и дава примери за взаимопроникване и културни влияния. - Съвързва своята европейска идентичност с правата и отговорностите на европейското гражданство.
		Конструктивно общуване и взаимодействие	един час	Осъзнава своята европейска идентичност и правата и отговорностите на европейското гражданство.

²⁰ Информацията е взета от официалната интернет страница на МОН: <https://www.mon.bg/>

КЛАС	УЧЕБЕН ПРЕДМЕТ	ТЕМА	ХОРАРИУМ	ОБРАЗОВАТЕЛНИ РЕЗУЛТАТИ
12 кл.	Гражданско образование	Гражданите и икономиката	един час	<ul style="list-style-type: none"> - Разбира принципите на устойчивото развитие и анализира икономическите процеси в България, Европейския съюз и света през призмата на устойчивото развитие. - Прави информиран избор за личностната си реализация в контекста на икономическите условия в Република България, Европейския съюз и света.
		България, светът и глобалните проблеми	един час	<ul style="list-style-type: none"> - Познава идеята за „европейски гражданин“ и „гражданин на света“. - Обосновава идеята за мира като условие за развитие на цивилизацията.

За учителите са препоръчани следните методи на преподаване на темите за Европейския съюз:

- организиране на ролеви игри,
- изработване на мултимедийни презентации,
- изработване на хронологични таблици, линии на времето,
- работа с разнообразни източници на информация: исторически справочници, интернет, художествена литература,
- работа в екип по предварително зададени задачи за проучване,
- представяне с помощта на ИКТ на виртуална разходка в средновековен град или музей.

ИЗВОДИ :

У нас има промени в нормативните документи по посока на европейското измерение на образованието, но преходът от експериментиране към реално въвеждане на европейско измерение в образованието и възпитанието в нашите училища изисква много усилия, преодоляване на редица препятствия и отстраняване на съществени пропуски.

В училищните държавни образователни стандарти знанията за Европейския съюз фигурират твърде малко както по съдържание, така и по хорариум. Този факт насочва към предположението, че не е поставено гарантирано изпълнение на основните цели на предучилищното и училищ-

ното образование, заложен в чл. 5, ал. 12 от Закона за предучилищното и училищното образование. Формата и начинът за отстояване на европейското измерение в образованието са оставени на желанието и мотивацията на учителите и на волята на училищното ръководство.

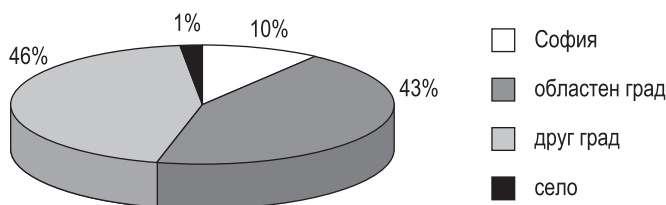
Липсва политика учителите да приемат в своята педагогическа практика европейското предизвикателство и по такъв начин да дадат своя принос за „европеизацията“ на преподаването и ученето, а от там и приноса си към промяната в училищата, които все още са недостатъчно „европейски“. Не се откриват мерки, които да мотивират, улесняват и да помагат на учителите в поемането на нови отговорности, в придобиването на необходимите допълнителни знания и опит, за да изпълняват тези отговорности.

1.3. Анализ на резултатите от проведено проучване относно преподаването и изучаването на теми за Европейския съюз в българските училища

За да се идентифицират основните слабости и пропуски, наблюдавани в знанията на учениците по темите за Европейския съюз, да се очертаят стъпки и предложения за насърчаване на интереса на учениците към европейската тематика, както и да се анализират използваните педагогически методи и образователни форми в средните училища, в анкетно проучване, проведено в рамките на проекта „Ресурсен център Европа - нов подход към преподаване и изучаване на теми за Европейския съюз в училище“, се включиха **282 учители от гимназиалния етап на обучение от София и страната.**

1.3.1. Профил на анкетиранияте учители

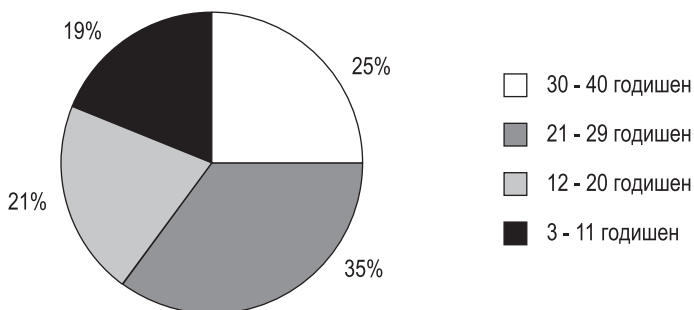
Анкетиранияте са учители от София и страната, като най-голям процент от тях живеят в областен град – 43%. От София те са 10%.

Фигура 1.

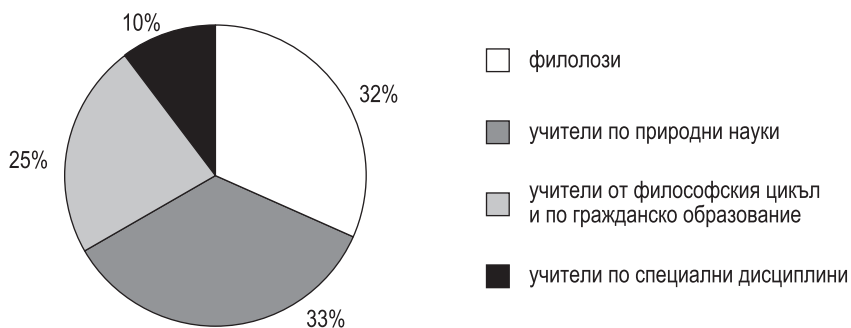

Професионалният опит на анкетираните учители е в широки граници – от 3 до 40-годишен, като процентният съствав е сравним.

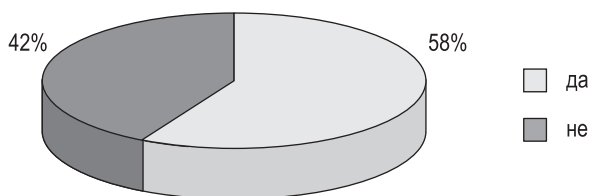
Фигура 2. Професионален опит на анкетираните

Анкетираните учители са с различна професионална насоченост, като преобладават тези, чиито предмети са включени в общообразователното обучение.

Фигура 3. По каква учебна/и дисциплина/и преподавате?

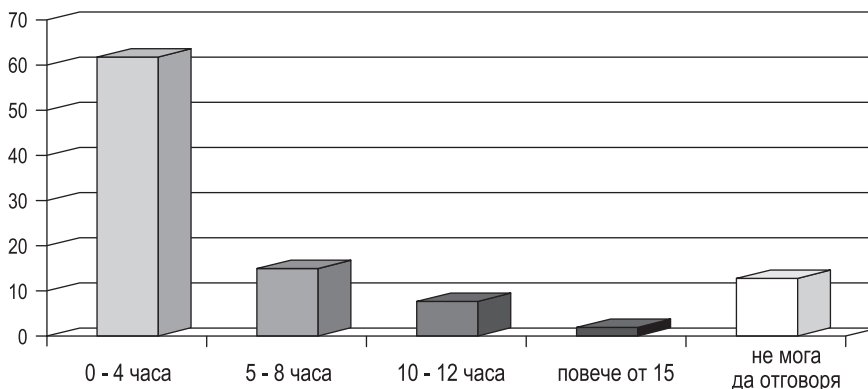
Почти еднакво е процентното съотношение на учителите с курс на обучение, включващ задължителни теми за знания за Европейския съюз, сравнено с тези, на които той не включва такива.

Фигура 4. Курсът Ви на обучение включва ли задължителни теми за знания за Европейския съюз?

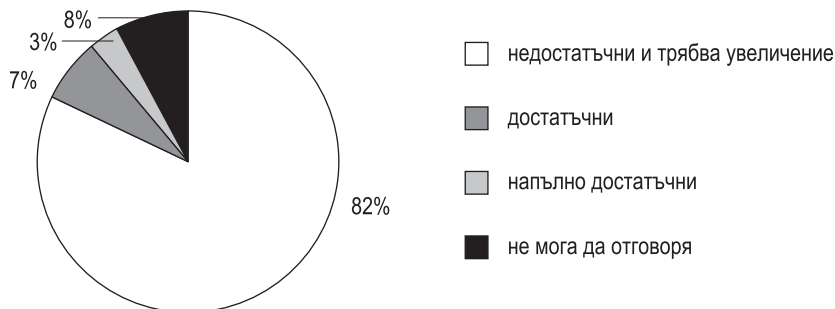
1.3.2. Хорариум на часовете за знания за Европейския съюз

На въпроса „Колко учебни часа са отделени за знанията за Европейския съюз в учебните дисциплини във формалното обучение на учениците?“ 62% споделят за твърде малко – от 0 до 4 часа годишно (фиг.4).

Фигура 4. Колко учебни часа са отделени за знанията за Европейския съюз в учебните дисциплини във формалното обучение на учениците?

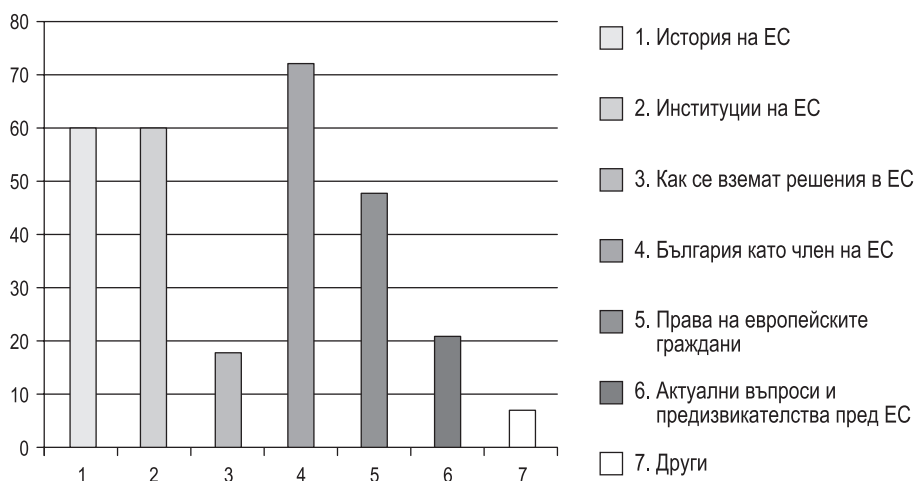
Вижда се, че някои учители включват темите за ЕС в допълнителни часове или форми на обучение. Учителите са категорични, че времето, определено в учебните планове за знания за Европейския съюз, е недостатъчно и това се отразява на общата подготовка на учениците. На въпроса „Каква е Вашата преценка за броя на часовете, посветени на европейските въпроси?“ 82% категорично приемат, че часовете, заложи в училищните учебни планове, са недостатъчни и те трябва да бъдат увеличени. (фиг.6).

Фигура 6. Каква е Вашата преценка за броя на часовете, посветени на европейските въпроси?

1.3.3. Съдържание на обучението за Европейския съюз

Учителите определят следните теми за европейската интеграция, които основно са включени в учебните предмети и съответно в техните часове: История на ЕС, Институции на ЕС, Как се вземат решения в ЕС; България като член на ЕС, Права на европейските граждани, Актуални въпроси и предизвикателства пред ЕС и др. Обобщени резултати от процентите на тяхното дискутиране са дадени на фиг.7.

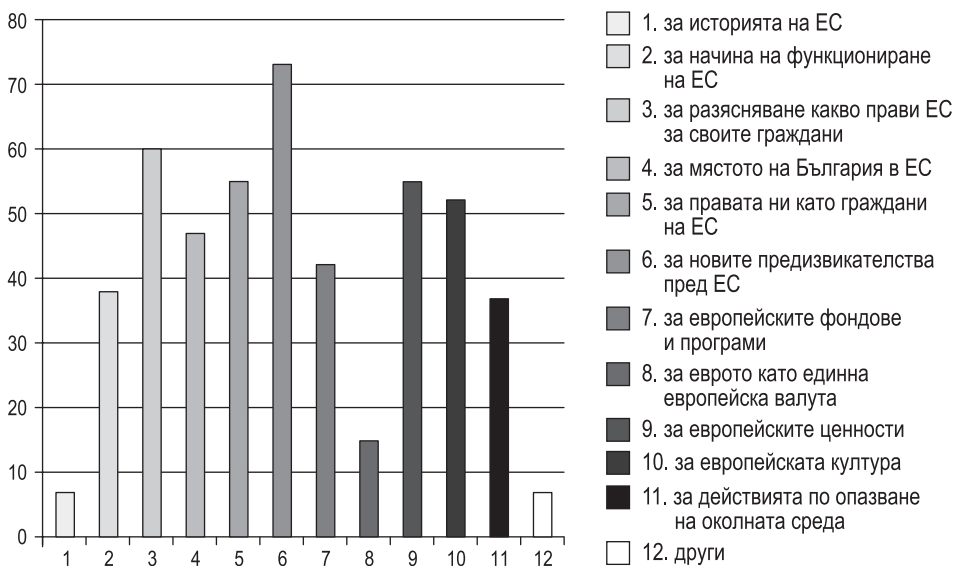
Фигура 7. Какви са основните теми за европейската интеграция, които са включени във Вашите часове?

В „други“ са посочени:

- фалшивите новини,
- дигиталните умения и ЕС,
- страните в ЕС,
- управление на проекти в ЕС.

Учителите споделят, че в дейностите им по програмата „Училища – посланици на Европейския парламент“ те включват обучение по европейските теми. Въпросите, които основно интересуват учениците, са правата на европейските граждани и актуалните въпроси и предизвикателства пред ЕС. Най-често те търсят информацията самостоятелно. Учителите не им преподават, а само улесняват обучителния процес.

Темите, които учителите определят като важни и необходими и които кореспондират с потребностите и интересите на средношколците, са представени на фиг. 8.

Фигура 8. Какви допълнителни теми според Вас е необходимо да бъдат включени в обучението на учениците?

Установява се, че учениците най-много се вълнуват от темите за новите предизвикателства, които стоят пред Европейския съюз. Интересуват се много и от:

- Какво ЕС прави за своите граждани,
- Правата ни като граждани на ЕС,
- Европейските ценности,
- Европейската култура.

Интерес проявяват и към темите:

- Начин на функциониране на ЕС,
- Мястото на България в ЕС,
- Европейски фондове и програми,
- Действия по опазване на околната среда.

Темата за еврото като единна европейска валута не е в обсега на интерес на учениците, може би защото тя не е застъпена в учебните предмети, т.е. знанията за еврото не фигурират във формалното образование, а за неформалното – липсват добре подготвени учители. Ето защо тя е отбягвана.

Но тази тема е от важност за близкото ежедневие на всеки българин и не трябва да бъде пропускана. За нея следва да има достъпно разбираеми материали, да бъде представена интерактивно и да очертава ползите и предизвикателствата пред България от приемането на единната валута.

Предложени от учителите са следните допълнителни теми:

1. Европейска икономика - реалност и бъдеще. Къде е България?
2. Европейският съюз - действия и отношения с останалия свят, със страните извън ЕС.

1.3.4. Проблеми в обучението за Европейския съюз

Основният проблем, който учителите споделят, е незаинтересоваността на учениците по европейските теми и срещани трудности в пробуждане на интереса у тях. Причините за това се коренят в различни предпоставки. Те могат да бъдат групирани в следните направления:

- Недостатъчен и почти липсващ хорариум за темите за ЕС в учебните програми;
- Липсваща необходима подготовка на учителите по темите за ЕС;
- Липсващи или твърде недостатъчни интересни и достъпни/разбираеми педагогически материали.
- Трудност за учителите е намиране на актуална и достоверна информация по въпросите на ЕС и европейската интеграция.

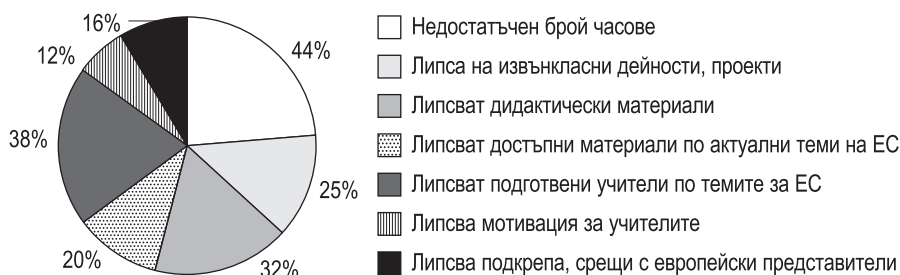
В таблица 2 са представени трудностите при преподаване на европейските теми, на които учителите са акцентирали, с тяхната честота на проявление.

Таблица 2. Какви трудности срещат според Вас учителите при преподаване на европейските теми?

№	ОТГОВОР	%
1	Незаинтересованост на учениците, трудности в създаване на интерес у учениците по тези въпроси	88
2	Трудности да се следят актуалните въпроси в Европейския съюз	40
3	Малък хорариум на часовете	39
4	Липса на време за подготовка на часовете по тези теми, както и за обучения	32
5	Липсата на достъпни готови презентации по основните теми	39
6	Темата е имагинерна и далечна за учениците, прекалено теоретична, информацията е поднесена твърде академично, не събужда интерес у подрастващите, не им е ясно на учениците как знанията за ЕС ще са им полезни	34
7	Трудности в намиране на актуална и достоверна информация	24
8	Тематиката е трудна за разбиране и обяснение	12

9	Липсата на достатъчно технически средства - интернет, компютри за онагледяване на материала	8
10	Работата е трудна	7
11	Липса на подкрепа и разбиране от колегите	7
12	Натовареност на учениците	7
13	Не срещам затруднения; опитът ми като ръководител на Европейски клуб ми позволява да преподавам за ЕС без затруднения	12
14	<p>Други - моля посочете какви</p> <p>В „други“ са посочени:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Малкото часове, посветени на темата, не предполагат време за дискусии, ролеви игри, симулации, упражнения и т.н. - интерактивност. • Темите за ЕС са в края на курсовете по история, а тогава мотивацията е ниска сред учениците. • Темите в учебниците са представени по много скучен за учениците начин. • Липсват кадри, които да са наясно с въпросите за ЕС. Много често учителите не разполагат с достатъчно знания и компетенции по въпроса и освен това се налага сами да търсят, комбинират и изготвят материали, които да представят на учениците. • Ние, учителите, поставяме задачи да търсят информация сами, но е трудно да влезем в ролята на фасилитатори по въпроси, с които самите ние сме недостатъчно запознати. Нямаме и необходимото време, за да търсим и подготвяме теми, а и не можем да сме сигурни доколко е актуална информацията. Нямаме представа и в каква последователност да подредим наличната информация, за да проведем адекватно обучение. • Всичко зависи от подготовката на учителите. 	10

Констатираните проблеми в обучението за Европейския съюз и европейската интеграция в училище се оформят като съществени негови пропуски. Учителите ясно оценяват тези липси. Обобщените резултати на процентния им дял са посочени на фиг. 9.

Фигура 9. Какво не достига при преподаването на европейските теми в училище?²¹

²¹ Процентите са повече от 100, тъй като учителите са имали възможност да избират по повече от един възможен отговор.

ИЗВОД :

Подкрепата за обучението за Европейския съюз в училище не е достатъчна. Необходимо е да се утвърждават класни и ограничени извънкласни форми, които да увличат учениците в интересни дейности и образователни задачи за получаване на знания за ЕС.

Констатацията, че в училищата няма подготвени учители за преподаване на темите за ЕС, красноречиво говори, че трябва да се насочи вниманието към квалификация на по-широк кръг преподаватели по европейските теми.

Динамиката на европейските поцеси налага необходимост от осигуряване на непрекъснат процес на подготовка и разпространение на материали за учебния процес за ЕС - актуални, интересни, занимателни, с информация и знания, достъпно представени за учениците, наличие на методически разработки, казуси, интерактивни игри и пр.

Незаинтересоваността на учениците по европейските теми и трудностите за пробуждане на интерес у тях е общ проблем. Проучването се насочи към търсене на възможностите за тяхното преодоляване и разрешаване.

Потърсихме мнението на учителите относно: **„Какво и как може да провокира интереса на учениците към повече знания за ЕС?“** Като отговор 56% от тях споделят, че когато обучението е активно, с практически упражнения за знания за ЕС, активно включване, излизане извън тясната сфера на теорията, обучение с практическа насоченост, учениците проявяват интерес и се включват с желание. За 47% от учителите вниманието на учениците може да бъде привлечено, когато се използват интерактивни методи на преподаване и интересни интерактивни педагогически материали по въпросите за ЕС. Мотивиращи и вълнуващи са срещите с личности, компетентни по европейските въпроси и евродепутати. 32% от анкетирания смятат, че те пробуждат интереса на учениците по европейските теми. Около 30% от педагозите посочват, че възможностите за изява (конкурси, състезания), за доказване на способности и умения, активното участие в срещи, конференции и мобилност карат учениците да действат. В допълнение, 25% определят работата по проекти като добра алтернатива за провокиране на интереса на учениците за участия. Около 45% от учителите са убедени, че дейностите на училищните Европейски клубове в България, срещите на ученици от различни училища са ползотворна и полезна форма за организиране на свободното време на ученици и учители за обогатяване на информираността им за ЕС и съвременните интеграционни процеси. 28% от учителите обръщат внимание на дейностите на Бюрото на Европейския парламент в България, насочени към училищата, като програмата на ЕП „Евроскола“ и др., които оценяват като мотивираща подкрепа в обучението за ЕС.

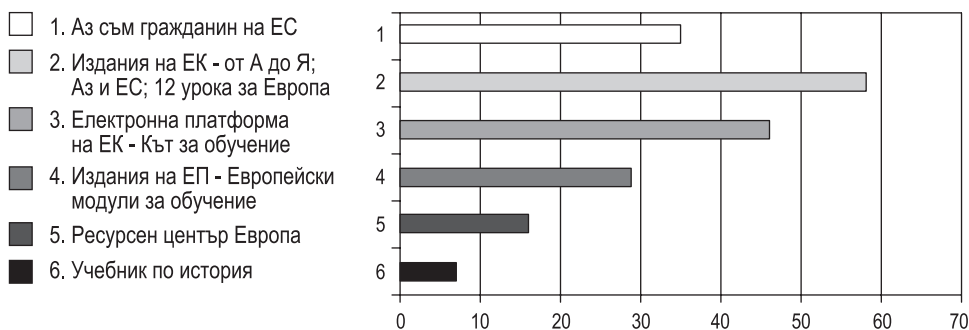
1.3.5. Дидактическите материали в преподаването на Европейския съюз в училищата

Педагогическите ресурси, които учителите използват за осъществяване на учебния процес, следва да опростяват съдържанието на дадена тема и да улесняват преподавателските дейности. Те са от особена важност за успеха на обучението, за стимулиране и развитие на интереса на учениците.

От направеното анкетно проучване сред учителите се установи, че най-популярните и използвани материали в занятията с учениците по теми за ЕС. Те са посочени по-долу:

- Аз съм гражданин на Европейския съюз – учебно помагало, подготвено в рамките на проект по програма „Учене през целия живот“, подпрограма „Жан Моне“ от екип на катедра „Европеистика“ на Софийския университет „Св. Климент Охридски“;
- Издания на Европейската комисия – „Аз и ЕС“, „12 урока за Европа“;
- Електронни източници на Европейската комисия – Кът за обучение;
- Издания на Европейския парламент – Европейски модули за обучение;
- Ресурсен център „Европа“;
- Учебник по история.

Обобщените резултати от процентите на тяхната ползваемост са представени на фиг. 10.

Фигура 10. Кои са основните учебни пособия, които използвате при обучението по европейски теми? Моля, споделете Вашата оценка за тях.

ИЗВОД:

Като най-подходящи в обучението за ЕС учителите използват изданията и дидактическите материали на Европейската комисия. Те могат да се ползват със или без помощта на учителя. Изданията на Европейския

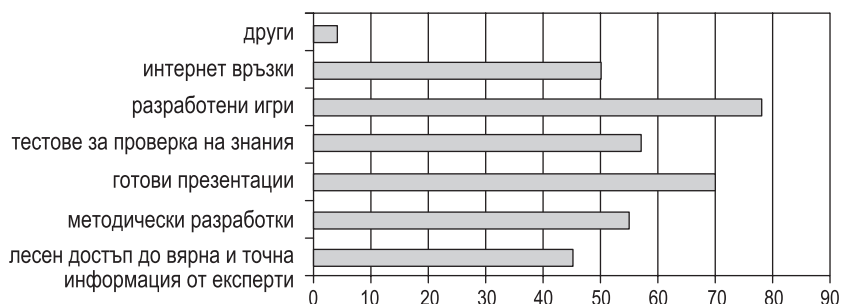
парламент „Европейски модули за обучение“ бяха с ограничена достъпност, тъй като първоначално бяха предназначени само за учителите, старши посланици на ЕП. На това явно се дължи и по-ниският процент на ползване, но понастоящем вече са достъпни за всички.

Висока оценка е дадена и на изданието „Аз съм гражданин на Европейския съюз“, което е създадено от съвместен екип на университетски преподаватели на катедра „Европеистика“ на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ и учители от Национално сдружение на българските Европейски клубове, по успешно реализиран проект на програма „Учене през целия живот“, подпрограма „Жан Моне“, 2012.

Горепосочените материали са много добри и предпочитани. Учителите успяват да ги адаптират към провеждания от тях учебен процес, но те определено не са достатъчни. Анкетиранияте учители от София и страната определят в най-голяма степен нуждата от:

- интерактивни игри, подпомагащи обучението по европейските въпроси (78%);
- подходящи готови презентации по темите за Европейския съюз (70%);
- методически разработки за преподаване на теми за ЕС (55%) и тестове за проверка на знанията за ЕС (57%);
- методически материали (видеа, филмчета) или интернет връзки към полезни такива (50%).

Обобщените резултати от посочените от учителите конкретни потребности в обучението за ЕС в училище са представени на фиг.11.

Фигура 11. От какви дидактически пособия се нуждаят учителите в подкрепа на обучението за ЕС?

В „други“ е посочено:

1. Кратки филмчета, съобразени с времетраенето на часа, позволяващи гледане, анализ и обсъждане в рамките на 40-45 минути.
2. Повече възможности за посещение на Европейските институции и срещи с българските представители в тях.

Резултатите от проучването бяха използвани за определяне на направленията на работа за изграждането на онлайн Ресурсния център Европа по настоящия проект. Те бяха основата за оформянето на неговия сектор „Интерактивни ресурси“ и съдържанието на неговите материали.

1.3.6. Подкрепа за обучението за Европейския съюз в училище

За да може обучението за Европейския съюз в училище да има добри резултати и въздействие, следва то да има широка подкрепа и ясна образователна политика. На въпроса „От каква подкрепа се нуждаят училищните форми на обучение за ЕС?“ учителите споделят в най-голяма степен (57%) ресурсната осигуреност – конкретни дидактически материали по съответните теми от интересни за младото поколение материали за ЕС (дигитални и учебни), учебни помагала – работни листи, интерактивни задачи, тестове, както и в онлайн формат. Липсва и възможност за достъп до информация по актуални теми, свързани с ЕС, представена в разбираема за неспециалисти форма (26%). В допълнение, 35% от анкетираните учители оценяват, че педагогическата им подготовка не включва такава за преподаване на ЕС и това налага обучения на учителите по актуални теми за ЕС.

За да се осъществяват пълноценни дейности по посока знания за ЕС в училище, от съществено значение е да има ясно утвърдени учебни програми с повече часове за тези теми и подкрепа от страна на институциите, обществеността, родителите и учителския колектив (38%). Трябва да се утвърдят извънкласни и извънучилищни форми за включване на учениците в дейности за повече знания за ЕС, е мнението на голяма част от учителите (91%). Тези форми и дейности следва да включват работа по европейски проекти между училищата, периодични срещи с участието на ученици, включително посещение в Брюксел.

Срещите с европейски представители, с млади хора като студенти от катедра „Европеистика“ на СУ „Св. Климент Охридски“ или стажанти в ЕП или ЕК, които да съответстват на потребностите и на разнообразните интереси на подрастващите и които да предоставят фокусирана, атрактивно поднесена информация, са възможност за провокиране и събуждане на любопитството на младите хора.

Като проблем 28% от учителите поставят липсата на финансиране на дейностите в училище по посока на повече знания за ЕС.

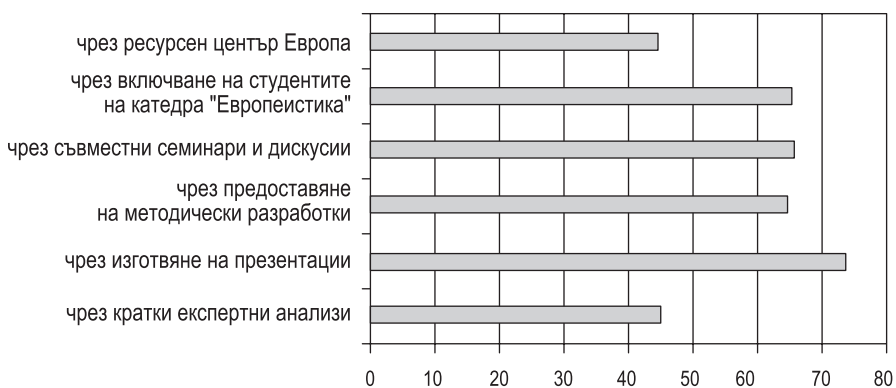
Университетът има своето място и роля в подкрепата и помощта за обучението за Европейския съюз в училище. Анкетираните учители го определят в:

- изготвяне на **дидактически материали** – презентации и други полезни материали, готови за използване, предоставяне на мето-

гически разработки за преподаване на европейските въпроси, кратки експертни анализи по актуални въпроси, които да информират учителите;

- организиране на **семинари, дискусии и обучения за учителите по актуални въпроси на ЕС**;
- **Включване на студенти** от катедра „Европеистика“ в интерактивни дейности с учениците;
- създаване и поддържане на **ресурсен център по европейските въпроси**, към който учителите да се обръщат за информация, за подкрепа в преподаването, за съвет и да обменят добри практики.

Обобщените резултати от анкетното проучване относно ролята, която академичните среди могат да имат за подпомагане на учителите при преподаване на теми за ЕС е представено на фиг. 12.

Фигура 12. Как според Вас университетът може да бъде полезен за учителите и да подпомогне преподаването на въпросите за ЕС в училище?

Онлайн Ресурсен център Европа - <https://eubgschool.eu/bg/>

Анкетираните учители, участващи в проучването, споделят, че идеята за онлайн ресурсен център е много добра и се надяват той да продължи да функционира и след завършване на проекта (82%). Оценяват, че „така замислен, той ще бъде особено полезен за увеличаване на знанията за ЕС“. Приемат за особено негово предимство факта, че информацията, която той предлага е на високо ниво, разнообразна и в различен аспект от работата на ЕС. Като положителен елемент те определят, че той е „свободно достъпен за потребителите“.

В рамките на анкетата 46% от преподавателите изказват препоръка да бъдат включени повече интересни казуси от ежедневната практика, забавни и ролеви игри, подходящи за европейските теми филми и клипове, да има методически разработки по теми, включени в учебните програми по предметите, даващи знания за ЕС.

Като цяло учителите намират онлайн Ресурсен център Европа за много подходящ ресурс в помощ на педагогическата практика и препоръчват той да бъде по-активно популяризиран и представен сред българската общественост.

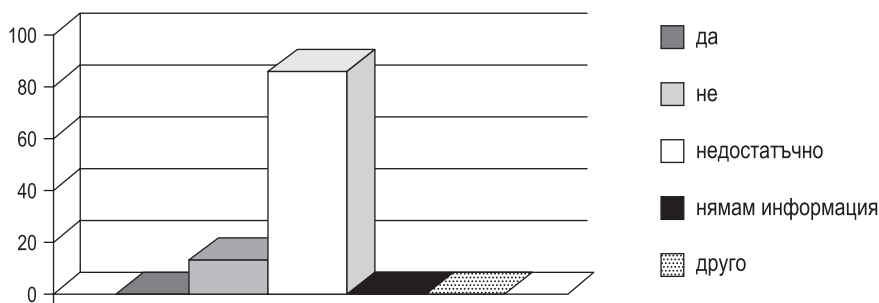
ИЗВОД:

Онлайн Ресурсният център Европа предоставя полезни материали, с които да допринесе за преодоляване на пропуските в обучението за ЕС в училище.

1.3.7. Студентите за обучението за Европейския съюз в училище

За по-пълна картина на проблемите относно знанията на учениците по темите за Европейския съюз бе потърсено мнението на младежи, наскоро завършили училище. Бяха анкетирани 120 студенти от Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Констатира се преобладаващо мнение сред тях, че училището не предоставя знания за ЕС, така че учениците да са информирани за европейската интеграция.

В отговор на въпросите, 86% от анкетираните студенти оценяват, че твърде недостатъчни са часовете, в които те са разглеждали теми, свързани с ЕС, а 14% от тях въобще не си спомнят да са имали такива - фиг. 13.

Фигура 13. Включени ли са достатъчно теми за Европейския съюз в средното училище?

Много притеснителен е фактът, че 57% от анкетираните студенти определят, че нищо не са научили за ЕС по време на училищното си обучение, а 43% приемат, че са завършили училище с повърхностни знания за ЕС. Що се отнася до това, дали е необходимо допълнително обучение по европейски въпроси в училище, 100% от анкетираните убедително отговарят, че такова е особено необходимо за съвременните млади хора.

Интересна е гледната точка на студентите относно въпроса: „Какво и как може да провокира интереса на учениците към повече знания за ЕС?“. Всички анкетирани определят интерактивното преподаване като основна предпоставка за привличане на вниманието на учениците и провокиране на техния интерес. Игри, симулации, кръстословици, гледане и обсъждане на филми, рисунки, практически задачи са част от заниманията, които карат учениците да се включват в дейности, в които получават информация и разширяват знания. От студентите 29% приемат, че ако в заниманията за ЕС участват и студенти, би им било по-интересно, а 14% биха отишли с интерес на среща с професори и личности, експерти в областта на европейската интеграция.

Като основна причина, поради която се констатира липсващи знания за ЕС от училище, завършилите определят липсата на ясно написан и лесно разбираем материал по тези въпроси (53%). Към този проблем 31% от анкетираните прибавят и твърде малкото отделено време в часовете по съответните предмети за разглеждане на темите за ЕС, а 29% споделят, че не могат да намерят лесно достъпна и разбираема за тях информация за ЕС, а други (24%) – че не се провеждат в училище дискусии по актуалните теми за ЕС, които ги вълнуват.

Анкетираните студенти ясно и точно формулират проблемите на обучението за ЕС в училище. Затрудненията при занятията, свързани с преподаването на европейски теми, се дължат на:

- липса на интересно поднесена информация;
- информацията се предоставя сухо;
- липса на кадри, подготвени по въпросите, свързани с ЕС – учителите не са добре информирани и не могат да създадат интерес у учениците.

Тези фактори водят до:

- липса на интерес от страна на учениците;
- липса на мотивация за учене.

Анкетираните студенти дават много добра оценка на създадения онлайн Ресурсен център Европа - <https://eubgschool.eu/bg/>, поради това че е осигурен лесен достъп (24%), предоставените материали са написани интересно и на достъпен за младите език (41%). Голям процент (72%) препоръчват да бъдат включени повече материали от ученици и студенти, а други (29%) – трябва да се популяризира сайта, защото е полезен.

ИЗВОД :

Налице е необходимост от използване на активни и ангажиращи методи на преподаване, съобразени с възрастта, равнището, нуждите и инте-

ресите на учащите се, използване на възможностите, предоставяни от информационните и комуникационните технологии и медиите, създаване на по-тесни връзки между формалното, неформалното и самостоятелно учене за опознаването на ЕС в училище и разбиране както ролята на държавите членки в развитието на ЕС, така и влиянието на ЕС върху националните събития.

Установява се припокриване на мненията и оценките на завършилите младежи училище с тези на преподавателите по въпросите на трудностите и пропуските в обучението за ЕС в училище. Това говори за сериозен проблем и следва да се предприемат неотложни мерки за преодоляване на пропуските в системата на училищното обучение относно знанията за Европейския съюз.

1.4. Изводи за предизвикателствата за преподаване и изучаване на Европейския съюз в училище

*„Образованието и културата са ключът към бъдещето – както за отделния човек, така и за Съюза като цяло. Те са начин да превърнем обстоятелствата във възможност, да превърнем огледалата в прозорци и да придадем смисъл на това да бъдем **европейци** в цялото ни многообразие.“²²*

„Европейският съюз не е съвършен, но е най-добрият инструмент, с който разполагаме, за да посрещнем новите предизвикателства, пред които сме изправени. Необходимо е ЕС да гарантира не само мира и демокрацията, но и сигурността на нашите граждани. Ние се нуждаем от Европейския съюз, за да задоволяваме по-добре техните потребности и желания да живеят, учат, работят, пътуват и да се развиват свободно на целия континент, както и да се ползват от богатото европейско културно наследство.“²³

Образованието е част от решението за създаването на работни места с достойни условия на труд за повече хора, за по-добър отговор на икономическата необходимост от умения и за укрепването на устойчивостта на Европейския съюз в условията на бързи и дълбоки промени, предизвикани от технологичната революция и глобализацията. Образованието и културата спомагат за превръщането на Европейския съюз в привлекателно място за живеене, учене и работа, отличаващо се със свобода и споделени ценности, които се отразя-

---

²² Изказване на председателя Юнкер на Срещата на европейските лидери в Гьотеборг, 14.11.2017 г.

²³ Декларация от Братислава, 16 септември 2016 г.

ват в основните права и са символ на отвореното общество. Образованието е основата за изграждането на активно гражданско участие и спомага за предотвратяването на популизма, ксенофобията и агресивната радикализация.

Мисията на образованието днес е от една страна да подпомага формирането на широка обща култура у гражданите на 21-ви век, а от друга – да допринася за усвояване на съвременни професии, чрез които те да могат да се реализират пълноценно на пазара на труда. Освен интелектуален и професионален потенциал, от младите хора се очаква да имат формирано чувство за отговорност, активно отношение към света и готовност за дейност в демократичното общество. Пред тях е открита и възможността да живеят в една Европа без граници, с всички произтичащи предизвикателства. За да могат да се адаптират в нея и да посрещат тези предизвикателства, се налага да притежават съответните знания, социална компетентност и утвърдени ценности в европейското общество.

Светът може да бъде разбран, ако човек осмисли механизма на действието му и намери своя път в него. Липсата на осведоменост относно произхода на Европейския съюз, причините за неговото създаване и основните му функции, благоприятства разпространението на невярна информация и пречи на създаването на информирано мнение за неговите политики и конкретни действия. Изучаването на въпросите, свързани с Европейския съюз в училище, става необходимо условие за подготовката на европейски граждани с активна позиция и участие в европейския обществено-политически живот. В условията на разпространяване на евроскептицизма, разрастване на национализма и на крайните популистки движения, агресивността, насилието и ксенофобията, изостряне на социалните проблеми, произтичащи от икономическата и финансовата криза и последиците от Ковид-19, европейските институции настояват за насърчаване на европейското измерение в образованието и възпитаване на младите хора в духа на европейските ценности. Смисълът е те да са не само информирани, но и активни граждани. Израствайки като осъзнати граждани на собствената си страна и на Европейския съюз, младите ще могат да участват пълноценно в европейските дебати за бъдещето на континента и на собствената си страна. Осъзнаването, че са граждани на обединена Европа, ще разшири кръгозора им и ще им разкрие нови възможности за обучение и работа.

Съвременното българско образование не трябва да се разглежда само като възможност за придобиване на диплома или осигуряване на по-висока квалификация. Важно е то да отговаря на потребностите от протичащите процеси на европейска интеграция, в които нашата страна участва.

Резултатите от направеното изследване показват, че с присъединяването на страната ни към Европейския съюз, в областта на образованието и по-специално средното образование, са предприети промени по посока на образователната политика на Съюза – увеличаване на часовете за чуждоезиково обучение и за дигитална грамотност на позрастващите, както и включване на теми за Европейския съюз в два от изучаваните предмети – „История и цивилизации“ (7 и 10 клас) и „Гражданско образование“ (11 и 12 клас).

Констатира се наличие на сериозни проблеми и трудности по посока на европейското измерение в средното образование и обучението за ЕС, порогени от:

- Въведени са ограничения с държавните образователни стандарти за учебния план и учебното съдържание по отношение на темите и хорариума на обучението за ЕС в училище. Общо е мнението на учителите, че училището не дава необходимите знания на учениците за работата и функционирането на ЕС, неговата роля в ежедневието ни и възможностите, които предоставя. В обучението отсъства възпитателният процес, който е неразривно свързан с образованието на учениците и формирането им на чувство за европейски дух, за принадлежност към европейската общност, за проява на активно гражданско отношение.
- Липсва образователна политика, както и подкрепа от страна на институциите за извънкласни и извънучилищни форми за Европа в училище, които да ангажират вниманието на учениците към знания за ЕС и активното им отношение към актуални проблеми, с което да компенсират пропуските на формалното образование.
- Основен проблем се явява и липсата на възможности за добро обучение и професионална подготовка на учителите в сферата на европейската интеграция. Натовареността на учителите не им позволява да следят европейската проблематика, самостоятелно да разширят познания и да разработват европейските теми.
- Недостатъчни са дигиталните материали в подкрепа на обучението за ЕС в училище, които да са атрактивни, актуални и достъпни по разбираемост за учениците от съответната степен на обучение, които да включват интерактивни занимания и практически упражнения.
- Необходима е политика и подкрепа за по-широко отваряне на училището към университетите, институции и неправителствени организации, които да са в помощ на осъществяването на извънкласни и извънучилищни дейности за разширяване на знанията за ЕС и възпитание в европейските ценности, както и за органи-

зиране на специализирани квалификационни курсове или по-дългосрочни обучения на учители по въпросите, свързани с Европейския съюз.

В заключение, за да може България да отговори на изискванията за европейското измерение на образованието и конкретно относно обучението за Европейския съюз в училище, както и на очакванията и потребностите на младите за адаптация и реализация в европейското общество, е необходимо увеличаване на обхвата и инвестициите в преподаването и изучаването на Европейския съюз в българските училища. Това може да се осъществи чрез осигуряване на подкрепа за гъвкава и адекватна система на училищното образование през 21-ви век, в която училищата и учителите да развият европейското измерение.

ТЕМИТЕ ЗА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ В ГРАЖДАНСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ

2.1. Гражданската компетентност и преподаването на темите за Европейския съюз в училище

Настоящият 21-ви век носи много промени в живота на хората. Увеличаването на потенциала на информационните и комуникационните технологии, развитието на изкуствения интелект променят естеството на редица трудови дейности. В бъдеще се очаква някои професии да изчезнат и да има необходимост от съвсем непознати на този етап специалности. Все повече тежките и рутинните производствени процеси се осъществяват от роботи, а хората трябва да изпълняват по-сложни задачи, изискващи специфични знания и умения. Компютрите и другите устройства ще подпомагат все повече дейности, но хората ще са тези, които трябва да имат способности да вземат решения въз основа на информацията, която получават. Технологиите имат своето положително въздействие върху живота, но от тях произтичат и някои проблеми като трудно опазване на неприкосновеността на личния живот, на авторските права и др.

Всичко това изисква създаването на компетенции, които да помогнат на младите хора да участват активно и безпрепятствено на трудовия пазар на 21-ви век. Следва да се подчертае, че определени знания и умения са необходими за всяко работно място в условията

на този век. Например, Anderson (2008)²⁴ изброява шест необходими умения, които трябва да притежава всеки човек в обществото на знанието на 21-ви век:

- способност за структуриране на знанията,
- адаптивност,
- намиране, организиране и извличане на информация,
- управление на информацията,
- критично мислене,
- работа в екип.

През май 2018 г. Съветът на Европейския съюз прие Препоръка относно **ключовите компетенции за учене през целия живот**²⁵, която идентифицира осем ключови компетенции от съществено значение за лична реализация, здравословен и устойчив начин на живот, заетост, активно гражданство и социално включване на всички граждани на Европейския съюз (ЕС). В препоръката се посочва, че в наши дни изискванията по отношение на компетентностите се променят, като все повече работни дейности подлежат на автоматизация. Технологиите играят по-голяма роля във всички сфери на труда и живота, а предприемаческите, социалните и гражданските компетентности имат все по-голямо значение за осигуряването на устойчивост и способност за адаптиране към промените.

В препоръката ключовите компетенции се разглеждат като комбинация от знания, умения и нагласи, които се развиват в училищни и извънучилищни дейности, в семейството, на работното място. Осемте основни компетенции, посочени в препоръката на Европейския съюз, са: езикова грамотност; многоезикова компетентност; математическа компетентност и компетентност в областта на точните науки, технологиите и инженерството; цифрова компетентност; личностна компетентност, социална компетентност и компетентност за придобиване на умения за учене; гражданска компетентност; предприемаческа компетентност; компетентност за културна осведоменост и изява.

Често се обсъждат въпросите: „Трябва ли във връзка с промените, които настъпват в 21-ви век, да се променят учебните програми?“, „Трябва ли да се променят и методите на преподаване и учене, за да развият учениците компетенциите, необходими за 21-ви век?“

---

²⁴ Anderson, T., Bridging the educational research-teaching practice gap Conceptual understanding, part 1: The multifaceted nature of expert knowledge, *Biochemistry and Molecular Biology Education*, Vol. 36, No. 4, pp. 309-315, 2008.

²⁵ Препоръка на Съвета на Европейския съюз от 22 май 2018 г. относно ключовите компетентности за учене през целия живот (2018/C 189/01)

Ще обърнем внимание на изграждането на **гражданската компетентност**, определена в препоръката на Европейския съюз като способност на хората да действат като отговорни граждани и да участват пълноценно в гражданския и социалния живот, основан на разбирането на социални, икономически, правни и политически концепции и структури, както и на глобалното развитие и устойчивостта.

Гражданската компетентност включва личностни, междуличностни и межкултурни умения и покрива всички форми на поведение, които трябва да притежава всеки човек, за да може да участва по ефективен и конструктивен начин в обществения и професионалния живот, когато е необходимо да разрешава конфликти във все по-разнородни общества. Гражданските умения позволяват на хората да участват пълноценно в обществения живот, основавайки се на познания за политическите и социалните концепции и структури и на ангажираността за активно и демократично участие.

Активното гражданство е комплексно понятие и съдържа множество компоненти: знания, умения, нагласи, ценности. Може да бъде определено като участие в обществения и политическия живот при спазване на принципите на демокрацията, на човешките права и на взаимното уважение. То е характерно за демократичното и приобщаващо общество и може да приема различни форми на политическо участие, на участие в живота на местната общност, на доброволчески дейности.

Редица изследвания доказват положителния ефект от обучението в активно гражданство – колкото повече граждански образовани са хората, толкова по-високи могат да бъдат очакванията за тяхната обществена и политическа активност. Липсата на активна гражданска позиция в обществото може да изложи на риск демокрацията.

2.1.1. Знанията за Европейския съюз в училище – какъв подход?

Гражданската компетентност се изгражда от няколко основни компонента: **знания, осмисляне, умения, нагласи и поведение**.

Ще се фокусираме върху тези компоненти, разглеждайки европейското измерение на гражданската компетентност, или казано с други думи – включване на преподаване и учене на въпросите за европейската интеграция в училище.

Гражданите на 21-ви век следва да имат **знания** относно съвременното развитие на света, включително теми като устойчивото

развитие, опазването на околната среда и борбата с климатичните промени, които са сред приоритетите на Европейския съюз. Познаването на целите и принципите на европейската интеграция, на темите за идентичността, културата и разнообразието в Европейския съюз, са от съществено значение за формиране на гражданска компетентност.

Гражданите на ЕС трябва да знаят, че имат както права, така и задължения, породени от правото на ЕС в различни области на политиките. Правото на ЕС влияе върху ежедневието на гражданите и те трябва да са способни да осъзнаят европейското измерение в националната политика и неговото влияние върху важни въпроси като опазване на правата на потребителите, защита на здравето, контрола и безопасността на храните, защита на правата на пътниците и още много други.

Само познанията по важни европейски теми не са достатъчни за възпитаване на активни граждани. Необходимо е създаване на умения и способности за критично **осмисляне**, умения за решаване на проблеми, анализиране на фактите и умения за изграждане на аргументирано мнение, способност за участие в конструктивен диалог и за предлагане на компромиси и решения на проблеми и не на последно място – лидерски умения и умения за работа в екип.

Освен знания, разбиране и осмисляне на основни понятия и ценности, както и умения за активно участие в обществено-политическите процеси, преподаването и ученето на темите за европейската интеграция и Европейския съюз следва да са насочени към създаване на **нагласи и поведение**. Става дума за уважение и привързаност към ценности като мир, свобода, достойнство, справедливост, недискриминация, върховенство на закона, лична отговорност. Особено важно е в училището да се изгради култура на разбирателство, на общуване и участие, отговорно поведение, толерантност и преодоляване на предразсъдъци, нагласи за активно опазване на околната среда.

За да се случи всичко това, у младите хора трябва да бъде провокиран интерес към въпросите на социално-икономическото и политическото развитие както на Европейския съюз, така и на България като част от него.

Познаването, осмислянето и изграждането на **нагласи и поведение** по отношение на общите европейските ценности, изброени в член 2 от Договора за Европейския съюз и Хартата на основните права на Европейския съюз, е основа на европейското измерение в гражданското образование.

Фигура 14. Основни компоненти на европейското измерение на гражданската компетентност

Досегашният опит на преподаване на европейски теми в училище дава основание да се посочат няколко ключови въпроса, върху които е важно да се разсъждава при осъществяване на европейското измерение на образованието през 21-ви век – естество, съдържание, методи, връзка с ежедневието.

Знанията, свързани с европейската интеграция, са от **мултидисциплинарно естество**. Това означава на практика, че темите за европейската интеграция могат и трябва да присъстват в дисциплини като история, география, чужди езици, философия и разбира се, не на последно място – гражданско образование. От една страна, този мултидисциплинарен характер може да бъде полезен и да даде възможност за разглеждането на европейската интеграция от раз-

лични ъгли и така да бъде създадена цялостната картина, необходима за разбирането на европейските теми. От друга страна, обаче, разхвърлянето на части от знанията в различни дисциплини може да доведе в определени случаи до повърхностни знания и липса на задълбоченост и целенасоченост. За преодоляване на тези проблеми се изисква много добра координация както на съдържанието на учебните програми и учебниците, така и между учителите по отделните дисциплини, с което да осигурят последователност и добра структурираност на преподаваните теми.

Друг важен въпрос е: **„Какво точно да бъде съдържанието и конкретните теми, по които трябва да се работи с учениците?“**

В практиката на преподаване на темите за Европейския съюз в училище обикновено се представя историята, разширяването на ЕС и гържавите членки, неговите институции. Макар и да са нужни, тези знания не дават на учениците достатъчната представа за това как функционира Европейският съюз и какви реални житейски ситуации са свързани с европейската интеграция. Учителите избягват да обсъждат с учениците по-сложните теми, като конкретния процес на вземане на решения, основните цели и принципи, върху които е построена неговата конструкция, основните договори, правото на ЕС, социално-икономическите аспекти на европейската интеграция. Това води до недостатъчни знания за разбиране на действията и решенията на ЕС, тяхното въздействие върху нашето ежедневие, а оттам и за формиране на активна гражданска позиция. Ясно е, че тези теми са сложни, трудно се възприемат от учениците и изискват допълнителни усилия от преподавателите, но прилагането на подходящи методи може да ги направи интересни и разбираеми.

Неминуемо възниква следващият въпрос: **„Какви да бъдат методите на преподаване и учене на европейските теми в училището на 21-ви век?“**

Методите трябва не само да събудят интереса на учениците, но и да им помогнат да формират собствено мотивирано мнение за Европейския съюз. Очевидно е, че новите реалности налагат промени както в ролята на учениците, които трябва да бъдат много по-активни и да придобиват не само знания, но и умения, така и в ролята на преподавателите, които освен лектори, трябва да бъдат организатори, модератори, режисьори на учебния процес. Решаващ фактор в избора на методи е създаването и поддържането на интерактивна учебна среда в училище. Според изследване на Съвета на Европа²⁶,

---

²⁶ Duerr, K., Ferreira Martins I., (2000), Strategies for Learning Democratic Citizenship DECS/EDU/CIT (2000) 16 Strasbourg, Council of Europe.

интерактивните методи в гражданското образование трябва да целят постигане на:

- **критично мислене** - способност за намиране, анализ и подбор на информация, използваща интердисциплинарно знания, множество умения и критичен подход; вземане на информирани решения въз основа на доказателства и промяна на позицията пред валидни аргументи;
- **творческо мислене** - способност за намиране на нови и нетрадиционни начини за решаване на проблеми или за промяна на стереотипи и предразсъдъци;
- **просоциално и обществено мислене** - способност да се анализират факти и проблеми и да се прави избор във връзка с нуждите на другите и обществото като цяло, борба с егоизма и етноцентризма; отвореност за общуване с другите и учене от чуждия опит;
- **мислене, ориентирано към бъдещето** - способност за разбиране и осмисляне на проблемите и оценка на решенията в светлината на опита за постигане на по-добро и по-справедливо бъдеще.

Многобройните публикации за прилагането на активното учене в областта на гражданското образование разглеждат редица инструменти, чрез които то може да се осъществи: теренна работа, филми, проекти, гост-лектори, проекти за актуални политически предложения, дебати, медийни и интернет задачи, симулации.

Знанията за ЕС не биха били трайни и приложими, ако те бъдат само теоретично разгледани и обсъдени. За постигане на трайни резултати е необходимо получените знания да бъдат допълнени с конкретни **практически примери** от ежедневието. Интересно и увлекателно е изучаването на ЕС чрез разглеждането и обсъждането на различни казуси от практиката. Този интерактивен метод е много подходящ за увеличаване на интереса на учениците към запознаването им с основните ценности и принципи на европейската интеграция, с функционирането на ЕС и с правата на гражданите на Европейския съюз. По привлекателен начин и с активното им участие се обсъждат реални ситуации и съответни житейски и съдебни казуси, като се създава атмосфера на критично анализиране и осмисляне на европейската интеграция. Обучението чрез практически казуси спомага за разбиране на функционирането на ЕС и приближаването му до учениците.

Към изброените по-горе можем да добавим²⁷ и възможността чрез средствата на изкуството, например чрез участие на учениците в

---

²⁷ Тук могат да бъдат добавени още редица подходящи методи, които по-подробно са разработени в рамките на проекта „Ресурсен център Европа - нов подход към преподаването и ученето на ЕС в училище“ - <https://www.eubgschool.eu/>

театрални постановки и сценки да се засили интересът им към определени важни теми от съвременното и едновременно с това да получат по този нетрадиционен път повече знания, които по-трудно биха възприели чрез традиционен урок в класната стая. Дори фалшивите новини и митовете за Европейския съюз могат да бъдат успешно използвани като инструмент за постигане на критическо мислене и аргументирана позиция по европейски теми.

Следва да обърнем внимание и на **ролята на учителите** в прилагането на нови подходи при преподаването и ученето на теми за Европейския съюз в училище.

Динамиката в развитието на европейската интеграция предполага **ангажираност на учителите при посрещане на нови предизвикателства и активно включване в откриващи се възможности**. Тези преподаватели, които са склонни да учат през целия живот и които са готови да експериментират, да извличат уроци от собствената си практика и да възприемат идеи от приложени добри практики, които са активни в участието в европейски проекти, могат да постигнат по-високи резултати в преподаването и ученето на европейските теми в училище.

Знанията днес не са статични, поради което преподавателите имат не само задължението да преподават, но трябва да приемат като свое и задължението непрекъснато да учат и да се самоусъвършенстват. Ора Куо от Университета в Хонг Конг (Kwo, 2010) описва това явление с термина „учителите като художници“ и „учителите като изследователи“. Това са хората, които с творческо въображение и отговорност изпълняват мисията за иновативност и креативност в образованието и обучението.

2.2. Европейските теми в гражданското образование на държави от Европейския съюз

Под различна форма е включено европейското измерение на гражданското образование в европейските училища. Трябва да се има предвид, че самият предмет „гражданско образование“ невинаги е самостоятелна единица в учебните програми.

Тъй като няма общоутвърден модел за преподаване на европейските теми в рамките на гражданското образование, ще се спрем на спецификите в няколко държави - членки на ЕС - Германия и Франция като страни - основателки на Европейската общност, и Гърция

и Румъния – страни членки, съседни на България. Сравнителният анализ и открояването на някои добри практики би ни помогнало да преодолеем дефицитите в тази насока в българското средно образование.

В **Германия** динамиката на интеграционния процес е добре и достъпно представена в повечето учебници, утвърдени в немската образователна система. Ясно се откроява тенденцията за актуалност, например – поставя се акцент върху политически кризи и трансформационни процеси след влизането в сила на Договора от Лисабон. Наблюдава се по-широко застъпване на областите „икономика“ и „финанси“, обсъжда се дълговата криза в Европа, темите, свързани с миграционната политика, а в последните две години, логично, се застъпва и въпросът за увеличаване на компетенциите на ЕС в областта на здравеопазването.

Подчертават се ползите на европейското обединение и отговорността на Германия като държава учредителка, но има и критични оценки за сегашното състояние на ЕС. На преден план е изведена критичността към европейската бюрокрация, както и отдалечаването на ЕС от гражданите. Особено ценно е това, че в учебниците се дават множество конкретни примери за директиви и регламенти на ЕС и се обяснява как те пряко засягат ежедневието на хората.²⁸

Въпреки тези положителни констатации, анализите разкриват и някои дефицити в учебниците. Малко се говори за ЕС като система на управление на много нива. Изненадващо е и колко малко се коментира темата „избори за Европейски парламент“ и механизмите за пряко участие на гражданите в процеса на вземане на решения в ЕС, макар през последните години да се очертава желание за по-силното застъпване на тези ключови въпроси.

Сравнително слабо застъпени са темите „заетост/социални въпроси“, култура, образование и младежки въпроси.²⁹ Различните политики на ЕС са само изброени, също както и сериозните кризи, през които непрекъснато преминава ЕС. Това може да създаде усещане у обучаващите се за безконфликтност и линейно развитие на ЕС.

Европейските термини са описани в редица учебници, но само няколко от тях съдържат подробни речници с обяснения, които са от полза на учениците за по-успешното осмисляне на основните принципи и институционалната рамка на ЕС.

---

²⁸ Die EU im Schulbuch, January 2020. GEI Policy Brief. Georg Eckert Institute.

²⁹ Ibid.

Илюстрирането на учебниците не допринася особено за разбирането на спецификите на европейската интеграция. Институциите на Европейския съюз са илюстрирани основно с техните административни сгради в Брюксел, Страсбург, Люксембург, а политиките присъстват на групови снимки и рядко се акцентира индивидуално върху тях.

Според проведено проучване на Georg Eckert Institute всички 52 анкетирани паралелки работят със специален учебник за ЕС, като едва един от 123 учители би желал този учебник да отпадне от образователния процес. Освен предвидените часове, учителите планират и специални индивидуални уроци за учениците, които имат нужда от тях.³⁰ По-възрастните учители възлагат на учениците и повече теми за самоподготовка в домашна среда.

Според 70% от учителите преподаването на европейските теми в настоящия им вид и подход подготвя възпитаниците им за адекватна реализация в живота. Едва 30% от учениците, обаче, споделят това мнение, което пък очертава разликата във възприятията между поколенията. Прави впечатление от изследването, че учениците, които произхождат от мигрантски семейства, по-силно се интересуват от темите, свързани с ЕС.

Между 70% и 80% от анкетираните учители оценяват високо представянето на историята на ЕС в учебниците, съгласуваността на различните текстове и наличието на графики. Учениците от своя страна харесват повече таблиците, каретата с важна информация, карикатурите, като намират по-дългите и описателни текстове за скучни. Сред най-честите критики от страна на учителите са недостатъчната актуалност на информацията и липсата на повече практически примери.

Учителите изтъкват и факта, че често предлагат на учениците алтернативни сценарии за развитието на ЕС, силно насърчават критичното мислене. Като цяло се препоръчват повече практически примери от ежедневието на регионално и местно ниво, които произтичат от европейската интеграция. Учениците харесват и биха искали да са по-широко застъпени т.нар. виртуални разходки из сградите на институциите на Европейския съюз, да им гостуват експерти, които участват на практика в процесите на вземане на решение, да се провеждат повече симулационни игри и други интерактивни занятия.

Относно **Франция**, определено няма да е преувеличено да се каже, че страната е отличен пример за модел на действия, свързани с

---

³⁰ Die EU im Schulbuch, January 2020. GEI Policy Brief. Georg Eckert Institute.

гражданското образование и неговото европейско измерение. В това отношение има установена съществена и дълбоко демократична традиция. Франция поставя силен акцент върху гражданското образование със силно застъпено изучаване на европейските теми във всички класове. Планът за действие за т.нар. „Голяма мобилизация на училища за ценностите на републиката“ води до по-силен акцент върху моралните и граждански ценности и критично мислене.

Фокус се поставя върху моралното възпитание на учениците, формиране на ценностите свобода, равенство и справедливост. Следва да се подчертае, че няма специализирани учители по гражданско образование, но непрекъснато се полагат усилия за повишаване на техните компетенции, свързани с преподаването по гражданско образование и възпитание в ценностите на ЕС.³¹

Франция насърчава активното участие на учениците в социалния и демократичния живот на класната стая или училището. Страната има най-високия дял на граждани, които са активни в социални, граждански и политически дейности, а това е силно обвързано с образователните постижения.

В **Гърция** има въведена учебна програма за гражданство от 2001 г. В страната се обръща особено внимание на европейското измерение на гражданското образование като механизъм на политическата социализация на учениците. През 2018 г. е включен нов задължителен предмет в средното образование, наречен „Модерен свят: гражданин и демокрация“.³²

Като се вземат предвид резултатите от различни социологически проучвания, може да се каже, че учениците и младите хора в Гърция като цяло имат основни познания относно историята и институционалната архитектура на ЕС, но тези знания не са достатъчно задълбочени и подкрепени с практически умения. Самото отношение към Европейския съюз можем да определим като проевропейско, но с някои сериозни резерви и критики към европейския проект.

Румъния полага усилия да адаптира учебната си програма и образователните стратегии към стандартите на ЕС, за да се формират активни граждани на Европейския съюз, като основите се положат още в училище.

Според някои автори, учителите по гражданско образование често не са склонни да обсъждат каквито и да било политически и со-

---

³¹ Le Cnesco: une intelligence collective au service de l'évaluation de l'école, CNESCO, 2016.

³² Misira. V. Strengthening European Citizen Education. Journal of Social Science Education, volume 18, issue 3, 2019, pp. 55-68.

циални проблеми със своите ученици. По-скоро избират да говорят в цялост за европейските ценности и необходимостта от запазване на единството на ЕС.³³

Преподаването на европейските теми в рамките на гражданското образование цели най-вече да възпита съвременни демократични граждани, вдъхновени от универсални ценности и добродетели, с дух на социална справедливост и солидарност, с осъзнаване на важността на правата на човека и с уважение към истинската европейска идентичност. Това е и инструментът за подобряване на демокрацията и за увеличаване на участието на младите граждани в оформянето на бъдещето на европейския проект.

2.3. Педагогически аспекти на гражданската компетентност

От педагогическа гледна точка гражданската компетентност се характеризира с предаване на знания, възпитание в разбиране и приемане на гражданските ценности, формиране на умения, качества и нагласа за практически граждански действия. Тя се отразява в ценностната ориентация на ученика.

В педагогическата практика, за постигането на такива образователни резултати, най-подходящи са интерактивните методи, при които ученикът е активен участник в процеса на обучение, равен е на всички останали и се включва със своите възможности. Това често налага осигуряване на индивидуални подходи към учениците. Процесът на обучение следва да бъде ориентиран към разширяване на спектъра на преживяванията чрез моделиране на различни примери от живота, дискутиране и решаване на практически казуси.

В нашия свят на 21-ви век технологията предоставя на учениците разнообразни начини да учат и да се ангажират като граждани, като изследват проблеми, търсят жизнеспособни решения на проблемите на общността и общуват с хора в различни страни и от различни континенти. С напредването на технологиите на учениците се предлагат различни възможности за учене, което им помага да разберат по-добре взаимоотношенията си с обществото и света.

---

³³ Matiuta, T. 2021. Teaching and Learning the EU in Romania: Traditional and Digital Tools. Visvizi, A., Field, M. and Pachocka, M. (Ed.) *Teaching the EU: Fostering Knowledge and Understanding in the Brexit Age (Emerald Studies in Higher Education, Innovation and Technology)*, Emerald Publishing Limited, Bingley, pp. 137-148.

Развитието на гражданската компетентност не може да бъде ограничено само до уроците по гражданско образование и/или обществени науки. То трябва да бъде поощрявано по време на целия цикъл на училищно обучение на ученика.

Тъй като изграждането на гражданската компетентност е многоаспектна работа, необходимо е освен образователен процес, но и създаване на съответна гражданска среда със социална атмосфера в училище. Практически е невъзможно да се възпитат добри граждани в училище, в което правилата на училищния живот и атмосферата противоречат на принципите на отворената комуникация и човешките права. Важно е определяне на отношението към учениците по време на всички дейности в училище, наличието на ясни правила на съвместен живот на учители и ученици, приети процедури за справяне с конфликтни ситуации и включване на учениците в събития, надхвърлящи пределите на училищната стая, на училищната общност.

Участието на учениците в училищния живот и управление е важна част от формирането на граждански компетенции. Дори ако ученическите съвети или други форми на самоуправление имат ограничени (или нямат) формални правомощия, те предоставят на учениците практически опит в демократичния процес.

Различните форми на неформалното обучение в училище – участие в проекти, програми, организации, младежки форуми и др. – предоставят възможности на учениците за развитие на гражданските им компетенции – способност да използват и прилагат своите граждански знания, способност да участват в процеси на вземане на решения, в избори. Те предоставят форум за участие в политически дискусии, където учениците изграждат способността аргументирано да защитават и отстояват мнение, да подхождат към информацията с критично и аналитично мислене, ефективно да сътрудничат с другите, да работят в екип, като развиват межкултурни и лидерски способности, способности за уважение и отговорност към себе си и към другите.

ИЗВОДИ :

Гражданската компетентност се основава върху познаването на понятията демокрация, гражданство, граждански права, демократични принципи и ценности, гражданско участие.

Гражданската компетентност е образователен резултат от процес на трансформация на получени знания, умения, ценности и опит към конкретно действие, което прави ученика демократичен, отговорен, способен и активен член на обществото.

Развитието на гражданската компетентност е многостранен и сложен педагогически процес, който може да се реализира чрез гражданско образование, както и чрез разнообразни методи на обучение.

Моделът за развитие на гражданската компетентност изисква определени знания и умения, граждански нагласи и ценности в съществуващата социална среда, като по този начин се насърчава гражданската позиция на учениците.

НОВ ПОДХОД КЪМ ПРЕПОДАВАНЕТО И ИЗУЧАВАНЕТО НА ТЕМИ ЗА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ В УЧИЛИЩЕ

3.1. Активното учене и ролята на преподавателя

Светът в 21-ви век е променен от глобализацията и от новите технологии. Промениха се и учениците. Те имат неограничен достъп до информация, но това „информационно наводнение“ не винаги се използва за придобиване на необходимите знания и умения. В противен случай, „комуникационното цунами на 21-ви век може да ни потопи в море от любопитни факти, вместо да ни вдигне на нарастващата вълна от възможности“ (Cookson, 2009).

Успяваме ли в променения свят да променим и начина, по който преподаваме? Още в края на миналия век редица изследователи твърдят, че поради промените в обществото трябва да се преосмисли естеството на образованието, както по отношение на съдържанието, така и по отношение на конкретната педагогика (Milter и Stinson, 1995).

Преподаването на темите за Европейския съюз в училище изисква не само обновяване и актуализиране на съдържанието, но и промяна на подхода и прилагането на така наречените „иновативни“ методи за учене, подходящи за 21-ви век. Съществуват многобройни изслед-

вания и публикации, посветени на активното и експерименталното учене. В тази глава ще се опитаме да разгледаме прилагането на активното учене, на неговите иновативни методи и педагогически техники в областта на преподаването и изучаването на европейската интеграция в училище.

Необходимостта от знания за европейската интеграция, за историята, институциите, процеса на вземане на решения в Европейския съюз вече се признава, но наред с това в гражданското образование съществува необходимостта от развитие на практически умения за дебатиране, аргументиране на мнения, търсене и постигане на компромиси. В това отношение новите методи, като напр. симулационните игри, поставянето на учениците в практически ситуации, решаването на конкретни казуси, подготовката на проекти заемат все по-важно място.

Очевидно е, че новите реалности налагат промени както в ролята на учениците, които трябва да бъдат много по-активни и да придобиват не само знания, но и умения, така и в ролята на преподавателите, които освен лектори, трябва да бъдат организатори, модератори, режисьори на учебния процес. Нека обърнем внимание на ролята на преподавателя в три основни аспекта: „мъдреца на сцената“, „Сократ в аудиторията“ и „режисьор в залата“.

- **Мъдрецът на сцената** – Традиционно това, което се случва в класната стая, е фокусирано върху преподавателя, който пренася знания и мъдрост към учениците, които слушат пасивно. Това е класическият образ на преподавателя – „мъдреца на сцената“.
- **Сократ в залата** – Сократ не изнася лекции, той задава въпроси, които водят към размисъл. Формулирането и задаването на въпросите е в основата на неговия метод. Този метод може да бъде използван много успешно в сферата на гражданското образование и особено по европейските теми, стига преподавателят да съумее да постави такива въпроси и дилеми, които да стимулират критическото мислене.
- **Режисьор в аудиторията** – Тази нова роля на преподавателя е свързана с изместване на фокуса от пасивното към активното учене. Постепенно се изоставят традиционните методи, „фокусирани върху преподавателя“ в полза на активни и експериментални подходи, съсредоточени върху образователните потребности на учениците. В тази активна учебна среда преподавателят напуска сцената и заема място в залата в ролята на „режисьор“, предоставяйки важните роли на учениците, които осъществяват определени дейности. (Raines and Rochester, 2003).

Многобройните публикации за прилагането на активното учене в областта на гражданското образование разглеждат редица инстру-

менти, чрез които то може да се осъществи: теренна работа, филми, казуси, лабораторни проекти, гост-лектори, проекти за актуални политически предложения, дебати, медийни и интернет задачи, симулации. В тази глава ще бъдат представени идеи за преподаване и изучаване на европейските теми в училище, посредством които този процес да бъде едновременно полезен, интересен и привлекателен за учениците.

3.2. Преподаване на темите за Европейския съюз чрез казуси

Преподаването на европейските теми в училище все повече се оценява като образователна необходимост. Колкото и трудна да изглежда тази задача, нейното осъществяване води до положителни резултати – повишаване на информираността на младите хора и развиване на тяхното критично мислене.

Но остава основният въпрос: „Как сложните и често скучни теми за Европейския съюз и европейската интеграция да бъдат представени по интересен и привлекателен начин за учениците?“ Ключът се крие в използването на подходящи педагогически методи и подходи. Те следва да спомагат:

- европейските теми да бъдат представяни по обективен и критичен начин, посочвайки както силните страни, така и слабостите на европейския проект.
- в класната стая да бъде създадена атмосфера на диалог и дискусии, в които да се уважава свободата на мнението и всеки ученик да изразява своята позиция.

В практиката на преподаване на темите за Европейския съюз в училище обикновено се представя историята, разширяването на ЕС, неговите институции. Макар и да са нужни, тези знания не дават на учениците достатъчната представа за това как функционира Европейският съюз и какви реални житейски ситуации са свързани с европейската интеграция. По-рядко се разглеждат конкретен процес на вземане на решения, основните цели и принципи, върху които е построена неговата конструкция, основните договори, правото на ЕС. Това води до знания на учениците, недостатъчни за разбиране на действията и решенията на ЕС, тяхното въздействие върху нашето ежедневие, а оттам и за формиране на активна гражданска позиция.

За преодоляване на този факт предлагаме обучение за Европейския съюз, което се провежда на два етапа – **базисен и дискуссионен**. В ба-

зисния етап учениците се запознават с ценностите, целите и принципите на европейската интеграция, залегнали в Договора за ЕС (ДЕС) и Договора за функциониране на ЕС (ДФЕС), а в дискусияния – те допълват тези знания с казуси от европейската практика.

• **Базисен етап**

Целта на базисния етап е учениците да получат основни знания относно **договорите**, на които се основава европейската интеграция. Те са важни, защото Договорът за ЕС и Договорът за функциониране на ЕС са съгласувани от всички държави членки и са в съответствие с техните конституции. Ето защо както се обръща внимание в учебната програма на националната конституция, така е правилно учениците да бъдат запознати и с Договорите на ЕС като обективна основа на тяхното гражданско образование.³⁴

Възможно е да възникнат възражения с аргумента, че Договорите са обемисти и сложни, че те трябва да се познават от юристите и от европеистите, а не от учениците и съответно от гражданите. Разбира се, не става въпрос те да познават детайлно и професионално договорите, а по-скоро да знаят основополагащите ценности и принципи, залегнали в тях, да познават начина, по който се приемат и изменят договорите, тяхното ратифициране от държавите членки, провеждането на референдуми в някои държави членки, необходимостта в някои случаи от промяна в националните конституции, за да бъде отразено членството в ЕС. Това са важни въпроси относно разбирането на цялостния процес на европейската интеграция. Така учениците ще знаят, че присъединяването на нови държави членки към Съюза изисква ратификация на договора за присъединяване от всички договарящи държави – държавите членки и държавата, която се присъединява, в съответствие с техните конституционни изисквания. Ще знаят също, че държавите членки имат право да се оттеглят от ЕС в съответствие с член 50 от Договора за Европейския съюз. Тези основни положения показват, че принадлежността към Европейския съюз е доброволен и обмислен избор на всяка държава членка. А това пак означава, че страните, които са в Европейския съюз, са обвързани с договорите – Договора за ЕС и Договора за функциониране на ЕС, включително и Хартата на основните права на Европейския съюз.

Не би било погрешно да се твърди, че чрез основните принципи, ценности и цели, залегнали в Договорите, те всъщност изпълняват основополагащи функции. Познаването на националната конституция е задължителна част от гражданското образование, а познаването на конституционните елементи на основните договори е евро-

---

³⁴ Темите за Европейския съюз се явяват европейското измерение на гражданското образование в училище.

пейското измерение на конституционната грамотност. Тук става дума не за заучаване на текстове, а по-скоро за разбиране на принципите и ценностите като етичен избор, възприемането им като правен израз на ценностната система на обществото.

Учениците, като бъдещи активни граждани, следва да разбират основните „правила на играта“ в обществото, в което живеят, и обществото, към което принадлежат, а това неразривно е свързано с европейските теми в обучението им. При липса или слабо застъпване на европейските теми в училищното образование, ориентирането на младата личност в общество, в което публичната власт има няколко нива, включително и европейско, е трудно и води до неразбиране и до негативизъм.

За да разберат системата, управляваща обществото, в което живеят, учениците, бъдещите граждани на ЕС, се нуждаят от разбиране и осмисляне на нормите, на които се основава тази система, особено тези на членове 1-6 от Договора за ЕС. Тези разпоредби излагат основните ценности, цели и принципи на ЕС. Те представляват същността на ЕС и поради това трябва да бъдат част от обучението по гражданско образование.³⁵ Членове 1-6 от ДЕС определят духа на европейската интеграция. Само повърхностната информация и факти, например относно броя на членовете на Европейския парламент, на датата на присъединяване на някоя от държавите членки, на броя на институциите, не са достатъчни, за да се осъзнае същността на Европейския съюз, да се разберат правата и отговорностите както на държавите членки, така и на гражданите на Европейския съюз.

Основните ценности на ЕС са важен елемент за разбирането на уникалността на Съюза. Въпреки наличието на разнообразни публикации относно европейските ценности, правилно би било да се обърне внимание на чл. 2 от Договора за ЕС: *„Съюзът се основава на ценностите на зачитане на човешкото достойнство, на свободата, демокрацията, равенството, правовата държава, както и на зачитането на правата на човека, включително правата на лицата, които принадлежат към малцинства. Тези ценности са общи за държавите-членки в обществото, чиито характеристики са плурализмът, недискриминацията, толерантността, справедливостта, солидарността и равенството между жените и мъжете.“*

Прилагането на чл. 2 на практика изисква просветени граждани, а училището е призвано да насърчава изграждането на активни граждани, споделящи тези ценности. Някой може да каже, че тези ценности са познати на учениците във връзка с изучаването на нацио-

---

³⁵ Kris Grimonprez, *The European Union and Education for Democratic Citizenship Legal foundations for EU learning at school*, Published by Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, Germany 2020, p. 339

налните норми на демократичната държава. В това твърдение има смисъл, но не трябва да се пропуска и фактът, че ценностите, върху които се основава Европейският съюз, обуславят взаимното доверие между държавите членки, което е жизнено необходимо за осъществяването на интеграцията. Това помага да се разбере, че Европейският съюз е основан на общи ценности и че именно те ни свързват в една общност.

Осмислянето на **основните цели на Европейския съюз** също е важен момент в обучението за разбирането европейския проект – минало, настояще и бъдеще. Европейският съюз е създаден, за да постигне общи цели, формуирани в чл. 3 на Договора за ЕС. Сред основните цели са *насърчаване на мира и благосъстоянието на народите, създаване на пространство на свобода, сигурност и справедливост без вътрешни граници, осигуряване на свободно движение на хора, установяване на вътрешен пазар, устойчиво развитие, икономически растеж, пълна заетост и социален прогрес, защита на околната среда, борба със социалното изключване и дискриминация, насърчаване на солидарността между държавите членки и зачитане на културното и езиково многообразие*. Обсъждането на тези цели би могло да доведе до разгорещена дискусия, тъй като някои от тях все още не са постигнати или изобщо са трудно постижими. Но това е и ролята на училищното образование – да създава информирани граждани и да формира тяхното критично мислене. Колкото и утопични да изглеждат някои от целите – например, постигане на пълна заетост – тяхното обсъждане от учениците може да създаде разбирането за общи интереси и общи стремежи. Така се осмисля ролята на Европейския съюз като инструмент за постигане на общите цели на държавите членки и на техните граждани.

След като разберат ценностите и целите на Европейския съюз, учениците трябва да са наясно и с **принципите**, върху които той е изграден и въз основа на които се вземат решенията и се осъществяват общите политики. В случая това означава да бъдат изяснени компетенциите в Европейския съюз – основен принцип, формуиран в чл. 4 е, че: *ЕС може да действа само в рамките на компетенциите, предоставени му от държавите членки в Договорите. За постигане на поставените цели компетентностите, които не са предоставени на ЕС, остават за държавите членки*. Непознаването на този основен принцип от гражданите води до неоправдано високи очаквания от Европейския съюз в ситуации, в които компетенциите и отговорността са на националните държави.

Друг основен принцип, който трябва да бъде разяснен, е **принципът на лоялността**, формуиран в чл. 4. Според него *Съюзът и държавите членки си съдействат при изпълнението на задачите, произтичащи от Договорите. Държавите членки трябва да предприемат всички необ-*

ходими мерки, за да изпълняват задълженията си, произтичащи от Договорите или от актовете на институциите на Съюза.

Принципът на негускриминация по отношение на националността е също основополагащ принцип на европейската интеграция, който е в основата на решаването на редица съдебни или извънсъдебни спорове. Други основни принципи, които трябва да се познават, за да се осмисля правилно европейската интеграция, са **принципите на субсидиарност**³⁶ – решенията да се вземат най-близо до гражданите, **на пропорционалност**³⁷ и **на предимство на правото на ЕС**³⁸. За да се разбере как функционира единният пазар, следва да се познава **принципът на взаимното признаване**³⁹.

Запознаването с ценностите, целите и принципите на европейската интеграция дава не само необходими знания за осмисляне на Европейския съюз и неговото функциониране, но и предпоставя нагласи за активно участие в европейския проект.⁴⁰ Това определя необходимостта от включването на европейските теми и в гражданското образование на учениците. Разбирането и възприемането на спецификите на европейската интеграция е възможно, когато граж-

---

³⁶ Принципът на субсидиарност е дефиниран в член 5 от Договора за Европейския съюз. Той има за цел да гарантира, че решенията се вземат възможно най-близо до гражданите. ЕС не предприема действия (с изключение на областите, които попадат в неговата изключителна компетенция), ако те не са по-ефективни от действията, предприемани на национално, регионално и местно равнище. Той е тясно свързан с принципа за пропорционалност, който изисква всяко действие на ЕС да не превишава необходимото за постигане на целите на договорите.

³⁷ Принципът на пропорционалността регулира изпълнението на правомощията на Европейския съюз. Неговата цел е да постави действията на институциите на ЕС в определени рамки. Съгласно това правило действията на ЕС трябва да са ограничени до необходимото за постигане на целите на договорите, тоест съдържанието и формата на действието трябва да съответстват на преследваната цел. Дефиниран е в член 5 от ДЕС.

³⁸ Правото на ЕС има примат (предимство) над националните законодателства на държавите членки. Всеки национален съд при разглеждане на дела трябва да прилага правото на ЕС и да не прилага разпоредби на националното законодателство, ако те му противоречат.

³⁹ Взаимното признаване е принцип, който се прилага в областта на свободното движение на стоки. Когато не съществуват хармонизирани правила на европейско равнище, продуктите, законно предлагани на пазара в една държава членка, могат да бъдат продавани в другите държави - членки на ЕС.

⁴⁰ Проучване, направено през 2012 г. сред студенти в пет български университета, изучаващи дисциплини, свързани с европейската интеграция, показва, че един от важните резултати е утвърждаването на цялостната система от ценности, която е в основата на европейската цивилизация – свободата, равноправието, солидарността и на общоевропейски ценности като: зачитане на законите и прилагането им по еднакъв начин към всички граждани, уважаване и защита на човешките права и правата на малцинствата, толерантност и политическа култура, необходима за осмисляне на съвременното развитие, зачитане на демокрацията и плурализма. У младите хора се изграждат нагласи за политически и културен диалог и за развитие на сътрудничеството в дух на разбирателство. Виж по-подробно в Атанасов, В., Шикова, И., Георгиева, В., Манева, Г., Милчаков, Я. 2013, Европейистика и европейски ценности нагласи. Изд. „Дамян Яков“.

ганите ги познават. Това е и предпоставка те да осмислят своите права и отговорности като граждани на Европейския съюз. Не помаловажно е създаването и поддържането на взаимно доверие между държавите членки, а то предполага създаване на гражданска култура, съобразена с ценностите на ЕС, включително зачитане на върховенството на закона и основните права.

Но знанията за договорите на ЕС, за основните ценности, принципи и цели на ЕС не биха били трайни и приложими, ако те бъдат само теоретично разгледани и обсъдени. За постигане на такива резултати е необходимо получените знания да бъдат допълнени с конкретни примери. Интересно и увлекателно е изучаването на ЕС чрез разглеждането и обсъждането на различни казуси от практиката. Този интерактивен метод е много подходящ за увеличаване на интереса на учениците към запознаването им с основните ценности и принципи на европейската интеграция, с функционирането на ЕС и с правата на гражданите на Европейския съюз. По привлекателен начин и с активното им участие се обсъждат реални ситуации и съответни житейски и съдебни казуси, като се създава атмосфера на критично мислене и осмисляне на европейската интеграция. Обучението чрез практически казуси спомага за разбиране на функционирането на ЕС и приближаването му до учениците.

• Дискусионен етап – интерактивно преподаване за Европейския съюз чрез казуси

Казусите представляват конкретни истории, които са интригуващи и интересни и едновременно с това водят до дискусии и изводи, като тези обсъждания с учениците развиват независимото и критично мислене⁴¹, което е изключително важно и е предпоставка за формирането на активни бъдещи граждани.

Преподаването чрез казуси се използва в различни области на обучение по целия свят и редица изследвания са доказали неговата ефективност. Съществува задълбочено изследване на правните основи на обучението за Европейския съюз, в което са разгледани неговата ефективност и приложимост.⁴² За обучението по теми, свързани с Европейския съюз, е подходящо да се използват казуси от съдебната практика на Съда на ЕС. Положителното е, че това не са измислени, а практически случили се истории, които събуждат интереса на учениците. Разбира се, за целите на обучението, тези истории следва да бъдат максимално опростени и освободени от сложния юридически език, така че учениците да разберат проблема, да са

---

⁴¹ Commission/EACEA/Eurydice, Гражданското образование в училищата в Европа, (2017).

⁴² Kris Grimonprez, The European Union and Education for Democratic Citizenship Legal foundations for EU learning at school, Published by Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, Germany 2020, p.362.

наясно с аргументите на двете спорещи страни и след това да обсъдят взетото решение. Преподаването чрез реални казуси може да се превърне в добра практика в обучението за ЕС в училище и да се разшири неговото прилагане като иновативен инструмент в средните училища.

Историите, базирани на съдебната практика на Съда на ЕС, са инструменти, които дават на учениците възможността да разберат на практика това, което са научили относно основните ценности, принципи и цели на ЕС, да ги осмислят и да проявят лично отношение. Не е трудно да се намерят примери в съдебната практика на Съда на ЕС, които приканват към критично мислене и оценка.

Преподаването на казуси е изградено около въпроси, подтикващи учениците да разсъждават, да реагират, да анализират, да разберат, да чувстват, да сравняват, да предлагат, да правят компромиси, да оценяват, да поставят въпроси, да обсъждат. Въпросите трябва да са такива, че да извеждат на преден план основополагащите ценности, цели и принципи на ЕС.⁴³ Често казусите са спорни и всяка от страните има своите аргументи. Например, в казуса Бресол⁴⁴ се сблъскват позициите на Белгия, която ограничава приема на френски студенти в медицински специалности поради големия наплив на чуждестранни студенти и трудностите по организиране на качествено обучение с нарасналия брой студенти, и френските граждани, на които е отказан прием и които се аргументират с нарушаване на принципа на недискриминация по отношение на националността.

Обсъждането на такива казуси създават атмосфера за дискусии и различни мнения, формиране на лична позиция и активност за действие. Основната заслуга на преподаването чрез практически казуси е, че една история може да даде повод не само за по-добро разбиране на функционирането на Европейския съюз, но и да накара учениците да разглеждат всеки проблем от различен ъгъл, да разберат действията на европейските институции, на държавите членки, да осмислят поведението на гражданите, които защитават правата, които имат като граждани на Европейския съюз. Обсъждането на казусите насърчава не само критическото мислене, но и отговорността, активността, чувството за справедливост и гражданско отношение.

Чрез казусите учениците разбират сложността на реалния живот, осъзнават, че има противоположни интереси, които се защитават с аргументи, че няма прости и лесни решения. Казусите помагат

---

⁴³ Kris Grimonprez, *The European Union and Education for Democratic Citizenship Legal foundations for EU learning at school*, Published by Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, Germany 2020, p.369

⁴⁴ Judgment of the Court (Grand Chamber) of 13 April 2010. *Nicolas Bressol and Others and Céline Chaverot and Others v Gouvernement de la Communauté française*.

да се разбере как функционира съдебната система в ЕС, сложно звучащият термин „преюдициално запитване“ придобива съвсем конкретно измерение и става напълно ясно, че националните съдилища се обръщат към Съда на ЕС за мнение по прилагането на законодателството на ЕС. Какъв по-подходящ начин да се обясни предимството на европейските норми над националните, ако не с казуси от практиката? Според редица изследвания преподаването с помощта на казуси води до по-трайни и приложими знания в сравнение с предадената информация за правилата или институциите на ЕС чрез традиционните методи.⁴⁵

Важно е също, че освен знания относно ролята на Европейския съюз, учениците научават, например, какво е директива и че държавите трябва да въвеждат директивите в националното законодателство – случаят Франкович⁴⁶. Разбират, че Европейската комисия може да съди държава членка, която не изпълнява своите задължения за изпълнение на европейските правила – ягодивият случай⁴⁷.

Освен знания, учениците придобиват умения да анализират сложни реални проблеми, да мислят, да търсят и намират решения, да изслушват противоположни мнения и да ги възприемат или да им се противопоставят с основателни аргументи.

Чрез казусите учениците по-разбираемо осъзнават значението на Европейския съюз за ежедневието на гражданите. След запознание и обсъждане на казусите, основополагащите ценности, цели и принципи на ЕС вече не са абстрактни фрази от Договорите, а получават конкретно измерение.

Преподаването чрез казуси стимулира и създаване на поведение и нагласи на активен гражданин, който познава правата и отговорностите и е готов да се бори за тях.

Избор на подходящи казуси и тяхното представяне

Подборът на подходящи казуси за обучение в средните училища е много важен. Разбира се, всеки европейец знае класическите съдебни

---

⁴⁵ Kris Grimonprez, *The European Union and Education for Democratic Citizenship Legal foundations for EU learning at school*, Published by Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, Germany 2020, p. 370.

⁴⁶ Този случай става известен като принцип на държавната отговорност или „правилото Франкович“ в правото на Европейския съюз. Ако държава членка не е изпълнила задължението си да въведе в националното си законодателство определена директива в срок и поради това са причинени вреди на гражданите, тя е длъжна да поправи вредите.

⁴⁷ Френски фермери саботираха вноса на испански ягоди, като спираха камионите и унищожаваша продукцията, а френските власти не направиха необходимото, за да осигурят свободното движение на тези стоки. Европейската комисия заведе дело срещу Франция за „неприемане на всички необходими и пропорционални мерки“, за да предотврати пречките за свободното движение на стоки.

казуси, но те не винаги са най-подходящите за учениците. Три са важните критерии, на които трябва основно да отговарят казусите:

- Да служат за илюстриране на принципите, целите и ценностите на Европейския съюз, включително правата на гражданите, функциониране на единния пазар, отговорността на държавите членки за прилагане на правото на ЕС, сложността при създаване на общи стандарти и прилагане на взаимното признаване при движението на стоки и т.н.
- Да е възможно тяхното максимално опростяване, без да пострада същността на казуса, така че да станат достъпни и лесно разбираеми за учениците. Казусите в оригиналния им вид са твърде сложни и неразбираеми за учениците. Възможно е да се ползват и казуси от практиката на мрежата СОЛВИТ⁴⁸, които са по-лесни за възприемане от учениците. Възможно е да се създават и измислени казуси – истории, които се основават на реалния живот.
- Да дават възможност за дискусия. По принцип казусите съдържат винаги различни аргументи на спорещите страни, което е полезно за създаване на атмосфера за дискусия. Същественото е да не се изисква детайлно познаване на законодателните актове на ЕС, за да се обсъжда казусът, а той да отразява основни принципи, които учениците трябва да разберат и осмислят.

Преподаването чрез добре подбрани казуси има своето място в педагогическия инструментариум, използван в обучението за ЕС. Най-същественото е да бъде предизвикан интересът на учениците, да се събуди желанието им за дискусия и да изразяват свободно различни мнения. За целта е подходящо най-напред пред учениците да се представи историята в казуса и те да поемат ролята на законодател, изразявайки своето мнение относно решаването на проблема. Решението на Съда на ЕС трябва да бъде обяснено след първоначалната дискусия и след това отново да има обсъждане. Важно е накрая да бъдат изведени изводи, които учениците по-лесно ще запомнят, свързвайки ги с конкретния казус. Разбира се, учителите трябва да насочват учениците да идентифицират основните ценности, цели и принципи на ЕС в конкретни ситуации.

Обучението чрез казуси се свързва и с редица предизвикателства. Необходимо е по-добра подготовка на учителите, за да подберат казусите и да насочват дискусията, както и по-активна роля на учениците, които трябва да излязат от пасивното слушане и водене на записки и да участват активно в дебата.

---

⁴⁸ https://ec.europa.eu/solvit/what-is-solvit/index_bg.htm - СОЛВИТ е мрежа, представена във всяка държава - членка на ЕС, която предоставя услуги за решаване на проблеми, главно в областта на правата на гражданите в единния пазар.

Препоръчително е казусите да бъдат подбрани от експерти, например, университетски преподаватели в сферата на европеистиката. Така учителите ще бъдат максимално улеснени. Разбира се, това предполага учителите да получават по време на своето следване или в квалификационни курсове необходимите основни знания за ЕС. Възможно е и привличане на студенти по европейско право и по европеистика да помагат на учителите в използването на казусите от европейската практика.

Предложеният метод за обучение за ЕС в училище, основаващ се на запознаването с целите, принципите и ценностите на ЕС в основните договори – ДЕС и ДФЕС (предимно първите шест члена на ДЕС), и използване на практически казуси, които дават ясна и конкретна представа за прилагането на тези принципи, цели и ценности, както и за сложността на житейските ситуации, спомага за доближаване на ЕС до учениците. Този подход дава възможност те да обсъждат и разсъждават, а класните стаи да се превърнат във форум, в който бъдещите граждани на ЕС изразяват свободно и аргументирано своето мнение.

В приложение 1 ще намерите казуси, подходящи за обсъждане с учениците.

3.3. Играта като образователен инструмент

„Играта е най-висшата форма на изследване.“

Алберт Айнщайн

Игрите се оказват един от най-използваните и най-подходящите методи за активно учене, особено в областта на европейската интеграция. Според определението на Дорн (Dorn, 1989) симулационните/ролевите игри са дейности, предприети от играчи, чиито действия са ограничени от набор от правила, специфични за всяка игра. Елементите на играта представляват модел на някаква външна реалност, с която играчите си взаимодействат, играейки роли по същия начин, по който биха взаимодействали със самата реалност. Чрез поставяне на учениците в ролеви ситуации, в които те вземат решения, убеждават другите участници с аргументи, преговарят, създават коалиции, симулациите им дават възможност да развият уменията си за комуникация, преговори, критично мислене и за работа в екип (King, 2000).

Но за да бъде максимално полезна, играта трябва да бъде добре организирана и режисирана от преподавателя. Обичайно тя протича през три основни фази: подготовка, провеждане и оценяване.

Подготвителната фаза има няколко важни елемента:

1. Избор на темата - Изборът на тема е решаващ за провеждане на успешна симулация. Темата трябва да бъде достатъчно достъпна за учениците, да създава предпоставки за дискусия, да е интересна, за да може да ги мобилизира. Важна предпоставка при избора на тема е и наличието на източниците на информация, за да могат учениците да се подготвят добре за играта. Темати, подходящи за симулации, са бюджетът на ЕС, имиграционната политика, защитата на малцинствата и търсещите убежище, политиките на ЕС в областта на околната среда и изменението на климата, разширяването на ЕС. Препоръчително е симулацията да се основава на реалния живот.

2. Ясно дефинирана цел - Определянето на ясна цел е важно за структурата на симулацията и помага на учениците да поставят своето участие в правилния контекст. Добре е учителят да реши предварително какъв да бъде акцентът. Определянето на фокуса помага да се намери правилният баланс между етапите на подготовка и провеждане на играта. Тези симулации, които са насочени към създаване на умения за говорене пред публика, за водене на преговори, за създаване на коалиции - тоест при прилагане на метода „learning by doing“, са концентрирани предимно върху провеждането, а не върху подготовката. Обратно, при съдържателно ориентираните симулации - например, запознаването с определена европейска политика, фокусът е върху подготовката, за да вникнат учениците в нейната същина и начин на прилагане.

3. Определяне на правилата на играта - На етапа на подготовка се определя нивото на сложност на симулацията. Важно е да се избере до каква степен бихме искали да приближим играта до политиките, процеса на вземане на решения, конкретните ситуации и европейските институции в реалния свят. Подходяща за симулиране е обикновената законодателна процедура в Европейския съюз. Участниците поемат ролята на членове на Европейския парламент и на министри в Съвета на Европейския съюз. Симулацията изисква от участниците да се намери компромис чрез преговори и да се приеме ново законодателство. Важно е да се определи желаната и възможната сложност на симулацията - прекалено сложната игра може да бъде обезсърчителна, а прекалено опростената - да се отдалечи много от реалността и да не даде очаквания резултат.

Освен тези основни елементи е възможно, а в повечето случаи е необходимо, на учениците да се предоставят **ресурси** - литература,

официална документация, информационни материали по съответната тема и/или за съответната държава, която ще представлява ученика. Въз основа на тях и на допълнителните проучвания, които учениците трябва да направят самостоятелно, те оформят своята преговорна позиция. При подготовката на играта преподавателят взема решение дали да предостави подготвени материали – например, мандати на всяка държава членка, съдържащи позицията, която трябва да защитава, до къде може да отстъпва, какви компромиси може да приеме или учениците сами да разработят своята позиция. Подготвеният материал спестява време и дава възможност на участниците да отделят повече внимание на разработването на преговорни стратегии, но преподавателят може да реши, че е по-важно учениците да се съсредоточат върху проучванията и сами да разработят своите позиции. Така участието в симулационната игра служи като стимул за придобиване на повече знания по съответната тема.

Етапът на провеждане на самата симулационна игра е фазата, в която учениците могат да приложат знанията, които са придобили по време на подготовката. Чрез симулациите в сферата на европейските теми, учениците могат да придобият повече специфични познания относно интересите и проблемите на отделните държави - членки на ЕС, как тези интереси се съчетават на европейско равнище, възможно ли е да се постигнат компромиси по ключови въпроси. Подготовката за играта позволява участниците в нейното провеждане да изработят ясно виждане за интересите на страната или институцията, която представляват и да участват пълноценно в нея, осъзнавайки естеството на конкретните политики, противоречията и възможностите за постигане на компромиси. Освен това, участниците получават умения за общуване, говорене пред публика, работа в екип.

Финалният **етап на обсъждане** дава възможност на преподавателя да даде обратна връзка за участието на учениците в симулацията. Те трябва да разберат, че в симулациите на преговори в ЕС нямат печеливши и губещи и при тях целта не е постигане на някаква „победа“.

Прилагането на образователни игри в сферата на гражданското образование, а също и по тематиката на европейската интеграция, дават възможност на учениците да се възползват от активното учене, да пренесат знанията в ситуации, близки до реалността, да усетят въздействието на стреса и ограниченията при провеждане на преговори и защитаване на позиции, да оценят важността на информираността и на лидерските качества при вземането на решения. Едновременно с това, учениците придобиват полезни междуличностни и социални умения, включително публично говорене, работа в екип, толерантност, съержаност, уважение към различните мнения.

Креативност, решаване на проблеми, критично и аналитично мислене, вземане на решения, поемане на риск – всичко това дава „игра“, а то е част и от реалния живот.

В приложение 2 ще намерите образователната игра „Колко риба да уловя?“ и симулационната игра „Ние решаваме бюджета на ЕС“. На интернет страницата на Ресурсен център Европа <https://www.eubgschool.eu/> са налични още интересни образователни и състезателни игри.

3.4. Театралното изкуство като педагогически инструмент в областта на гражданското образование

Целият свят е сцена и всички ние сме актьори на нея – влизаме, излизаме и за своето време всеки от нас играе различни роли...

Уилям Шекспир

Съвременното общество става все по-сложно. Пред нас са предизвикателствата на глобализацията, заплахите от тероризъм, климатичните промени и природните бедствия, все по-трудна става ориентацията в международния рег. Ако добавим влиянието на социалните мрежи, проблема с фалшивите новини, то наистина изправянето пред тези предизвикателства става ежедневие за всички ни и особено за младите хора. Но какво общо има с това театърът и с какво може драматичното изкуство да помогне на учениците да се справят с предизвикателствата на съвременното общество? Можем ли чрез театър да засилим интереса на учениците към определени важни теми от съвременното ни и едновременно с това да им дадем по този нетрадиционен път повече знания, които по-трудно биха възприели чрез урок в класната стая?

Включването на ученици в училищни театрални постановки не е нов метод. Всеки от нас е преживял още в детската градина участие в детски пиески, които се представят пред родителите. Тук, обаче, ще обърнем внимание на това как можем да използваме публични културни събития в училище в помощ на гражданското образование, включително и за получаване на повече знания за Европейския съюз, тоест ще говорим за „образование чрез изкуство“ – използване на

театралното изкуство като педагогически инструмент в областта на гражданското образование.

Сигурно всички ще се съгласим, че изкуството е универсален човешки език и има силата да възпитава. А участието на учениците в училищни театрални постановки може да помогне за изграждане на нови знания и за придобиване на многостранен опит – учениците не само научават нови факти, те преживяват, учат се да контактуват, получават признание, повишават самочувствието си, нараства креативността им. Театралните постановки обогатяват разбирането на учениците за света, разширяват кръгозора им, ангажират ги активно, предизвикват у тях положителни емоции от творчеството. Преподаването чрез участие в театрални постановки е не само възпитание в естетика. То може да подкрепи личностния, социалния и емоционалния растеж на младите хора. Известни педагози и изследователи отдават голямо внимание на театралното изкуство в училище и подчертават, че това е педагогика, която има потенциал за модернизирание на училищното обучение. Театралното изкуство може да подпомогне преподаването на езици, на литература, може да бъде ролева игра за граждански умения, да подпомогне психомоторното и емоционалното развитие, речта и поведението. То служи за насърчаване на творческо въображение, като мотивиращ тласък за активно ангажиране на учениците, за социални умения и работа в екип, за развиване на увереност за участие в обществото.

В България съществуват традиции по отношение на театъра в образованието. На него се гледа като на мощен инструмент за промяна на различни социални нагласи. Театърът е способен да предаде много по-силни послания, да окаже емоционално въздействие и да предаде по завладяващ начин теми, които биха била много по-трудно възприемани от младите хора чрез провеждане на лекции.

Как театралното изкуство може да бъде в помощ на изучаването на темите за гражданското образование и за Европейския съюз в училище?

Подбирането на подходяща пиеса, която да бъде не само изиграна, но и обсъдена от по-голям брой ученици е важна част от подготовката на театралната постановка. Темите, които поставя съответната пиеса трябва да вълнуват учениците. Не е задължително учениците да изграт цялата пиеса – може това да са откъси от нея, но е важно чрез тях да се стигне до преживяване и до горещи теми за дискусия. Ето един пример: вече цяла година живеем в сложна и противоречива обстановка на корона вируса. Решенията, които се вземат са противоречиви, будят както одобрение, така и неодобрение. Кое да поставим на първо място – здравето или икономиката?

На помощ може да ни дойде една от пиесите на Хенрик Ибсен, позната и поставяна в българските театри под заглавието „Народен враг“. Пригодността на пиесите на Хенрик Ибсен за размисъл върху политическите въпроси на съвременния ни живот се подновява с всяко поколение. Пиесата на Ибсен е социално-политическа сатира. И въпреки че е писана през 1882 г., в нея се оглежда съвременността. Това е спектакъл за момента, в който се оказваш не-свободен в едно привидно сводобно общество; за цената на това да бъдеш честен, за значението на природата и културата; за изборите – житейски и социални, пред които ни поставя ежедневно материалният свят.

Главният герой на пиесата е д-р Стокман – лекар, работещ в ново-разработен спа център в малко бедно норвежко село. Този спа център е гордостта на селяните, както и основната им надежда да се измъкнат от бедността. Един ден д-р Стокман открива, че водите са отровени. Без да казва на никого, той изпраща проби в лаборатория. Подозрението му скоро се потвърждава: тази вода разболява хората. Като добър гражданин д-р Стокман веднага предупредява властите. Но кметът на селото не само че не е благодарен, а напротив: той се опасява, че ако лабораторните резултати станат известни, спа центърът трябва да се затвори за известно време. Това би съсипало икономически селото. Кметът настоява д-р Стокман да млъчи и да се преструва, че всичко е наред. Но лекарят пише статия за местния вестник и планира да информира селяните на публично събрание. Междувременно кметът организира клеветническа кампания срещу д-р Стокман, като оказва натиск върху вестника да не публикува статията. Много селяни скоро започват да вярват, че д-р Стокман е коварен човек, който дискредитира спа центъра, за да стане кмет. Планираното селско събрание се превръща в публичен съд за д-р Стокман. Лекарят вярва, че е спасител на хората, а вместо това той се превръща в най-мразения човек в селото. По време на срещата със селяните д-р Стокман губи търпението си. Той горчиво се оплаква от гребнавостта на мнозинството и невежеството на необразованите. Той е образован човек, има факти и доказателства, че водата е отровена. Но селяните се изправят на крака и го наричат „враг на народа“. Същата нощ прозорците на лекаря са изпочупени. Той губи работата си. Уволнена е и дъщеря му, която е учителка в същото село. Той отказва да напусне, защото „моралът и справедливостта са обърнати с главата надолу“. В последната сцена д-р Стокман заявява, че е най-силният в света, защото се бори за истината и се осмелява да я защитава, дори и да е сам.

В началото на 50-те години известният драматург Артър Милър преоткрива „Враг на народа“ и прави д-р Стокман малко по-модерен. Балансът между общественото здраве и икономическите загуби, обаче, остава основна тема. Изобщо не е трудно да се разбере защо

пиесата отново е възвърнала популярността си и се играе понастоящем в много театри.

Разбира се, за учениците тя може да бъде адаптирана и изиграна в кратък вариант, но дори и съкратена, тя няма за изгуби от своята остра полемичност. Всяко представление на „Народен враг“ има свой собствен акцент на местно ниво и повдига важни за местната общност въпроси. Дори учениците биха могли да я приспособят и пресътворят за проблемите в нашето съвремие.

Друг вариант за ангажиране на учениците е да се подбере комедия, чрез която по забавен начин да се достигнат търсените ефекти. Осмиването на негъзите на обществото ни, сатирата и остроото перо попадат на учениците и те са по-склонни да се превъплътят в някои хумористични роли. Тук ще дам пример с пиесата **„Голямото влизане“** от Никола Маринов, която се играе в българските театри. Действието се развива в края на 20-и век. В едно малко село в България, което се готви да влезе в Европейския съюз, пристига европейски наблюдател. Как хората от селото ще се преборят да осъществят „голямото влизане“ в Европейския съюз? С прийомите на бурлеската и фарса се приближаваме до съществените проблеми пред българското общество. Разбира се, добре е да се подберат само подходящи епизоди и да се адаптират към изпълнението от ученици.

Няма да се спираме на подходящи класически произведения, които учителите могат да подберат и които поставят важни теми, свързани с общочовешки ценности. Разбира се, подборът и постановката на съществуваща класическа или съвременна пиеса не е лесна задача, но резултатът може да бъде силно удовлетворяващ.

Възможен е и друг вариант на „образователен театър“ – отделни кратки сценки, които учениците да изиграят и след това да има дискусия с публиката. Дори е възможно самите ученици да напишат кратки сценарии по определени теми и да ги представят максимално близко до езика и усещанията на своите съученици. Интересни кратки сценки са подходящи например да запознаят учениците с правата на потребителите в Европейския съюз, с правата на пътуващите със самолет или при закупуване на пакетна туристическа услуга. Те могат да бъдат записани и като видеоклипове от учениците и да бъдат разпространени в училището и в социалните мрежи. Забраната за дискриминация по отношение на националността в Европейския съюз също може да бъде представена чрез театрални сценки за търсене на работа от граждани на Европейския съюз, идващи от различни гържави членки, или за постъпване в университет и правото всички граждани на ЕС да заплащат едни и същи такси, за посещение на музеи, билетите за които трябва да струват еднакво за всички граждани на ЕС. Като помощен материал могат да бъдат

използвани и редица казуси от практиката на Съда на Европейския съюз.

Полезно в това отношение е ръководството „Създаване на образователен театър“ – автори Огнян Никитов и Даниела Тасевска, в което има редица методически примери.⁴⁹

Добри училищни практики

Пример за активно използване на „образователен театър“ е иновативният час, проведен пред цялата 4-та езикова гимназия „Фредерик Жолио Кюри“ във Варна. С разнообразни сценки учениците запознаха своите връстници с възможностите за обучение и с програмата „Еразъм+“, с екологичните изисквания на Европейския съюз, с правата на потребителите. С театрални похвати те подготвиха и клип, за да стимулират участието на младите хора в европейските избори през 2019 г.⁵⁰

Друг пример за използване на „образователен театър“ е представлението, подготвено от ученици от Европейския клуб в 164-та гимназия с преподаване на испански език „Мигел де Сервантес“ в София. Те сами съчиниха текста на своята пиеса „Европа си търси съпруг“, при това с много добро чувство за хумор и в стихотворна форма. Така успяха да запознаят своите съученици с особеностите и стереотипите за редица държави членки на Европейския съюз и с европейските институции.

Могат да бъдат посочени още много положителни примери за ролята на училищния театър за получаване на социални умения. Всяко училище би могло да приложи своите идеи, своята креативност и да създаде уникални театрални постановки, кратки сценки, етюди, видеоклипове. Тази дейност се харесва на учениците и тяхното участие води до положителни резултати в много направления. Това е особено валидно за постигане на резултати при гражданското образование, включително и при преподаването на теми за европейската интеграция.

В приложение 3 ще намерите сценарий на театралната пиеса „Обичам те, Европа“, подходяща за училищни представления.

⁴⁹ Никитов, О. и Даниела Тасевска „Създаване на образователен театър“ и https://arci-ngo.org/wp-content/uploads/2015/03/1_2_Rukovostvo-образovatelен_tearar.pdf

⁵⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=R12l-sqDBXk>

3.5. Митовете и фалшивите новини за Европейския съюз като методически инструмент за изграждане на критическо мислене

Измислица, измама или шега са твърденията, които четем в медиите, интернет и социалните мрежи като:

„Европейският съюз забранява да се диша, защото при дишането се отделя въглероден диоксид, което води до затопляне на климата“; „Европейският съюз забранява кръщенетата и православието“; „Европейският съюз лишава децата от правото да рисуват и оцветяват“; „Европейският съюз ще ни лиши от футбола“ и много други подобни изявления.

Да им вярваме ли, да ги споделяме ли с лекота, без да се замислим над тяхната достоверност или да ги отминаваме?

С фалшиви новини, дезинформация, недостоверни разкази и митове се срещаме ежедневно. Те се появяват както в медиите, така и в социалните мрежи. В съвременните условия става все по-трудно да се предпазим от пропагандата и манипулирането.

В проучване на Евробарометър 83% от анкетираните оценяват фалшивите новини като заплаха за демокрацията.⁵¹ Нейното оцеляване в ерата на цифровите технологии зависи от способностите на гражданите да приемат критично информацията, достигаща до тях.

Европейският съюз е обект на множество фалшиви новини, измислени разкази и митове. Появяват се често, а те съвсем не са невинни истории без последствия, над които можем да се посмеем. Достатъчно е да си припомним, че определени митове около Европейския съюз повлияха много силно върху резултата от референдума за напускането на Обединеното кралство от Съюза. Европейската комисия е направила списък на повече от 600 мита за Европейския съюз, които процъфтяват в много държави членки. Това в голяма степен се дължи на факта, че Европейският съюз е сложна политическа система и малко граждани взаимодействат директно с неговите институции. Освен това медиите отразяват предимно новини и въпроси на националната политика, а политиката на ЕС по-рядко е в техния фокус. Евроскептичните политици също допринасят за създаването на митове и пропагандни твърдения, а неинформираните граждани споделят фалшивите новини в социалните мрежи.

---

⁵¹ <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2183> Евробарометър, 2018 г.

В отговор на нарастващата пропаганда против Европейския съюз, Европейската комисия публикува **План за действие за борба с дезинформацията**⁵², декември 2018 г. Той има за цел откриването, анализа и разобличаването на фалшивите новини, както и повишаване на осведомеността и подобряване на устойчивостта на европейските граждани срещу отрицателните последици от дезинформацията.

Училището, чиято роля е да подготвя подрастващите за живота, следва да играе важна роля в процеса на тяхното оформяне като информирани граждани, които, на база получените знания и умения, да разпознават фалшивите новини и дезинформацията, независимо от техните източници.

Как митовете и фалшивите новини за Европейския съюз могат да бъдат използвани като източник на знания за европейската интеграция и за повишаване на медийната грамотност на учениците?

Да започнем с един от най-старите и най-разпространени митове:

- **„Брюксел“ забранява кривите банани – до пазара се допускат само прави банани.**

Преди да разберем историята на този мит, добре е да си отговорим на въпроса: „Всъщност, някой виждал ли е прав банан?“ Десетилетия наред тази измислена история се повтаря както от английските таблоиди, така и от редица евроскептични издания.

Каква е истината?

Бананите са класифицирани по качество и размер, така че да могат да се търгуват на международните пазари. Необходими са и стандарти за качество, за да могат потребителите да знаят какво качество купуват и дали то отговаря на цената и на техните очаквания. Регламент 2257/94 на Европейската комисия определя изисквания във връзка с качеството на плодовете – според регламента бананите трябва да бъдат „без малформации или необичайно изкривяване“. Бананите от клас 1 могат да имат „леки дефекти на формата“, а бананите от клас 2 – „дефекти във формата“. През 2011 г. този регламент и други приложими правила бяха обединени с цел по-голяма яснота в единен регламент за прилагане (1333/2011), а през 2013 г. допълнителна промяна опрости изискванията (Регламент за прилагане 565/2013).

Преувеличаването и манипулирането на истинските факти и премълчаването на точната информация доведе до създаването на измислицата за „правите“ банани.

---

⁵² https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/54866/action-plan-against-disinformation_en

Другият не по-малко известен мит е този за „правите краставици“.

• **Брюксел постанови всички краставици да са прави.**

Ето каква е истинската история. През 1988 г. Европейската комисия прие регламент №1677/88 за определяне на стандарти за качество на 25 вида плодове и зеленчуци. Той въвежда тяхното класифициране в три основни категории – екстра, първо и второ качество. Според регламента, краставиците от категория „екстра“ трябва да бъдат „добре оформени и практически прави“. Те могат да имат максимална кривина от десет милиметра на всеки десет сантиметра дължина. Ето този текст даде повод да се създаде митът, че Европейският съюз забранява кривите краставици.

Каква е предисторията на този регламент? Това регламентиране се осъществява по препоръка на Икономическата комисия на Организацията на обединените нации, която пък е следствие от искане на търговците на плодове и зеленчуци за определяне на категории за качество на плодовете и зеленчуците с цел по-лесното им търгуване. За сравнение можем да посочим, че от 1968 г. в Австрия съществува национален закон, който определя класифицирането на качеството на краставиците по същия начин.

Без да се посочват всички елементи и причината за въвеждането на категории за качество, скептичните и недостатъчно информирани се медици, съчиниха мита за правите краставици.

Интересно е, че този регламент вече не съществува. Той беше премахнат през 2009 г., въпреки че 15 гържави членки се противопоставиха на решението. Например, германската фермерска асоциация остро разкритикува тази стъпка. Европейската комисия направи предложението за неговото премахване именно за да намали критиките за създаването на ненужно законодателство, като най-често даваният пример е именно регламентът за качеството на краставиците. Въпреки че регламентът е премахнат преди повече от десетилетие, той все още се използва за спекулации срещу законодателството на ЕС и малцина знаят, че той вече не действа. На практика регламентът беше само средство за улесняване на търговията с този зеленчук.

Друг мит, в който се използва преуначаване на фактите е:

• **Европейският съюз забранява на децата да оцветяват.**

Според тази история Европейският съюз забранява на децата да използват пастели и оцветяващи моливи.

Каква е истината?

Този мит е свързан с въвеждането на мерки за намаляване на оловото в играчките. Директива 2009/48/ЕО относно безопасността

на детските играчки определя изискванията за безопасност, на които трябва да отговарят детските играчки, достъпни в ЕС. Тези изисквания са предназначени да осигурят високо ниво на опазване на здравето и безопасността, да защитават обществото и околната среда и да гарантират свободното движение на детски играчки в ЕС. Директивата се актуализира периодично, основно за определяне на безопасни граници за химическите вещества, използвани в производството на детските играчки (напр. кадмий, барий, никел, олово и бисфенол А – основна съставка в производството на пластмаси и смоли), по-специално по отношение на деца на възраст под 3 г. и играчки, които често се поставят в устата от малките деца. Последните изменения се отнасят за примеси от оловото, веществата с мономери бисфенол А и фенол, консервант през 2017 г. и хром (VI) през 2018 г.

Предназначението на тази директива изобщо не е да забрани на децата да оцветяват, а да регулира съдържанието на олово в детските играчки, включително в моливите и пастелите, които малките понякога поставят в устата си. Тоест децата могат да продължат да оцветяват и да рисуват с пастели и моливи, без да са изложени на риск от отрицателно въздействие на олово.

Ето как една благородна идея за защита на здравето на децата може да бъде превърната в дезинформация и насочена против Европейския съюз.

Изкривено тълкуване на определени факти доведе до твърдението, че:

- ***Европейският съюз слага край на футбола във Финландия.***

Финландските футболни фенове бяха притеснени от съобщение, според което Европейският съюз ще прекрати любимия им спорт.

Каква е истинската история?

Тук става дума за терените с изкуствена настилка, които понякога се използват като футболни игрища. Европейската агенция по химикалите (ECHA) подготви през 2017 г. доклад, според който опасенията за здравето при игра на изкуствени повърхности са много малки, тъй като концентрациите на съответните химични вещества (като полициклични ароматни въглеводороди, метали и пластификатори), измерени в гранулите им, са като цяло много ниски. Въпреки това Агенцията заяви, че в закрити помещения употребата на такива настилки е добре да бъде ограничена и да се гарантира, че техните гранули съдържат само малки количества от най-опасните вещества за здравето на хората и за околната среда. Ясно е, че Европейският съюз няма никакви планове да забранява футбола.

Ето и друга история на изопачаване на фактите:

- ***Европейският съюз забранява притежаването на ножове, за да попречи на чехите да се наслаждават на любимото си забавление да берат гъби в гората.***

Наистина ли дивите гъби са изключени от менюто в Чехия?

Ето и истината: Доклад на Специалния комитет на Европейския парламент по тероризма призова националните правителства да обмислят забрана за някои видове особено опасни ножове „зомби“ и „пеперуди“, които обикновено се използват при престъпления с ножове. Съвършено ясно е, че никой не забранява на чехите да имат ножове, с които да събират гъби в гората.

Срещат се и решения на национални или местни власти, особено когато те са непопулярни, да бъдат приписвани на Европейския съюз. Ето един пример:

- ***Европейският съюз забранява сушенето на пране навън.***

Това твърдение се появи в градове на адриатическото крайбрежие на Хърватия. Оказа се, че забраната да се сушат грехи по фасадите на сградите всъщност е въведена от местната власт в Каштела и няма нищо общо с Европейския съюз.

Друг начин за създаване на фалшиви новини е използването на изрази като

- ***„Европейският съюз възнамерява да ... или планира да...“***

Тук могат да бъдат добавени всякакви продължения от абсурдни и смешни до такива, които будят страхове и безпокойства. Има публикации за отнемането на шкембе чорбата, за края на розовите домати или забраната на ракията.

Отвъд тези битови митове обаче, има и такива, които определено целят дезинформация и създаване на негативни нагласи спрямо Европейския съюз. Един от тях е, че:

- ***България дава много повече пари за европейския бюджет отколкото получава.***

Това може да се провери, ако погледнем информацията за вноските на страната към бюджета на ЕС и средствата, които получаваме по линия на европейските фондове.

Направете това с учениците. Поставете им задача да намерят информация от официалните сайтове на Европейската комисия и на Министерството на финансите относно вноските на България в европейския бюджет и средствата, които тя получава, и да я докладват. Обсъдете с целия клас фактите и направете извода дали горното твърдение е вярно или грешно.

Друго широко разпространявано твърдение е, че

- ***Европейският парламент няма никаква роля във вземането на решения в Европейския съюз, че там само се говори, а решенията се вземат от бюрократите.***

Това може да бъде повод например да се научи повече за начина на вземане на решения в Европейския съюз и да се посочат конкретни примери за ролята на Европейския парламент.

Идеи за интерактивни занимания

За да помогнат учителите на учениците да разпознават фалшивите новини и манипулираните факти, за да изградят у тях критично отношение към новините и публикациите особено в интернет и да формират умения да преценяват точността на информацията за Европейския съюз, която се разпространява от различни източници, учителите следва да ги включват в интерактивни занимания, като приложат метода на проверката. Представят пред учениците един от т.нар. митове за Европейския съюз и им възлагат задачата да проверят твърденията в него. Учениците ще трябва да потърсят информация от различни източници, да я анализират и да подготвят своята аргументация, съответно да опровергаят с аргументи твърденията в обсъждания „мит“.

Възможно е група ученици да създадат новина за Европейския съюз, в която са смесени достоверни факти и преувеличения, тенденциозно тълкуване и измислени, неверни твърдения. Друга група ученици трябва да провери техните твърдения и да открие вярната от невярната информация. С това упражнение учениците ще получат нагласата да проверяват фактите в няколко източника, да анализират и оценяват критично информацията, да преценяват достоверността на информацията и не на последно място – да научават истинските факти за Европейския съюз. Така те ще придобият както нови знания и умения, така и увереност при аргументирането с факти и доказателства.

Много важно е провеждането на дискусии по достоверността на митовете за Европейския съюз, по фалшивите новини, както и по твърдения, които се разпространяват в социалните мрежи. Такива упражнения ще създадат у учениците по-голяма отговорност при споделянето на недостоверни новини и непроверени факти в социалните медии.

Чрез проверка, дискусия и анализ на фалшивите новини и митове за Европейския съюз учениците могат по интересен начин да получат знания за европейската интеграция, за процеса на вземане на решения, както и да придобият медийна грамотност и критично мис-

лене. Те често ползват информация от интернет, но трябва да са сигурни, че тази информация е точна и идва от надежден източник.

В съвременните условия на големия поток от информация особено важно е младите хора да имат знанията и уменията за интелигентно разпознаване и справяне с неверните твърдения и дезинформацията.

3.6. Дебатът като важен инструмент в обучението

Дебатът е структурирана дискусия, като нивото на структурираност и формалност зависи от учителя. Той е форма на излагане на гаден аргумент, в който първо се разглежда едната страна на въпрос или твърдение, а после се обсъжда и противоположната гледна точка (антитеза). Може да последва и по-нататъшно опровергаване от страна на другите събеседници, докато се предложи достатъчно основателна причина и на двете страни за направата на коментар и гаване на предложението. Всъщност дебатът е средство да споделиш разбиранията си и възгледите си, да представиш собствената си гледна точка и да я тестваш на фона на останалите.

В рамките на определено време всеки говорещ защитава гадена теза. Така се дава възможност публиката да бъде запозната с различни страни по гаден въпрос и да придобие лична позиция. След изслушванията публиката може да изрази мнението си под формата на индивидуални изказвания в подкрепа или в опровержение на едната или другата теза. Възможен вариант е и крайно гласуване от името на публиката, с помощта на което се взема решение дали да се подкрепи, или да се отхвърли предложението/въпросът, който е бил предмет на разискване.

В дебата се развиват множество умения като публично говорене, критическо мислене, проучване, толерантност към друга позиция, работа в екип. Важно е учениците да бъдат подготвени да дебатират и в подкрепа, и срещу твърдението. Те трябва да водят дискусия по културен и цивилизован начин. Затова всеки дебат има и правила, които трябва да се спазват, за да не излязат обсъжданията от рамките на добрия тон и да се превърнат в кавга.

При дебата има 4 групи участници:

- а) екип от 3-7 ученици, който защитава тезата „за“;
- б) екип с равен брой участници на предходния, който защитава тезата „против“;
- в) жури - ученици, които оценяват хода на дебата и ще сравняват противопоставените гледни точки на двата екипа;
- г) публика - останалите ученици на класа. Те може да се включат с индивидуални въпроси или да участват в гласуване (ако има такова).

Правила на провеждане на дебата:

1. Уважавай и изслушвай опонента си. Не го обиждай – това е признак на липса на аргументи в твоя защита. Използването на негативни епитети и метафори с цел опонентът да бъде уязвен е признак за реторично безсилие. Когато се подиграваш на опонента си и показваш, че ти се смяташ за нещо повече от него, това не е аргумент в твоя полза.
2. Емоционалните аргументи в един дебат винаги се отчитат като слабост. Чувството за непогрешимост е прегреставка за груби грешки и пропуски по време на дебат.
3. Всеки може да изразява мнение, без да изисква от другите да се съгласяват с него.
4. Добре се подготви за темата, като прочетеш гостатъчно допълнителна литература, така че да коментираш с аргументи и да не се отклоняваш от поставения въпрос.
5. Покажи, че си добър и компетентен в областта, по която се води дискусията, и не обяснявай колко са лоши другите.
6. Разсъждавай логично, с примери и аналитични връзки -- бъди убедителен в тезата си.
7. Не бива да се изказва мнение въз основа на предположения какво мисли опонента, защото може да се окаже, че той мисли по съвсем различен начин, което предварително обрича на провал изводите ти.
8. Формулирай точни и ясни изречения с правилен словоред, които да изразяват завършена мисъл, за да бъдеш разбран правилно от останалите участници.
9. Не излизай от фактологията, за да не попаднеш в празногумстване.
10. Ако имаш известни съмнения относно гостатъчната ти информираност и компетентност по дискутирания въпрос, по-добре е да се въздържаш от коментари.
11. Благоприличието и цензурата са задължителни при избора на изразните средства.
12. Не е гостатъчно само да изразиш несъгласие или съгласие с гадената теза, а и да обясниш причините, заради които заемаш тази позиция.

13. Избягвай да правиш категорични изявления от рода „това е така“ или „това не е така“, без да се обосновеш по някакъв начин.
14. През цялото време на дебата, задължително спазвай добрия тон и помни, че както и да завърши той, финалът му в никакъв случай не бива да бъде основание за бъдещи конфликти в межличностен план.
15. Никога не подценявай опонента си! Той може да знае много повече по дадена тема, отколкото предполагаш. Бъди готов да приемеш с достойнство този факт.

Начин на провеждане на дебата:

- Дебатът се води от ръководител.
- Говори се по ред. Всеки участник (без първия) е длъжен първо да вземе отношение по отговора на преждеговорившия от противниците и след това сам да изложи свой аргумент.
- Първият участник отговаря на последния аргумент на противниковата страна.
- Дискутира се до изчерпване на аргументите.
- Оценката става след края на дебата.
- Може да се попълва карта или да се гласува.
- Журито обосновава оценката си. Тя също се дискутира.

Два примера за организиране и провеждане на интересни дебати могат да бъдат намерени в приложение 4.1. Дебат „за“ или „против“ изкуствения интелект – Полезен или опасен е изкуственият интелект? и приложение 4.2. Дебат „Какво печели и какво губи България от членството си в Европейския съюз?“

3.7. Учене чрез участие, опит и преживяване

Ученето чрез участие и опит е процес, при който обучаемият извършва някаква дейност, критично я анализира, извлича полезни моменти от анализа и се опитва да ги приложи чрез промяна на поведението. Така в резултат на партньорски взаимоотношения и взаимодействия е възможно повлияване, обогатяване и/или промяна

на първоначалното мнение и позиция по определен въпрос и при двете страни, участващи във взаимодействието – учебния процес – ученик и учител.

С развитието на способността да се учат от опита си учениците могат все повече да поемат отговорността за собственото си обучение и развитие. Това, съчетано с нараснала самоувереност, дава възможност на учениците да станат по-независими, по-склонни към самоусъвършенстване. Способността да се учиш от опита си е първостепенно умение, което създава възможности за бъдещо развитие и усъвършенстване.

Ученето чрез преживяване свързва знанията и уменията с чувства и ценностни нагласи. То има много по-широк (и дълбок) смисъл от понятието „учене“, отнасящо се единствено до съзнателното научаване. Целите му са свързани с идеята да се учи в реални условия, в движение, в усвояване на знания чрез лично преживяване, задоволяване на конкретни личностни потребности, засилване на мотивацията, увеличаване на самоувереността. Добре организираното преживяване включва групово взаимодействие, в което неизменно присъстват обратната връзка, различното мнение, противопоставянето, окуражаването.

Нагласите и ценностите, които водят до поведение на толерантност, уважение към достойнството и отговорност за своите действия могат да бъдат формирани не чрез лекционен метод за теоретично знание в клас, а с възприятия при осмисляне на преживявания в различни ситуации, включени при формалното и неформалното обучение. Най-подходящи за тази цел са интерактивните методи, методите на активно учене и участие на учениците. Тези методи са показали своята висока ефективност, особено когато целта е личностна и социална промяна на погроставащите. В процеса на учене всеки ученик влиза в контакт със собствените си чувства, изследва опита си да прави свои интерпретации на това, което се случва и да обменя с другите ученици мисли, мнения, идеи.

Важно място в този процес на учене заема дискусиата или разборът (осъзнаването) на случилото се – да видиш, разгледаш и изследваш повторно; да проучиш; да преработиш, да анализираш, да разгледаш критично. Те са основни средства за постигане на образователните цели. Разборът може да изясни възникнало недоразумение, да представи нова гледна точка или пък просто да даде възможност на всеки един от участниците да говори и да бъде изслушан. Целта му е да превърне преживяването в усвоено знание, в развитие или в двете.

Училището е втората по значимост социална среда на детето след семейството. Там то създава взаимоотношения с връстници,

развива своите социални умения, усвоява нови ценности и нагласи. Учебната среда, в която попадат децата, може да бъде техен „втори шанс“ за развитие като уверени, достойни и щастливи хора. Развитието на толерантност и недискриминационни нагласи у децата може да се случи единствено в учебно обкръжение, където няма деления между учениците в зависимост от произход, социално-икономически статус, етнос, религия и т.н. В тази среда се приветстват различните деца и се извличат ползи от това, вместо те да се игнорират и изолират.

Образованието и възпитаването са най-ефективното средство за изграждане на мирни общества на разнообразието. Но нагласите и ценностите, които водят до поведение на толерантност, уважение към достоинството и отговорност за своите действия не могат да бъдат преподавани като теоретично знание. Те трябва да бъдат възприети чрез преживявания в различни ситуации и осмисляне на собствения опит, т.е. в процеса на учене всяко дете да влезе в контакт със собствените си чувства, да може да изследва поведението си, да направи свои интерпретации на това, което се случва и да обмени с другите ученици мисли, мнения, идеи.

Ценностите могат да бъдат възприети само тогава, когато те са избрани свободно от отделните хора. Затова формирането на умения на толерантност изисква обучение в приемането на други гледни точки, в преживяване, дискусии за морални и етични дилеми, при които да се изгради у учениците критично мислене, базирано на верни знания и точна информираност.

Възпитанието в дух на толерантност следва да се разглежда като неотложен императив за нетърпимост към насилието и отчуждението, противодействие на влиянието, придизвикващо чувство на страх и отчуждение по отношение на другите. То трябва да способства за изграждането на чувство за уважение на човешкото достоинство и индивидуалност, недопускане на конфликти или да се разрешават с ненасилствени средства, изграждане на навици у погростащите за независимо мислене, критично осмисляне, изграждане на съждения, основани на моралните ценности, отворени за възприемане на други култури, способни да ценят свободата и да защитят правата на другите.

Образованието за формиране на толерантност като ценност и норма на поведение трябва да помогне на учениците да си я изяснят, да я разберат, развият, приемат и приложат като свой избор от алтернативни ценности. В различни форми на обучение и занимания учениците трябва да бъдат поставени в ситуации, при които знанията за историческите, културни или религиозни различия да бъдат емоционално възприети. Тази задача е деликатна, често изложена на опасност от противоречива околна обществена среда. Затова

се налага подрастващите да бъдат подпомагани в свободното развиване на своята ценностна и мисловна система с цялостно знание за фактите, без да следват слепо определени мнения. Така се постига откритост, откровеност и зрялост, а с поощряване към демократичен диалог се изгражда бъдещата хармония и мирът. Затова развитието на толерантност и недискриминационни нагласи у подрастващите най-естествено може да се случи в училище, в което няма деления между учениците в зависимост от произход, социално-икономически и здравен статус, етнос, религия.

Изграждането на нашето общество зависи от приноса на гражданите с морал и ценности, с разбиране за своята роля и отговорност за общността. Гражданските умения и навици се формират от най-ранна възраст и постепенно се усъвършенстват. Те позволяват на гражданина да използва различните си знания, за да мисли и действа компетентно, съгласно индивидуалните си права и за общото развитие.

Образованието за граждански умения и навици трябва да е насочено не просто към постигане на засилено гражданско участие, но и да го прави компетентно и отговорно. Това участие е нещо повече от един опит за влияние върху обществените дела. То трябва да се основава на знание, рефлексия и морална оценка.

Учениците се нуждаят от знания, умения и граждански нагласи, които да ги подготвят да взаимодействат с нарастващото разнообразие на общностите, към които пренадлежат, както и да разберат сложността на местните, националните и глобалните проблеми, които оформят света. За тази цел учениците трябва да учат да взаимодействат в малки групи/общности, да разменят информация, да дискутират и планират съвместни дейности с граждански характер. Да учат да слушат внимателно, за да питат ефективно, да управляват конфликтите чрез компромис, съгласуване или посредничество. Виготски казва, „човек се конструира в социалната среда“. Съвременото обучение не може да бъде само информационен процес (на предаване на знания). То трябва да позволява на учениците активно и изборително да усвояват знанието, да се присъединяват към предварително натрупаното и да конструират собствена интерпретация на действителността. Ето защо знанието, което учениците получават, е дълбоко свързано с участието им и натрупания опит. Така ученикът придобива друга роля в обучението – да открива, да експериментира, да обмисля, да взема решения и др. Той става активен в ученето и конструира (създава) знанията си чрез социалните взаимодействия, в които участва. Обучението е диалогична среда и трябва да дава възможност на учащия последователно да овладява по-сложни нива на знанието и разбирането и да придобива независима компетентност, защото опитът не е това,

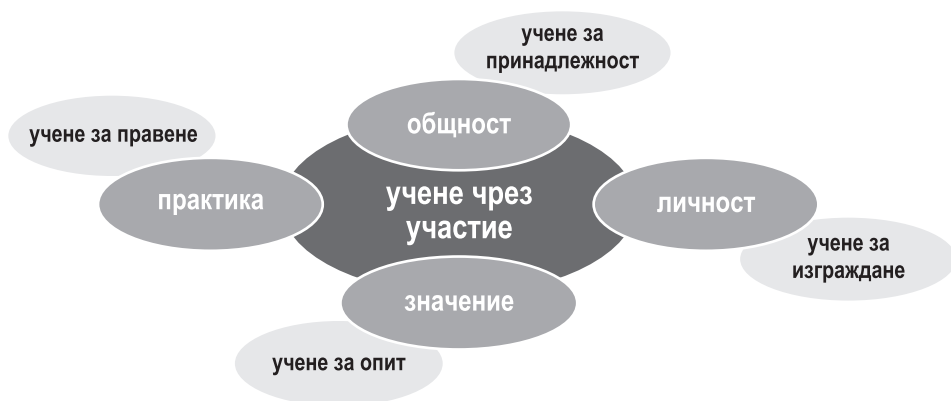
което се случва с човека, а това как той реагира на случилото се с него.

Преподаването на гражданските ценности следва да бъде чрез активното участие на учениците като членове на общност в клас или в училище и моделиране на граждански добродетели. Създавайки общност в класа, която се основава на гражданските ценности, учениците се учат как да допринесат и като активни членове на обществото.

Ученето чрез участие предполага възприемането на обучението като организиран процес на получаване на знания в система от дейности със социален контекст и в различни практики в определена социокултурна среда. Обучението е фокусирано върху учениците, а не върху преподавателя и те конструират свое собствено познание, със собствени сили и с опита, получен от участието.

В училищната практика много често това обучение е неформално. То се отличава с по-голяма гъвкавост при отразяване на новостите в социално-икономическия, политическия и културния живот и съдейства за формиране на нов тип взаимоотношения учител - ученик.

Ученето чрез участие на гражданските ценности включва нещо повече от придобиване на познание и разбиране. То е обучение, което обхваща широк спектър от подходи към развиване на граждански умения, интереси и участие на учениците в гражданска ангажираност. Включва различни форми на дейност в общност с конкретни участия в инициативи, събития и обмен, съпровождащи ги преживени мигове, водещи до трайни знания, умения и опит, и изграждане на личността на учениците. То предоставя възможност за социално общуване, творческо участие и правене, които спомагат за тяхното развитие и усъвършенстване.

Фигура 15. Комплексност на ученето чрез участие

Фигура 16. Гражданска ангажираност

Обучението с участие в гражданска ангажираност развива по-зълбочени познания и информираност. Те спомагат учениците да разбират, анализират и интерпретират сложността на процесите в света, в който живеят, както и развиват у тях умения и способности да се ориентират в тази сложност и да са подготвени да отговорят на нейните предизвикателства. Комуникацията в общността следва да е гравидна, идеите и опита на учениците да бъдат обсъждани и оспорвани, за да се предизвика вътрешен познавателен конфликт. В този процес те разширяват знания, формират личностни умения и се стимулира развитието на ученическата общност. Тя от своя страна, създава условия за автономна, самостоятелна работа на учениците, която те възприемат като значима, предоставя също възможности за избор и постигане на резултати, за които учениците поемат отговорност.

Фигура 17. Елементи на учебната общност

Гражданската отговорност и уменията за гражданство (осъзнаване на права и задължения) учениците развиват с гражданска активност в **учебни общности** - учебни среди, които благоприятстват ученето с участие. Те спомагат учениците да имат възможности

за повече участия и взаимодействия както помежду си, така и с техните учители – фигура 17. Съвместната работа и взаимодействието с връстници осигуряват по-задълбочено разбиране и интегриране на познанието. Обучението в сътрудничество в общността позволява на учениците да изграждат споделено разбиране за истината и знания чрез конструктивна дискусия, награждаване на нивата на познание, както и формиране на чувството за социална отговорност, за контрол и самоконтрол.

Ученето на гражданските ценности чрез участие предполага активното включване на учениците с връстници в автономни дейности, в модели и симулации на демократични процеси, в обсъждане на актуални проблеми и събития, участие и сътрудничество в решаване на проблеми и вземане на общи решения. Така чрез практикуване на придобитите знания учениците постигат повишаване на своите компетенции и ученето не е само подготовка за живота, но и интегрална част от самия живот. Като цяло обучението има положителен ефект върху приемането и разбирането на информацията и знанията, както и върху мотивацията, удоволствието и независимостта на учениците.

Гражданите на демокрацията не се раждат, те се създават. В процеса на обучение и възпитание се изгражда индивидуалната структура на личността. Затова редом със знанията по отделните предмети, с които подрастващите опознават настоящата действителност, те трябва да формират и да развиват своя светоглед и ценностна система, да приемат принципите и ценностите, които са от основно значение за хармонията и прогреса на нашето демократично общество. Отстояването на демокрацията зависи от разбирането и нагласите на хората за свободата, зачитането на човешкото достойнство и правата на човека, приемането на разнообразието и плурализма, чувствителност към законността, равенството, справедливостта, приемане на толерантността, участието, отговорността, общността. Това означава, че преподаването на демократичните ценности се явява подготовката на учениците да станат граждани, от които се очаква да съхраняват и защитават демокрацията в бъдеще. Ето защо ценностите следва да бъдат ключов аспект във всяка форма на образованието.

За да бъдат разбрани демократичните ценности, за да може да се формира чувството на учениците за ангажираност към тях, то те трябва да бъдат не само преподавани, но и преживявани. Най-добри образователни резултати и положително влияние върху нагласите на учениците се постига с обучение, при което знанието се усвоява посредством активен процес на взаимодействие в определен образователен и социокултурен контекст (среда), в който се намират учениците и в който на практика се прилагат демократичните принципи.

Конструктивен диалог, съдържание и роли в образователния процес, включващи гласа на учениците, участия и отговорности в общност, вярно оценяване, са основна част от компонентите, осигуряващи прилагането на демократичните принципи в обучението. Включването в различните дейности на образователния процес следва да бъде свободен избор за отделния ученик, като се гарантира равнопоставеност, зачитане на правата на всички и липса на игнориране. Така учениците разбират правото си да правят своя избор и да се научават как да използват това си право.

Учениците учат индивидуално, в група, в екип и тяхното развитие е резултат от социалните взаимодействия, които изграждат и чрез които получават и обменят опит. Ученето в група развива способността на учениците да се приспособяват към особеностите на социалната среда, към общуване, към възприемане на модели и идеи от по-компетентни около тях.

В този процес на обучение преподавателят и учениците са равностойни партньори, което стимулира мисленето и размяната на идеи. Ролята на преподавателя е да подкрепя, да насочва, да провокира нови идеи от учениците.

Създаването на среда за учене в сътрудничество, поддържане на атмосфера на уважение на индивидуалността на отделната личност, мотивира учениците да развиват своите социални отношения. Почувствали се свободни да мислят и предразположени да провеждат открити дискусии, те стават по-креативни и изграждат умения за критична рефлексия. Те развиват самочувствие и социална компетентност. Постигането на атмосфера на доверие, на положителна нагласа е предпоставка учениците да могат да споделят, да не се притесняват да сгрешат, с конструктивен диалог да преодоляват конфликти. В такава среда учениците се чувстват подкрепяни и насърчавани за участие.

Задачите, които се дават на учениците, са комплексни, проблемни, при което те поемат отговорности и рискове, съобразени с техните възможности. Поставени в позиция на действие, учениците участват в обсъждания и дискусии, в съвместна работа, търсят решения, изказват мнение, предлагат аргументи в защита или отхвърляне на дадена теза, разработват свои идеи като проекти, експериментират и пр. Това предполага предоставяне на учениците на самоуправление в дейностите, те формират нагласа за принадлежност към общност, към приемане на правила, права и свободи на съучениците, равно и справедливо отношение, сътрудничество. Учениците осъзнават взаимосвързаността си в групата/класа и общуването става диалогично, позитивно и стимулиращо, а проблемите се решават съобразно конкретната ситуация и релевантно на личността на ученика.

Самоуправлението в дейностите дава автономност на учениците да вземат решения, да организират своите събития, да изследват, да дебатираат и натрупват практически опит. Новото познание, придобито чрез обучението, е зависимо от съществуващото индивидуално познание и опит на учащите, затова опитът се явява учебен ресурс.

Предоставяне на учениците да оценяват самостоятелно работата си или да възприемат стратегиите за партньорска оценка в класа, формира чувство у тях на отговорност за своите действия, на отговорност за собственото си обучение и стимулира за повече участие. Цялостното активно включване помага на учениците да разберат, че участието е полезно усилие и осъзнават отговорността за своето бъдеще и това на страната.

В дейността, в екипното сътрудничество, в груповата или самостоятелната работа демократичните ценности могат да бъдат разбрани, осмислени и възприети като правила, които трябва да се спазват, т.е. като начин на поведение, на живот.

Разработени практически уроци за учене на европейските и демократичните ценности чрез участие, опит и преживяване можете да намерите в приложения 5.

3.8. Разработване и участие в проекти като източник на знания и умения

Уменията, необходими за успешна професионална кариера в 21-ви век включват работа в екип, решаване на проблеми, управление на времето, креативност и комуникативност. Тези умения се придобиват на практика чрез участието в проекти. Възможностите, които предоставя европейската програма „Еразъм+“ са многобройни и работата чрез проекти навлезе широко в училищната практика. Всички проучвания и анкети показват, че участието в европейски проекти носи допълнителни знания за Европейския съюз и за неговите държави членки.

Обичайно проектите се разработват от преподавателите, а след като бъдат одобрени, се включват учениците. Тук обаче ще обърнем внимание на друг аспект на проектите като източник на знания и умения, а именно – разработване на проекти от учениците. Първоначално може да се започне с малки училищни проекти, които учениците не само разработват, но и изпълняват. Това предполага усвояване на знания относно отделните етапи на проектния цикъл и формиране

на практически умения за подготвяне на проектно предложение. Тяхното затвърждаване и награждаване се реализира с усвояване на уменията за оценяване на предложения, а формирането на личностни умения се постига с активното включване при реализирането на проекта.

Що е проект?

Преди да се подготви даден проект, той съществува като „зародиш“ в проектна идея. След това постепенно се „ражда“ в конкретното предложение за проект, одобрява се и се финансира. Проектът достига своята „зрялост“ при осъществяване на предвидените дейности и постигането на очакваните резултати. След приключването на дейностите по проекта той се отчита и се оценява цялостното изпълнение и постигнатите резултати.

Проектът представлява процес с начална и крайна дата и съдържа дейности за постигането на определена цел, свързана с реализацията на идея, продукт или услуга. **Характерното за всеки проект е**, че той е:

- целеви: има определена, уникална и индивидуална цел, която е с награждащ ефект от познатото в дадена област;
- свързан с осъществяване на дейности: при реализирането на проекта трябва да бъдат извършени определени инициативи, събития и пр., които се наричат дейности на проекта. Те произлизат от целта и са формулирани като задачи, определени за съответна част от екипа на проекта;
- уникален: по специфичност на цел, дейност, екипност, резултати той се явява с допълващи приноси;
- времево ограничен: всеки проект има начало и край. Времето, за което е планирано да се извършат дейностите по проекта, се нарича времеви график;
- планово определен: всички дейности по проекта се предвиждат да бъдат извършени в строга последователност, наречена план;
- ресурсно осигурен: за реализацията на проекта са необходими ресурси – материални и нематериални (човешки);
- документиран: всяка реализирана дейност се отразява в документация. Тя представлява съвкупността от документи, посветени на всяка една дейност от реализирането на проекта;
- екипен: всеки проект се реализира от група хора – екип, взаимодействащи си хора, с взаимно допълващи се отговорности в реализацията на дейностите.

След като се запознаят с основните елементи на проекта, на учениците може да бъде възложено по групи да разработят малки

проекти по предварително зададена тема. Това упражнение би могло да има и състезателен характер като оценителна комисия, съставена от ученици и учители, класира представените предложения. Положително би било най-добрият проект да бъде финансиран и осъществен от учениците.

В приложение 6 можете да намерите материали в помощ на практическата работа с учениците по разработване на проекти.

ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Истинска демокрация има само тогава, когато всеки отделен човек е почувствал свободата и вътрешната необходимост да участва пряко в решаването на проблемите не само на своя живот, но и на живота на човешката общност, част от която е неговото пространство за гражданско участие. Често се твърди, че Европейският съюз е дело на интелектуалните и политическите елити на държавите, които участват в него, а не на обществото. Всъщност европейският гражданин участва ежедневно в европейския проект без дори да се замисля за това. Вероятно ако му бъде отнета някоя от свободите, придобити благодарение на интеграцията, гражданинът на ЕС би оценил това, което приема за естествена даденост. Гражданството на ЕС е осезаема реалност в живота на хората. То има важна цел: всички граждани на ЕС да бъдат като у дома си навсякъде в Европейския съюз и да се чувстват истински европейци, когато са си у дома, да са сигурни, че при необходимост ще получат закрила навсякъде по света.

За да бъде създадено истинско европейско пространство за гражданите е важно да търсим отговори на редица въпроси: Какви знания и умения трябва да притежава всеки човек, за да има активно поведение като гражданин на своята държава и на Европейския съюз? От каква информация има нужда всеки гражданин на ЕС, за да изгради своето мнение и да направи своя избор? Какви са правата на гражданина на ЕС и умее ли да ги защитава? Знае ли към кого да се обърне за съвет, когато е нужно да разреши важен проблем? Успяват ли европейските граждани да отстояват собственото си мнение пред тези, които вземат решения? Вярват ли, че бъдещето на Европа, на собствената им страна и на децата им е в техните ръце?

Има една вълшебна дума – заедно. Заедно можем наистина да постигнем много повече, да обогатим учебните ресурси, да споделим идеи и опит и да поддържаме жива връзката между Училището и Университета.

Ако в тази публикация сте намерили идеи, които са ви вдъхновили да работите с младите хора по един по-интересен начин, то усилията за нейното създаване не са били напразни. Ще се радваме, ако споделите вашите впечатления от предложените подходи, както и вашите добри практики в преподаването и изучаването на европейските теми в училище. Това можете да направите на интернет страницата на Ресурсен център Европа: <https://eubgschool.eu/bg/za-proekta/contacti>

Желаем успех на всички учители с въображение и енергия!

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Anderson, T., Bridging the educational research-teaching practice gap Conceptual understanding, part 1: The multifaceted nature of expert knowledge, *Biochemistry and Molecular Biology Education*, Vol. 36, No. 4, pp. 309-315, 2008
2. Cookson, Peter W., Jr. 2009, What Would Socrates Say?, *Teaching for the 21st Century, Educational Leadership*, v67 n1 Pages 8-14
3. Die EU im Schulbuch, January 2020. GEI Policy Brief. Georg Eckert Institute
4. Dorn D.S., *Simulation Games: One More Tool on the Pedagogical Shelf*, in *Teaching Sociology*, 17/1 1989.
5. Duerr.K., Ferreira Martins I. (2000). *Strategies for Learning Democratic Citizenship DECS/EDU/CIT (2000) 16* Strasbourg, Council of Europe
6. King,A. (1993). From Sage on the Stage to Guide on the Side. *College Teaching* 41: 30-35.
7. Kris Grimonprez, *The European Union and Education for Democratic Citizenship Legal foundations for EU learning at school*, Published by Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, Germany 2020, p. 339
8. Le Cnesco: une intelligence collective au service de l'évaluation de l'école, CNESCO, 2016
9. Linda Booth Sweeney, Meadows, D.,and Mehers,G. *The Systems Thinking Playbook for Climate Change:A Toolkit for Interactive Learning* Published by Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, 2011
10. Matiuta, T. 2021. Teaching and Learning the EU in Romania: Traditional and Digital Tools. Visvizi, A., Field, M. and Pachocka, M. (Ed.) *Teaching the EU: Fostering Knowledge and Understanding in the Brexit Age (Emerald Studies in Higher Education, Innovation and Technology)*, Emerald Publishing Limited, Bingley, pp. 137-148
11. Misira. V. Strenghtening European Citizen Education. *Journal of Social Science Education*, volume 18, issue 3, 2019, pp. 55-68
12. Milter, Richard G, John E. Stinson (1995), *Educating Leaders For The New Competitive Environment*
13. Raines, Susan Summers and J. Martin Rochester (2003). *The Potential Perils of Slack (not Pack) Pedagogy: Response and Rejoinder*. *International Studies Perspectives*, 4, 432-435
14. Атанасов Вл., И.Шикова, В.Георгиева, Г.Манева, Я.Милчаков, (2013), *Европеистика и европейски ценности нагласи*, изд. Дамян Яков
15. Никитов, О. и Д. Тасевска „Създаване на образователен театър“ - https://arci-ngo.org/wp-content/uploads/2015/03/1_2_Rukovostvo-_obrazovatenen_tearar.pdf

ПРИЛОЖЕНИЯ

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

КАЗУСИ

1.1. Казусът „Касис гьо Дижон“

Историята на френския ликьор „Касис гьо Дижон“ (Cassis de Dijon) помогна за свободното движение стоки в единния пазар на Европейския съюз.

Прилагането на **принципа на взаимното признаване** е в основата на единния пазар на Европейския съюз. Той позволява стоките, които са произведени законно или се продават законно в една държава - членка на ЕС, да се движат свободно и да се продават и в останалите държави от ЕС. Техните етикети трябва да дават достатъчно информация на потребителите за съдържанието им, така че те да направят своя избор. Съдът на Европейския съюз изигра голяма роля в утвърждането на този принцип и допринесе за практическото изграждане на единния пазар на Европейския съюз.

Как се стигна до въвеждане на този принцип в търговията между държавите - членки на ЕС? Каква е историята на един френски ликьор?

Класическият казус, който утвърди принципа на взаимното признаване, се отнася до един френски ликьор. Немската компания Rewe Zentral AG има намерение да внесе в Германия френски ликьор от касис - „Касис гьо Дижон“ („Cassis de Dijon“) с цел да го пусне в търговската мрежа. Но немската администрация на монопола върху алкохола информира фирмата, че тази напитка не може да бъде продавана в Германия поради констатиран недостиг на алкохолен градус на френския ликьор - 20°. Ликьорът понякога гори е с 16 градуса алкохол. Администрацията позовава

своето решение на немска разпоредба, която забранява пускането на пазара в Германия на плодови ликьори, чието съдържание на алкохол е под 25 градуса.

Фирмата пък е убедена, че това изискване на немското законодателство за минимално съдържание на алкохол създава пречка за свободното движение на стоки в рамките на общия европейски пазар. Ето защо тя завежда дело в германския съд в Хесе.

За да разреши спора, Съдът в Хесе се обръща за мнение към Съда на ЕС (който по това време е Съд на Европейските общности). Германската администрация се позовава на законодателството на ЕС, според което се разрешава въвеждане на ограничения за свободното движение на стоки от държавите членки в случаи, когато трябва да се защити общественото здраве, националните богатства, общественият морал. В конкретния случай обяснението е, че по-ниското алкохолно съдържание може по-лесно да предизвика привикване към алкохола, отколкото напитките с по-високо алкохолно съдържание и забраната за вноса на ликьора цели опазване на здравето на хората.

След като разгледа този казус, Съдът на ЕС реши:

- Ако са изпълнени съответните изисквания за опазване на здравето и безопасността, то стоките, които законосъобразно се произвеждат и продават в една държава членка, могат да се движат свободно и да бъдат продавани в която и да е друга държава - членка на ЕС.
- В случая доводите на немската администрация, свързани със защитата на здравето на хората от нискоалкохолни напитки, са неоснователни.

Така френският ликьор „Касис дьо Дижон“ беше допуснат до германския пазар въпреки по-ниския си алкохолен градус. А германските потребители са също толкова добре информирани както френските, защото на етикета е изписано какво е алкохолното съдържание на ликьора.

Чрез решението по този казус и по редица други, подобни на него, в единния пазар на Европейския съюз беше утвърден принципът на взаимното признаване, който придоби популярност и като „принципа Касис дьо Дижон“.

ИЗВОДИ :

В единния пазар на Европейския съюз съществува принцип на взаимното признаване. Той се прилага в областта на свободното движение на стоки. Съгласно него, когато не съществуват хармонизирани правила на европейско равнище, продуктите, законно предлагани на пазара в една държава членка, могат да бъдат продавани и в другите държави членки.

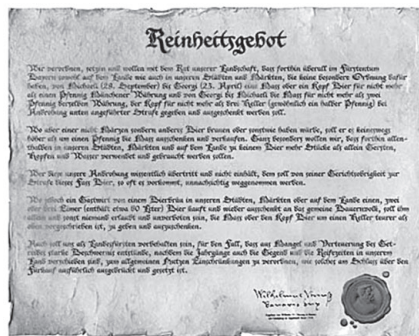
Важно е да се подчертае, че прилагането на този принцип изисква голямо доверие между държавите членки. Потребителите от всяка държава - членка на ЕС, трябва да са сигурни и да имат доверие, че стоките, произведени в друга държава членка, отговарят на изискванията за сигурност и безопасност и че информацията, предоставяна на техните етикети е точна и изчерпателна. Така те ще са сигурни, че правата им са защитени и че продуктите, които купуват, са безопасни.

1.2. Биреният съдебен спор в Европейския съюз

Казусът за бирата допринесе за прилагането на принципа на взаимното признаване - всяка стока, която е законно произведена и пусната на пазара в една от държавите - членки на ЕС, и етикетът ѝ съдържа достатъчна информация за нейния състав, може да се продава и в останалите държави от Съюза.

Германците са най-запалените пивовари - това твърдение вече се превърнало в стереотип за нацията. Германия с 82 млн. жители има повече пивоварни, отколкото например в САЩ с население от 313 млн. Логично е и първата истинска пивоварна да е баварска. Става дума за Weihenstephan, чиято първа бира е сварена още през 1040 г.

И не е случайно, че в Германия съществува специален закон, писан преди 7 столетия - „Закон за чистотата на бирата“. Този закон е въведен от немския херцог Вилхелм IV на 23 април 1516 г. в Инголщат - Бавария, и е в отговор на многобройните оплаквания от лошокачествена бира. Целта на закона е държавно регулиране на производството на бира, за да се подобри нейното качество.

Според Закона за чистотата на бирата бира може да се нарича напитката, произведена само от малцов ечемик, хмел, мая (дрожжи) и вода. (Ечемикът и хмелът са основните съставки на немската бира.) След Бавария, действието му се разширява и в други области, като през 1906 г. законът става валиден за цялата територия на Германия.

През Средновековието бирата, която вземали при пътуванията в открито море, се правела с повече хмел, за да се удължи срокът ѝ на годност. Хмелът и свързаните с него танини и горчиви съединения не само придават на бирата характерния ѝ вкус, но имат и консервиращ ефект. Този консервиращ ефект на хмела е важен за немската

бира, защото тя рядко се пастъоризира и в нея не се прибавят консервиращи добавки.

Всяка пивоварна в Германия, която произвежда бира според Закона за чистотата на бирата, не влага нищо друго освен посочените съставки. Властите в отделните федерални провинции са отговорни за надзора и спазването на тези закони разпоредби.

Няма правила без изключения. В Германия също могат да бъдат произведени „специални бири“, които не отговарят на изискванията за чистота. Това се отнася за всички федерални провинции, с изключение на Бавария. На пивоварите е позволено да добавят подправки като анасон, канела, карамфил или плодови вкусове на портокали и череш.

Законът за чистотата на бирата не се отнася и за тези, които произвеждат по-малко от 200 литра бира годишно за собствено потребление.

Но какво общо има любовта на баварците към бирата с Европейския съюз?

Германия, следвайки своя Закон за чистотата на бирата, не допуска до нейния пазар внос на бира, която не отговаря на неговите изисквания. Първо, защото ако при производството на напитката са използвани царевича и ориз, то тя не може да носи наименованието бира. Второ, ако бирата съдържа добавки, тя не може да бъде пусната на немския пазар. Това води до създаването на пречки за свободното движение на стоки в рамките на пазара на Европейската общност.

На 6 юли 1984 г. Европейската комисия предявява иск пред Съда на Европейската общност за това, че Германия не изпълнява своите задължения като държава - членка на Европейската общност, за осигуряване на свободно движение на стоки, защото забранява допускането до пазара на бира, законно произведена и пусната на пазара в други държави членки. Комисията счита, че абсолютната забрана за пускане в продажба на бирата, съдържаща добавки или произведена от други зърнени култури, не може да бъде обоснована със съображения, свързани с опазването на общественото здраве. Според нея другите държави членки строго контролират използването на добавки в бирата и разрешават използването им само след задълбочени анализи, установяващи тяхната безвредност.

Германия твърди пред Съда първо, че немските потребители са свикнали да свързват думата „бира“ само с напитката, която съдържа традиционните съставки - малцов ечемик, хмел, мая (дрожди) и вода и второ, че германците пият много бира и дългосрочните ефекти на добавките върху човешкия организъм са неизвестни. При тези условия според германците режимът на добавките, приложим

спрямо бирата, бил напълно обоснован от необходимостта да се опази общественото здраве. Освен това, когато се продава наливна бира, не е възможно потребителите да бъдат информирани за нейните съставки.

Какво реши Съдът на Европейската общност?⁵³

Съдът проучи международните научни изследвания и установи, че добавките в бирата, включени в производствата на другите страни, не представляват риск за общественото здраве, още повече, че Германия разрешава подобни добавки в напитки, различни от бира. Потребителските навици също не могат да служат за обосноваване недопускането на стоки от други държави членки, а по-скоро чрез тях се създава предимство за националното производство. Противно на становището на германското правителство, Съдът постанови, че е възможно да има система за информиране на потребителите, даже когато бирата не е в бутилки или метални кутии. В решението на Съда се подчертава, че дори в германския закон се предвижда информация за налилната бира да се поставя на бъчвите или на крановете, от които се налива бирата.

Заключението на Съда е, че като забранява пускането на пазара на бира, законно произведена и пусната на пазара в друга държава членка, Германия не изпълнява задълженията си по Учредителния договор на Европейската икономическа общност по отоншение на свободното движение на стоки. Тъй като Германия е загубила делото, тя е осъдена да заплати съдебните разноски.

Германия запазва традицията си за производство на бира, но след решението на Съда, допуска до пазара си и бири, произведени от държавите членки по друга технология.

ИЗВОДИ :

- *Европейската комисия е институцията, която следи за прилагане на европейското законодателство. Тя е наричана „пазителка“ на Договорите и тяхното спазване.*
- *Традиционните вкусове на потребителите в една държава - членка на ЕС, не могат да бъдат пречка за допускане до пазара на стоки от други държави от ЕС.*

Всяка стока, която е законно произведена и пусната на пазара в една от държавите - членки на ЕС, и етикетът ѝ съдържа достатъчна информация за нейния състав, може да се продава и в останалите държави от Съюза.

---

⁵³ Judgment of the Court of 12 March 1987 - Commission of the European Communities v Federal Republic of Germany - Failure of a State to fulfil its obligations - Purity requirement for beer - Case 178/84.

1.3. Казусът „Андреа Франкович“

Чрез този казус става ясно, че ако държава членка не е изпълнила задължението си да въведе в националното си законодателство определена директива и поради това са причинени вреди на гражданите, тя е длъжна да поправи вредите.

През 1980 г. в законодателството на ЕС е приета Директива 80/987/ЕИО⁵⁴, която цели да осигури на работниците и на служителите защита и гаранции за изплащането на възнагражденията им в случай на неплатежоспособност на техния работодател. Държавите членки са задължени да въведат в националното си законодателство разпоредбите на тази Директива в срок до 23 октомври 1983 г.

Какво се случва в Италия в началото на 90-те години на XX век?

Г-н Андреа Франкович е служител в дружеството „CDN Elettronica SpA“ – гр. Виченца/Италия. За положения от него труд фирмата не му изплаща цялото дължимо възнаграждение, а само отделни малки суми. След като изчаква няколко години да получи възнаграждението си, той предявява иск пред местния италиански съд. Съдът осъжда предприятието да му заплати приблизително 6 милиона италиански лири.

Междувременно фирмата обявява несъстоятелност. Оказва се в невъзможност да заплати на г-н Франкович определената от съда сума. На негови запитвания той получава отговор, че вероятността да получи средствата е минимална, тъй като ликвидаторите на дружеството съобщават, че не са останали пари.

В тази почти безнадеждна ситуация г-н Франкович не спира и не се отказва да търси своите права.

Той отново предявява иск – този път да получи от италианската държава средствата, които му се полагат и които италианският съд е определил, като този път се позовава на Директива 80/987ЕИО, осигуряваща гаранции на работниците и на служителите за изплащане на дължимите от работодателя възнаграждения в случай на обявяването на фалит.

Оказва се обаче, че Италия не е изпълнила своето задължение и не е въвела разпоредбите на Директивата 80/987ЕИО в националното законодателство в посочения срок.

---

⁵⁴ Директива 80/987/ЕИО на Съвета, приета през 1980 г. е първата директива относно закрилата на работниците и служителите в случай на неплатежоспособност на техния работодател. Директива 2008/94/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 22 октомври 2008 г. е актуалната към настоящия момент в тази област.

Съдът на Европейския съюз дава мнение, че държавата - членка на ЕС, която не е изпълнила изискването за въвеждане на разпоредбите на европейска директива в националното законодателство и с това е причинила вреда, носи отговорност. Затова той постановява:

- Италианското правителство е нарушило задълженията си и е длъжно да компенсира загубата на работниците в резултат на нарушението.
- Съществува причинно-следствена връзка между провала на държавата да приложи Директива 80/987ЕИО и претърпяната загуба от г-н Франкович. Италия като държава - членка на ЕС, не е изпълнила своето задължение да въведе разпоредбите на Директивата, от което следва да поправи вредите, нанесени в случая на г-н Франкович.

Този случай става известен като принцип на държавната отговорност или „*правилото Франкович*“ в правото на Европейския съюз.

ИЗВОДИ :

- *Държавите - членки на ЕС, носят отговорност за спазване на правото на ЕС.*
- *Държавите - членки на Европейския съюз, са задължени да въвеждат разпоредбите на директивите на Европейския съюз в националното си законодателство в определения в тях срок.*
- *Ако държава членка не е изпълнила задължението си да въведе в националното си законодателство определена директива и поради това са причинени вреди на гражданите, тя е длъжна да поправи вредите.*
- *Гражданите на Европейския съюз трябва да познават правата си, които им предоставя европейското законодателство и да ги защитават.*

1.4. Казусът „Франсоаз Гравие“

Историята на Франсоаз Гравие, в резултат на която във всички държави членки се прилага недискриминационен достъп до образование на гражданите на Европейския съюз.

Франсоаз Гравие е французка и е гражданка на Франция. През 1982 г. тя кандидатства да учи анимационно изкуство в Кралската академия по изкуствата в град Лиеж - Белгия. Тя е приета, но трябва да заплати такса от 24 622 белгийски франка (около 610 евро), която се събира само от чуждестранните студенти. Франсоаз отказва да плати тази такса и Кралската академия за изкуствата отхвърля кандидатурата ѝ да следва анимационно изкуство. Франсоаз Гравие отказва да плати таксата, като се позовава на нарушаване на евро-

пейското законодателство. По това време в Договора за създаване на Европейската икономическа общност фигурира член 7, който забранява дискриминация на основата на националността. Понастоящем забраната на всякаква дискриминация на основание на националността на гражданите на Европейския съюз е формулирана в част втора „Недискриминация и гражданство“, чл. 14 на Договора за функциониране на Европейския съюз. Тя се обръща към първоинстанционния съд в град Лиеж. Съдът постановява, че въпросът се отнася до правото на Европейската общност и че решение не може да бъде взето, преди Съдът на Европейските общности в Люксембург да даде своето мнение.

На 13 февруари 1985 г. Съдът на Европейските общности постановява, че: налагането на такса върху студентите – граждани на други държави членки, когато таксата не се изисква от студенти от приемащата държава членка, представлява дискриминация на основание националност, противоречаща на член 7 от Договора за създаване на Европейската икономическа общност.

Франсоаз Гравие печели делото и става студентка по анимационно изкуство в Кралската академия по изкуствата в град Лиеж, Белгия.

Случаят с Франсоаз Гравие е признат за прецедент в европейската съдебна практика.⁵⁵ В резултат на него във всички държави членки се прилага недискриминационен достъп до образование на гражданите на Европейския съюз.

Гражданството на ЕС включва не само свободата на движение и пребиваване в Европейския съюз, то означава също, че всеки гражданин на ЕС трябва да бъде третиран по един и същ начин, независимо от неговата националност. Ако гражданин на ЕС работи или учи в друга държава членка, той и членовете на неговото семейство трябва да бъдат третирани по същия начин както гражданите на тази държава. Равното третиране се отнася например до:

- правото на гражданите на ЕС да търсят работа и да получават съдействие от националните служби по заетостта;
- условията на работа (заплата, уволнение и т.н.);
- обезщетенията и данъчните облекчения;
- възможностите за обучение;
- присъединяването към профсъюзи и упражняването на свързаните с това права.

При равно третиране е забранена не само откритата дискриминация, но и всички действия, които косвено биха поставили в неравноправно положение гражданин на ЕС от друга държава членка. Раз-

---

⁵⁵ *Françoise Gravier v City of Liège* (C-293/83)

бира се, гражданите на ЕС имат и отговорности. Те, например, не могат да се установят в друга държава – членка на ЕС, само за да използват социалните придобивки, без да работят или учат.

Студентите – граждани на ЕС, се ползват с право на свободно движение във всички държави членки: на тях не може да се откаже достъп до образование или обучение в друга страна от ЕС заради тяхната националност. Студентите от държава – членка на ЕС, имат същите права и/или задължения като местните студенти – както да заплатят събираните такси, така и да получат кредит/ безвъзмездна помощ за заплащане на таксата за обучение от държавата членка, в която студентът ще се обучава.

Например, гражданин на България желае да учи в Ирландия. Тъй като ирландците не плащат такси в местните университети, той има същото право. Съгласно законодателството на ЕС, всички граждани на Съюза имат право да използват образователната система на приемащата страна при същите условия като нейните граждани. Това означава, че българските граждани трябва да бъдат третираны като ирландските студенти по отношение на таксите за обучение. Ако български гражданин желае да учи в Нидерландия и нидерландските студенти плащат такси за обучение, то българският гражданин трябва да заплати същата такса, тоест правото на Европейския съюз не освобождава от такси за обучение.

ИЗВОДИ :

- *В Европейския съюз дискриминацията по отношение на националността е забранена.*
- *Гражданите на Европейския съюз трябва да познават добре правата си и да ги отстояват.*
- *Когато националните съдилища трябва да решават дела, които имат отношение към европейското право, те могат да се обръщат към Съда на Европейския съюз в Люксембург за тълкуване и мнение по съответния казус.*

1.5. Ягоговият казус

Чрез този казус се разбира, че при неизпълнение на задълженията, включително и при бездействие, държавите членки рискуват да бъдат санкционирани от Съда на Европейския съюз.

В Европейския съюз съществува свободно движение на стоки. Това се отнася и за селскостопанските продукти. Целта е да се осигури тяхното безпрепятствено движение в рамките на единния европейски пазар и да не се създават пречки за осъществяване на търговия-

та с тях. Всяка държава - членка на ЕС, е задължена да осигури свободното движение на стоки и не трябва да създава пречки при осъществяване на търговията.

Това изглежда ясно и неоспоримо, но тук ще разгледаме един случай, който ще ни даде повод за разсъждения по отношение на задълженията на държавите - членки на ЕС, за осигуряване на свободата на движение на стоките.

Какво се случва във Франция в 90-те години на XX век?

Франция е държава, която има развит селскостопански сектор. Нейните фермери произвеждат значителни количества плодове и зеленчуци. Но в Европейския съюз има и други държави, които произвеждат плодове и зеленчуци и ги продават на европейския пазар, включително и във Франция. Френските фермери не са доволни от тази конкуренция и решават да предприемат самостоятелни действия срещу вноса на испански ягоди. Спират камионите, превозващи плодовете, заплашват шофьорите и унищожават продукцията. Тези действия се повтарят и спрямо камиони с домати и вносни селскостопански стоки от Италия и от други държави членки. За съжаление, френските власти не се намесват активно, за да предотвратят тези действия на френските фермери.

Европейската комисия получава многобройни жалби, с които я информират за действията на френските производители и за бездействието на френските власти. В тези жалби се посочва, че са спирани камиони, превозващи плодове и зеленчуци на френска територия, и е унищожаван товара им, отправяни са заплахи към френските супермаркети, които предлагат селскостопански продукти, произхождащи от други държави членки, заплашвани са търговците на едро и на дребно с цел да ги накарат да се снабдяват с френски продукти.

Европейската комисия завежда дело срещу Франция.⁵⁶ Комисията се позовава на получените жалби и обосновава, че държава членка, която се въздържа и не предприема адекватни мерки за предотвратяване на пречки пред свободното движение на стоки, които са създадени от действия на частни лица на нейна територия и са насочени към продукти с произход от други държави членки, възпрепятства свободната търговия. Казано накратко, бездействието на френските власти създава пречки за търговията със селскостопански продукти в рамките на единния пазар.

Съдът на Европейския съюз решава, че френските власти не са взели достатъчни и подходящи мерки за прекратяване на актовете на вандализъм, които засягат свободното движение на някои селско-

---

⁵⁶ Европейската комисия срещу Франция - C-265/95

стопански продукти, произхождащи от други държави членки. Като не е взела всички необходими и пропорционални мерки, за да бъдат предотвратени действията на фермерите и да бъде осигурено свободно движение на стоките, Франция не е изпълнила задълженията си като държава - членка на ЕС.

ИЗВОДИ :

Държавите - членки на ЕС, трябва да изпълняват своите задължения, поети чрез Договора за Европейския съюз и Договора за функциониране на Европейския съюз.

При неизпълнение на задълженията, включително и при бездействие, държавите членки рискуват да бъдат санкционирани от Съда на Европейския съюз.

Европейската комисия е пазителка на Договорите и следи за тяхното изпълнение. При нарушения тя може да се обърне към Съда на ЕС и да заведе дело срещу държавата, която не изпълнява поетите задължения.

1.6. Казусът „Гарсия Авело или Гарсия Вебер“

Този казус доказва, че осигуряването на свободното движение на хора в Европейския съюз е свързано с премахването на редица допълнителни трудности, които биха могли да възникнат включително и с правилата за фамилните имена.

Какво общо има фамилното име със законодателството на Европейския съюз? На пръв поглед няма никаква връзка. По отношение на имената се прилага националното законодателство и правилата за тяхното определяне попадат в компетенциите на държавите - членки на ЕС.

Но нека да припомним, че гражданите на държавите - членки на ЕС, по право са и граждани на Европейския съюз. Или казано с други думи, всички граждани на държави от Европейския съюз автоматично получават гражданство на ЕС.

Освен това, някои страни позволяват и т.нар. двойно гражданство. България позволява на българските граждани да притежават едновременно и гражданство на друга държава. Например, гражданин на България може да бъде и гражданин на Франция. Двойното гражданство се регулира чрез двустранни спогодби между страните.

Дотук всичко изглежда ясно и разбираемо. Но понякога животът поднася различни ситуации, в които се налага да се вземат конкретни решения, а това невинаги е толкова лесно. Тези ситуации са свър-

зани и със свободното движение на хора в Европейския съюз. Може ли името да създава трудности при свободното движение в Европейския съюз? Как се разрешават проблемите при смесени бракове на граждани от различни държави членки? Как се намесва законодателството на Европейския съюз, за да защити правата на гражданите? Нека се опитаме да отговорим на тези въпроси с една реална житейска ситуация, тъй като конкретните ситуации винаги дават повод за тълкуване на правните норми.

Казусът „*Гарсия Авело или Гарсия Вебер*“⁵⁷ е реална житейска ситуация. Карлос Гарсия Авело е испански гражданин, който живее в Белгия. През 1986 г. той се жени за Изабел Вебер, която е с белгийско гражданство. Те живеят в Белгия. В Белгия се раждат двете им деца – Есмералда и Диего. Те имат двойно гражданство – белгийско и испанско.

В съответствие с белгийското законодателство, белгийският регистър на ражданията вписва в удостоверенията за раждане на децата фамилното име на техния баща, т.е. Гарсия Авело, като тяхно фамилно име.

Двете деца като испански граждани са регистрирани в испанското посолство в Белгия с фамилното име Гарсия Вебер, тъй като според испанското законодателство децата носят фамилията на бащата и на майката.

Родителите на двете деца предприемат действия за да разрешат създадения проблем.

- Първоначално те отправят **молба до министъра на правосъдието на Белгия** фамилното име на децата да бъде променено в белгийския регистър от Гарсия Авело на Гарсия Вебер, тъй като в съответствие с испанското законодателство и традиция, те са регистрирани в испанския регистър с фамилията Гарсия Вебер.

Министърът на правосъдието отхвърля молбата на родителите с мотива, че в Белгия децата носят фамилното име на баща си.

Родителите не се примиряват с решението на министъра и продължават да търсят своите права.

- Те завеждат **дело в белгийския съд**. Позовават се на чл. 18 от Договора за функциониране на ЕС, който забранява всякаква дискриминация на основание гражданство и на чл. 21, според който всеки гражданин на Съюза има право свободно да се движи и да пребивава в рамките на територията на държавите членки при спазване на ограниченията и условията, предвидени в Договорите.

---

⁵⁷ Case C-148/02 Garcia Avello ECLI:EU:C:2003:539

Тъй като исканията на родителите се основават на законодателството на Европейския съюз, **белгийският съд се обръща към Съда на ЕС** за мнение по този казус.

Съдът на ЕС постановява:

- Отказът на Белгия да прибави фамилното име на майката е неоправдано ограничаване на принципите на равно третиране и недискриминация, както и на свободното движение на гражданите. Разминаването във фамилните имена на децата съответно в Белгия и Испания, би могло да им причини сериозни неудобства в бъдеще – например, проблеми с дипломи, които са получили в Белгия и които са издадени на име, различно от това, което имат в Испания, проблеми при издаване на документи за встъпване в брак, при документи за раждане на техните деца.
- За да бъдат отстранени трудности, които могат да възникнат при признаване на документите, издадени от една държава членка на фамилно име, което е различно от това, признато в другата държава членка, чиито граждани са децата, то белгийският съд трябва да разреши те да носят и фамилията на майката, както е според испанското законодателство. По този начин ще бъде избегната дискриминация, ще бъде приложено равно третиране и ще се осъществява безпрепятствено движение на хора, залегнали в Договора за функциониране на Европейския съюз.

Така Есмералда и Диего Гарсия Авело стават Есмералда и Диего Гарсия Вебер.

За гражданите на ЕС с двойно гражданство несъответствието във фамилните имена, което може да причини „сериозно неудобство“, представлява пречка за свободното движение. Поради това, гражданството на Европейския съюз дава правото на родителите в трансгранични ситуации, подобни на Гарсия Авело или Гарсия Вебер, свободата да избират кой национален закон да се прилага към името на детето им.

ИЗВОДИ :

Правата на гражданите на ЕС не допускат каквато и да било дискриминация на основание гражданство на ЕС.

Правото на гражданите на Европейския съюз за свободното движение в Съюза е едно от основните права. То е юридически установено в Договора за функциониране на ЕС и е свързано с премахването на пречки и недопускането на затруднения, включително и във връзка с различните правила на държавите членки относно фамилните имена.

Правата на гражданите на ЕС по отношение на фамилното име са част от правото да се движат и пребивават свободно на територията на Съюза и отразяват основополагащите ценности, цели и принципи на правото на ЕС.

1.7. Казусът „Елизабет Дано“

Този казус допринася да се разбере, че солидарността е важен принцип в Европейския съюз, но тя не може да бъде безусловна и не трябва да се злоупотребява със социалните системи на приемащите държави членки.

Гражданите на Европейския съюз имат право да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите членки, но това означава ли, че имат и отговорности, съответстващи на правата?

Правилно ли е икономически неактивни граждани да се местят в държави - членки на ЕС с по-високи социални придобивки и да се възползват от тях, без да са работили в тези държави? Докъде се проследва солидарността и как точно се разбира недискриминацията по отношение на социалните придобивки?

За да бъде даден отговор на многобройните въпроси в тази сфера, Европейският съюз прие специална директива относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите членки, в която се уреждат и въпросите за ползването на социалните придобивки.⁵⁸

Но преди да се спрем на разпоредбите на тази важна директива, нека се опитаме сами да отговорим как бихме решили следния действителен казус.⁵⁹

Г-жа Елизабета Дано и нейният син Флорин са румънски граждани. Елизабета е 22-годишна и не работи. Тя решава да замине със сина си за Германия, където от известно време работи нейната сестра и в чието жилище те живеят след пристигането им в Лайпциг.

Елизабета Дано има ограничени познания по немски език и не се е обучавала, за да придобие умения в някаква професия. Няма никакъв трудов стаж, тъй като не е работила в Румъния. Тя не търси работа в Германия, а подава искане за предоставяне на социални помощи пред немските власти. Прилагайки германското законодателство, те отказват да ѝ предоставят социална помощ.

Но дали отказът на Германия да предостави социални помощи на г-жа Дано е в съответствие със законодателството на ЕС и с принципа на недискриминация? Този въпрос е отнесен до Съда на Европейския съюз за мнение.

---

⁵⁸ Директива 2004/38/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 29 април 2004 година относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите членки

⁵⁹ Case-note on C-333/13, Elisabeta Danu v Jobcenter Leipzig

Преди да се запознаете с мнението на Съда на ЕС, помислете какво е вашето решение на този казус. Правилно ли е да бъдат изплатени социални помощи на Елизабета Дано след като е гражданка на Европейския съюз, но не е работила в Германия? Вероятно ще има защитници на правото на г-жа Дано да получава помощи, но ще има и противници, тъй като тя не е положила усилия да си намери работа. Какво повелява солидарността и докъде се простира тя?

А ето и малко повече информация за Директивата относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите членки. Тази директива не задължава приемащата държава членка да отпусне социална помощ през първите три месеца на пребиваване. Когато периодът на пребиваване е по-дълъг от три месеца, но по-малко от пет години, както е в настоящия случай, едно от условията, които директивата предвижда е, че икономически неактивните лица трябва да разполагат с достатъчно собствени средства, за да останат в страната. По този начин директивата има за цел да попречи на икономически неактивните граждани на Съюза да използват системата за социално подпомагане на приемащата държава членка, за да получават средства за съществуване, без да работят.

Следователно, всяка държава членка има възможността да откаже да предостави социални помощи на икономически неактивни граждани на Съюза, които не разполагат с достатъчно ресурси, за да имат право на пребиваване и които упражняват правото си на свободно движение единствено с цел да получат социална помощ от друга държава членка.

Според Съда на Европейския съюз, когато държавите членки определят условията за отпускане на парични помощи, те прилагат националното законодателство. Съдът изтъква факта, че г-жа Дано и нейният син не са имали право на пребиваване в Германия съгласно Директивата за правата на гражданите, тъй като не са разполагали с достатъчно финансови ресурси. Те нямат право да се възползват и от социалната система на Германия. Предоставянето на социални придобивки в случая би било в противоречие с целта на директивата, а именно - предотвратяване на това граждани на други държави членки да станат неразумна тежест върху системата за социално подпомагане на приемащата държава - членка на ЕС.

ИЗВОДИ :

Гражданите на ЕС имат правото да пътуват свободно във всички държави-членки на ЕС, но те трябва да са наясно със своите задължения, с изискванията за пребиваване по-дълго от три месеца и с правилата за получаване на социални помощи.

Икономически неактивните граждани на Съюза не могат да използват системата за социално подпомагане на приемащата държава членка, за да финансират средствата си за препитание

Солидарността е важен принцип в Европейския съюз, но тя не може да бъде безусловна и не трябва да се злоупотребява със социалните системи на приемащите държави членки.

1.8. Шоколадовият спор в Европейския съюз

Тази история разкрива, че свободното движение на стоки в рамките на единния пазар не винаги е лесно и напълно безпрепятствено в рамките на Европейския съюз, създаването на общи европейски стандарти за стоките е трудна и сложна задача.

„Никога преди природата не е концентрирала такова богатство от ценни хранителни вещества в такова малко пространство, както когато го е сторила с какаовото зърно.“

Александър фон Хумболт - германски естествоизпитател, пътешественик и географ

Всички обичат... шоколад

7 юли е Европейски ден на шоколада. Счита се, че точно на тази дата през 1550 г. от Южна Америка в Испания е доставена първата партида какаови зърна. Шоколадът бързо завладява Испания и след това цяла Европа.

Според познавачите на шоколада, удоволствието от неговото консумиране се дължи на факта, че точката на топене на какаовото масло е малко под температурата на човешкото тяло, поради което шоколадът „се топи в устата“. Най-полезен е така наречения черен (натурален) шоколад. Той е горчив на вкус поради максималното количество какао, което съдържа.

Причината шоколадът да действа благоприятно на настроението ни е, че той допринася за производството на ендорфини - хормоните на щастието в човешкия организъм.

Рецептите за шоколада

И тъй като всички обичат шоколад, във всяка европейска държава се развива неговото производство. Но държавите създават различни рецепти за производството му. Например, французите и белгийците твърдят, че шоколадът се прави само с какаово масло. Добави ли се друга мазнина, това вече не е шоколад. В Ирландия и Обединеното

кралство, например повече от 100 години се използва различна рецепта - британците и ирландците добавят мляко и други растителни мазнини в техния шоколад. За континенталните европейци, обаче, млечният британски шоколад с растителните му мазнини не се възприема като истински шоколад.

Шоколадовият спор в Европейския съюз

Какво общо има всичко това с Европейския съюз? И защо това сладко изкушение предизвиква почти 30-годишен „шоколадов спор“?

Спорът започна, когато Ирландия и Обединеното кралство се присъединиха към Европейската икономическа общност през 1973 г. Ирландските и британските производители на шоколад очакваха да започнат да продават свободно своя шоколад в общия пазар. Но производителите на шоколад в страни като Белгия и Франция се възпротивиха с аргумента, че този британски и ирландски „шоколад“ изобщо не е истински шоколад, тъй като съдържа и други мазнини, освен какаово масло.

Още по време на преговорите за членство Обединеното кралство отказа да приеме стандарта за шоколад, който изисква само какаови съставки. Беше постигнат компромис - Обединеното кралство, Ирландия и Дания да продължат да произвеждат своя вид шоколад, но да не могат да го изнасят в Белгия, Франция, Италия, Испания, Люксембург, Германия, Гърция и Нидерландия под названието шоколад.

Ето така се развихря шоколадовият спор. Създават се две групи с различни виждания за шоколада. Групата на „санкретистите“ - Обединеното кралство, Ирландия, Дания, Португалия, Австрия, Швеция и Финландия разрешават използването и на други растителни мазнини освен какаовото масло в шоколада и настояват това да бъде прието и от останалите държави от Европейския съюз.

Групата на „пуристите“ настоява техните опоненти да променят рецептата на шоколада и да бъде създаден общ стандарт, който да позволи шоколадът да се продава в целия единен пазар. Тази група е водена от Франция, която има тесни връзки със страните производителки на какао като Кот д'Ивоар, и Белгия, която има значителна шоколадова индустрия.

Компромисът

След дълги спорове Европейският съюз одобрява **Директива 2000/36/ЕО** от 23 юни 2000 г. относно какаовите и шоколадовите продукти. Директивата дава определение на това що е шоколад - шоколад е продуктът, който се получава от какаови продукти и захари и който съдържа не по-малко от 35% общо сухо какаово вещество, в т.ч. не по-малко от 18% какаово масло и не по-малко от 14% сухо обезмаслено какао. Шоколадът, който се произвежда с добавки на други мазнини

освен какаовото масло, трябва да се нарича „семеен млечен шоколад“. Така се означава продуктът, получен от какаови продукти, захари и мляко или млечни продукти и не по-малко от 5% млечни мазнини. Това всъщност е видът шоколад, който се произвежда основно в страните от течението на „санкретистите“ като Обединеното кралство, Ирландия, Дания, Португалия, Австрия, Швеция и Финландия.

Обърнете внимание на етикета и съдържанието на британския млечен шоколад – посочено е, че съдържа растителни мазнини, и на френския шоколад, на който е написано, че съдържа само чисто какаово масло без други растителни мазнини.

Това на пръв поглед означава разрешаване на дългия спор. Постигнатият компромис позволява шоколад с максимум 5% растителна мазнина да се продава в целия ЕС, като думите „съдържа растителни мазнини в допълнение към какаовото масло“ трябва да са изписани на опаковката близо до списъка на съставките и да бъде обозначен като „семеен млечен шоколад“.

Съдебният казус

Но дали всичко се случва така, както е предвидила директивата?

Испания и Италия не изпълниха директивата и ограничиха продажбите на шоколад, който съдържа растителни мазнини вместо чисто какаово масло. Те настояваха този шоколад да бъде етикетиран като „заместител на шоколада“, а не като „семеен млечен шоколад“.

Тогава Европейската комисия се обърна към Съда на Европейския съюз и заведе дело срещу Испания и Италия, след като те се противопоставиха на постигнатото общеевропейско съгласие от 2000 г., позволяващо малко количество различна мазнина в шоколада, стига това да е посочено в съставките на етикета. Европейският съд в Люксембург призна двете страни за виновни за нарушаване на законодателството на ЕС. Според Съда, „опитът да принудят производителите да етикетират продуктите си като „заместител на шоколада“ би наложило допълнителни разходи на компаниите и би могло да повлияе неблагоприятно на начина, по който клиентите възприемат тези продукти, а това би довело до ограничения за свободното движение на стоки“.⁶⁰

Ето как шоколадът, който всички обичаме, предизвика едни от най-дългите спорове в Европейския съюз. Когато отидете в магазина и си купите шоколад, погледнете съставките му, за да знаете по чия рецепта е произведен – по тази на пуристите или по тази на санкретистите. Сигурно ще стигнете до извода, че и двата вида са много вкусни.

---

⁶⁰ Европейска комисия срещу Кралство Испания, Решение на Съда (шести състав) от 16 януари 2003 г. Дело C-12/00. Доклади на Европейския съд 2003 I-00459

ИЗВОДИ :

Свободното движение на стоки в рамките на единния пазар не винаги е лесно и напълно безпрепятствено.

Създаването на общи европейски стандарти за стоките е трудна и сложна задача.

Държавите - членки на Европейския съюз, следва да спазват европейското законодателството, защото в противен случай рискуват да бъдат санкционирани от Съда на ЕС.

Съдът на Европейския съюз със своите решения допринася за осъществяването на свободното движение на стоки в единния пазар на ЕС.

Потребителите трябва внимателно да четат етикетите на стоките, които купуват, за да бъдат добре информирани за тяхното съдържание.

И двата вида европейски сладки изкушения са вкусни - опитайте ги и преценете!

ИГРИ

2.1. Образователна игра „Колко риба да уловя?“

Ние, хората, притежаваме общи ресурси – въздух, вода, земя, минерали, рибни ресурси, енергийни източници. Те са ни необходими и сме зависими от тях, за да живеем добре. Но трябва да бъдем и отговорни при тяхната експлоатация, да ги управляваме отговорно, а не само да се стремим към големи печалби и да действаме егоистично. През 1968 г. Гарет Хардинг измисли термин за това поведение – „трагедия на общите блага“.⁶¹ Основната му идея е, че хората, действайки в полза на собствените си интереси, са способни завинаги да унищожат скъпоценни ресурси.

Борбата с климатичните промени и Европейската зелена сделка, политиката за опазване на околната среда, общата политика в сферата на рибарството на Европейския съюз са насочени точно към това – да опазим природните ресурси и нашия собствен живот. Ако само една държава емитира високи нива на въглероден диоксид, последиците може да се незначителни, но когато много страни изпращат в атмосферата големи количества от въглероден диоксид, всички са засегнати. Вероятно налагането на квоти за риболов не се харесва в краткосрочен план, защото ограничава печалбата, но в дългосрочен план е важно, за да не изчезнат рибните ресурси.

Екологичната култура трябва да се изгражда още в ранна възраст в училище с различни дейности, участия и инициативи с учениците. За разширяване на знанията и особено за формиране на личностно отношение на погравстващите към опазване на околната среда, към съхранението на нашия дом – Земя, предлагаме играта „Колко риба да уловя?“⁶²

Образователните цели на играта „Колко риба да уловя?“ са:

1. Учениците да осъзнаят защо Европейският съюз налага определени квоти за риболов.

⁶¹ През 1968 г. биологът Гарет Хардинг публикува в сп. Science статията „Трагедията на общите блага“. Той дава пример с общо пасище, на което всички от селото пасат животните си. В желанието си за печалба и по-висок стандарт на живот, хората започват да увеличават броя на животните, докато накрая ливадата е унищожена и всички губят.

⁶² Играта „Колко риба да уловя?“ е адаптирана по The Systems Thinking Playbook for Climate Change: A Toolkit for Interactive Learning Linda Booth Sweeney, Dennis Meadows, Gillian Martin Mehers, Published by Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, 2011

2. Учениците да разберат, че ресурсите трябва да се управляват чрез определени политики.

Образователните резултати от играта се очаква да бъдат:

1. По интересен начин и чрез личен опит учениците са изпитали последиците от неразумното експлоатиране на рибните ресурси.
2. Учениците са стигнали до извода, че не са важни само краткосрочните печалби, а трябва да има целенасочена политика, която да осигурява дългосрочното разумно използване на природните ресурси.
3. Учениците са формирали отношение и поведение за опазване на рибните популации и на околната среда.

Правила на работа в играта „Колко риба да уловя?“

1. Общи условия

Участниците се запознават с техните роли на екип от хора, които се прехранват с риболов. Целта на всеки отбор е да получи максимално количество средства до края на играта. Всяка риба, която уловят струва 1 евро. Накрая всеки рибарски екип ще преброи средствата, които е спечелил.

Океанът поддържа максимум 50 риби. Играта започва с между 25 и 50 риби в океана. Никой не знае точно колко са рибите в кутията – океан. Ще се играе от 6 до 10 години, като се вземат по един кръг решения годишно. Максималният улов е между 0 и 8 риби на флота (на отбор) на годишен рунд.

2. Работа на отборите

С всеки кръг от решения, отборите приемат колко риби ще се опитат да уловят през тази година. След дискусия във всеки отбор, той записва на лист хартия броя на желаните риби за годината. Той е т.нар. „рибарска мрежа“ на отбора, поставя се в кораба на отбора (чашката или кутията) и се занася при водещия на играта.

След като събере всички кораби, водещият започва изпълнението на поръчките на отборите на случаен принцип, като разбърква редица на чашите със затворени очи и пълни всяка от тях с поискания брой риби. Това е необходимо, за да могат играчите да обмислят спокойно своята стратегия и да не бързат първи да занесат своя „кораб“.

Като приключи, той връща на всеки отбор неговия кораб с рибата в него. Ако поръчката на даден отбор надвишава броя на рибите, останали в океана, то той не получава нито една риба през съответната година.

След като всички поръчки бъдат изпълнени и корабите са върнати на отборите, рибата в океана ще се регенерира.

Как се регенерират рибите?

Ако в „океана“ са останали над 25 риби, водещият добавя толкова, че да станат 50. Ако са останали по-малко от 25, то той добавя още толкова, колкото са останали. Например, ако в кутията са останали 12 риби, добавя още 12, ако са останали 15, добавя още 15 и т.н.

Играта продължава така между 6 и 10 „години“ – като на всеки кръг отборите правят своите поръчки за улов, а водещият „регенерира“ рибните ресурси, както е посочено по-горе.

Участници

Играта е адаптирана за ученици и може да се играе с целия клас. Класът се разделя на отбори от по максимум 5 души.

- Водещ – добре е той/тя да бъде преподавател, студент или ученик от по-горен клас. Той/тя трябва да притежава умения да води играта и да реагира бързо на отговорите на участниците.

Необходими материали

1. Една голяма непрозрачна кутия или някакъв друг непрозрачен контейнер, който играе ролята на океан. Кутията трябва да е достатъчно голяма, да има отвор или капак, така че да можете да vadите с ръка определен брой от рибите, които се намират вътре.
2. 250 риби – може да са копчета, монети от 1 стотинка или изрязани от хартия или картон малки рибки.
3. По една хартиена чаша за кафе или малка кутийка на всеки отбор, които ще представляват риболовните кораби. Те трябва да са еднакви на външен вид и да са номерирани с цифри 1, 2, 3, 4... в зависимост от броя на отборите. Възможно е и да им се дадат имена или всеки отбор да напише върху своята кутийка името на „кораба“.
4. По 10 малки хартиени листчета на всеки отбор.
5. Пространство, където да бъдат разпределени отборите и да работят, така че да не чуват обсъжданията на съучениците си.

Времетраене

Играта може да се изиграе за време между 15 и 30 минути в зависимост от нейния развой.

Подготовка за играта

1. Определяне на водещ и сформиране на отборите от по 5 ученика.
2. Набавяне на хартиени чашки/кутийки, като техният брой съответства на броя на отборите.
3. Изработване на 250 хартиени рибки или набавяне на подходящи заместители – копчета, монети от 1 стотинка.

4. Подготвят се по 10 листчета за всеки отбор, които ще бъдат т.нар. „рибарска мрежа“.

Провеждане на играта

Стъпка 1: Запознаване с правилата и ролите

Членовете на всеки отбор сядат на посочените за съответните отбори места. Раздава им се по една от хартиените чашки/кутийки и по 10 „рибки“.

Водещият започва играта: „Поздравления! Всеки от вас току-що е станал член на риболовна компания. Започвате своя риболов в океан, пълен с риба. Целта на вашия отбор е да получи печалба от улова до края на играта, тъй като с това изхранвате семействата си. Ето защо всеки екип разполага с „най-съвременен риболовен кораб“. Дайте име на вашия кораб и го запишете на чашката/кутийката.“

След това водещият обяснява правилата на играта. Отговаря на всички въпроси и продължава с изясняване на задачите на участниците. Съобщава, че ще се играе в от 6 до 10 кръга. Всеки кръг представлява една година и ще се изиграе приблизително за пет минути.

След изясняване на правилата за риболов той обяснява как се възобновяват рибните ресурси, като дава пример – ако останат напр. 25 риби след изпълнение на всички поръчки, тогава ще бъдат добавени 25 нови риби, ако останат 38 риби, ще бъдат добавени 12. Ако в океана не останат риби след изпълнение на всички поръчки, тогава няма да бъдат добавени нови и играта свършва.

Стъпка 2: Изграждане на „рибарска мрежа“ на всеки отбор – стратегия

На отборите се дават няколко минути да обсъдят своята дългосрочна стратегия – т.нар. „рибарска мрежа“. Те я записват на листче, поставят го в кораба на отбора (чашката или кутийката) и го занасят при водещия на играта.

Стъпка 3: Изпълнение на поръчките

Водещият изпълнява заявките на отборите в произволен ред.

След като събере всички кораби/хартиени чаши/кутийки на масата, водещият ги подрежда в права редица - отляво надясно - видими за всички участници, като първо със затворени очи ги размества и след това с отворени очи ги подрежда в редица. Така дори един отбор пръв да е подал поръчката си, тя може при разбъркването да бъде изпълнена на трето, четвърто или последно място. Това е важно, за да могат отборите да изберат стратегията си, без да бързат първи да занесат своя кораб.

След това подреждане водещият изпълнява заявките една след друга. Той изважда от всеки кораб листчето с написания искан брой риби

от океана и ги поставя в съответните кораби. Когато всички поръчки са обработени, водещият връща на отборите техните кораби.

Стъпка 4: Регенериране на рибите в океана

Водещият приканва отборите да решат каква ще е следващата им поръчка и да я запишат на листче, което да поставят в кораба. Докато правят това, той преброява „рибите“, останали в океана, и добавя съответния брой нови риби.

Стъпка 5: Изпълнение на поръчката за втората година

Водещият събира корабите за втората година, обработва поръчките и ги връща. Ако някои от отборите са поискали повече риба, отколкото има в океана, те не получават улов. Например, ако в океана са останали 6 риби, а отборът е поискал 8, той не получава риба.

Ако отборите бързо уловят всички риби, оставете ги да преминат през още един или два годишни цикъла, изпитвайки последиците от грешката си – ще останат без улов. След това водещият спира играта. Ако пък отборите ловят рибата „устойчиво“, а не само с цел максимална печалба, възможно е рибата в океана да се регенерира след всеки кръг до максималните 50 риби, тоест популацията на рибата се запазва и е устойчива. Водещият може да спре играта.

С повечето отбори ще трябва да се премине през поне 6 до 8 кръга, преди участниците да изпитат последици от своите решения. Ако участниците успеят след 6 до 10 кръга да запазят устойчиво количество риби в океана – 50 броя, водещият може да ги поздравява и да прекрати играта. Това означава, че са подхождали разумно и са запазили възможността рибните запаси да се възстановяват.

Стъпка 6: Резултати

Всеки отбор записва на флипчарт или на гъската средствата, които е спечелил – например: 68 риби по 1 евро равно на 68 евро.

Оценка на играта

1. Учителят обсъжда с учениците поуката от играта.

Прави разсъждения с изчисления като аргументирано доказателство.

Ако регенерацията на рибните ресурси е максимум 25 броя риби, които могат да бъдат добавени към океана всяка година, това означава че 25 риби годишно е максималният брой риби, които могат да бъдат събрани устойчиво, без да се нарушат рибните ресурси. За 10 години теоретично могат да бъдат уловени максимум 250 риби, без да се намаляват рибните ресурси в океана. Ако разделим това число на броя на отборите и умножим по стойността на всяка риба, ще се получи максимално възможното средно богатство от риболова на всеки отбор.

Отборите сами сравняват постигнатите резултати и ги коментират.

Може да бъде постигнат резултат, например, някой отбор е получил малко средства (приходи) и това е резултат от искането му на по-висок брой риби от наличните в океана в повечето години. Обсъжда така наречените „гратисчи“ – тоест страни, които искат да реализират краткосрочни печалби, без да заплащат краткосрочната цена, необходима за изпълнението на политика за опазване на околната среда и борбата с изменението на климата.

2. Прилагане на наученото

Учителят обсъжда още с учениците:

- Какви политики трябва да се следват, за да постигнат максимум средства за всички отбори? Какви политики биха могли да се следват в реалния живот, за да се получи устойчив резултат?
- Разглеждат се примери за европейски политики в ежедневния живот – например общата политика в сферата на рибарството, политиката за борба с климатичните промени.

3. Всичко започва от нас

Обсъжда се възможността всеки човек да направи дори малки стъпки за подобряване на околната среда – например, не е ли възможно поне веднъж седмично хората да не пътуват с колата си, а с обществен транспорт или с велосипед. Или да не се разхищава храна, да се изключва отоплението, когато не е необходимо и т.н. Това не е малко!⁶³

2.2. Провеждане на симулационна игра „Да решим бюджета на ЕС“

Чрез тази игра учениците научават как се определя дългосрочният бюджет на ЕС, откъде идват средствата и как те се изразходват. „Изживяват“ процеса на вземане на решения в Европейския съюз и разбират необходимостта от компромиси и постигане на съгласие между държавите членки.

Целта е учениците:

1. да се запознаят с начина, по който се формира бюджетът на ЕС;
2. да се запознаят с различните мнения и интереси на държавите членки при формирането на бюджета;

---

⁶³ Един много по-сложен вариант на играта Fish Banks може да бъде играна в компютърен вариант с групи до 50 души.

3. да получат лични впечатления чрез участие в симулационно упражнение колко сложен е процесът на вземане на решения в ЕС;
4. чрез симулационна игра да определят бюджета на ЕС като отчетат различните мнения на държавите и изразят собственото си мнение относно приходите и разходите на бюджета на ЕС.

ОЧАКВАНИ РЕЗУЛТАТИ

Учениците да разберат:

1. с какви средства се финансира бюджетът на ЕС;
2. сложността на вземането на решения в ЕС поради различните интереси на отделните държави членки;
3. необходимостта от постигане на компромиси при преговорите и търсене на общи решения;
4. бюджета на ЕС като пари на европейските данъкоплатци и че те трябва да бъдат изразходвани ефективно за постигане на общите цели на европейската интеграция

ДЕЙНОСТИ: ПЛАН

Дейност 1: Подготовка за симулационната игра: Да разберем защо Европейският съюз има нужда от бюджет, откъде идват приходите и какви са разходите?

Учениците се запознават с основните елементи от бюджета на Европейския съюз.

Дейност 2: Подготовка за симулационната игра: Да проучим държавите членки – защо страните имат различни интереси при определяне на бюджета на ЕС?

Всеки ученик проучва по една държава от ЕС, която ще представлява при обсъждането на бюджета.

Дейност 3: Да изработим мнението на всяка страна - членка на ЕС, за бюджета на ЕС за 2021-2027 г.

Всеки ученик подготвя мнението на страната, която представлява, относно бюджета на ЕС.

Дейност 4: Провеждане на симулационна игра: Заседание на Европейския съвет за определяне бюджета на ЕС за 2021-2027 г.

Учениците участват в симулация на заседание на Европейския съвет за приемане на бюджета на ЕС и вземат решение за бюджета.

Дейност 5: Оценка на наученото чрез дейността

Учениците коментират наученото от симулацията и правят изводи за своето поведение като граждани на Европейския съюз.

ДЕЙНОСТИ: ИЗПЪЛНЕНИЕ

ДЕЙНОСТ 1: Да разберем защо Европейският съюз има нужда от бюджет, откъде идват приходите и какви са разходите, какви са проблемите при определянето на бюджета?

Учениците се запознават с основни моменти от съставянето и приемането на бюджета на ЕС.

В помощ на учителя:

Текст, който може да бъде ползван за представяне пред учениците: За целта може да бъде ползвано изданието „Бюджетът на Европейския съюз накратко“ на български език – 2019 г. То се обновява периодично и можете да изтеглите най-новата версия от <https://op.europa.eu/bg/publication-detail/-/publication/79442520-a772-11e9-9d01-01aa75ed71a1>

План на въпросите, които могат да бъдат обсъдени:

1. Защо Европейският съюз има нужда от бюджет?

Европейският съюз, както и всяка международна организация се нуждае от собствен бюджет, за да осъществява своята дейност – да прилага интеграционните политики, да гарантира доброто управление на европейската интеграция и постигането на нейните цели. Уникалността на Европейския съюз и неговата специфика са в основата на особеностите на формирането и разходването на общностния бюджет. Бюджетът на Европейския съюз е инструмент, който определя общите приходи и разходи за една година. Освен него Европейският съюз одобрява и дългосрочен бюджет за 7 години, който се нарича многогодишна финансова рамка. В този дългосрочен бюджет се определят максималните годишни суми, които ЕС може да изразходва в различните категории разходи за всяка от седемте години.

2. Колко голям е бюджетът на ЕС?

Бюджетът на ЕС през 2020 г. възлиза на около 172,5 млрд. евро.

3. Каква е структурата на бюджета на ЕС – откъде идват приходите и какви са разходите?

Бюджетът на ЕС, както всеки бюджет, има приходи и разходи.

Приходи

Приходната част на бюджета се формира от:

- вноски от държавите членки в зависимост от техния брутен национален доход,
- мита и такси върху стоки, внасяни от държави, нечленувачи в ЕС,
- част от данъка върху добавената стойност (ДДС), събиран от държавите членки

Разходи

Средствата, постъпили в бюджета на ЕС, се изразходват основно за провеждане на интеграционните политики: например, ЕС финансира регионалната политика, за да помага на най-слабо развитите държави членки и региони на ЕС да настигнат останалите, селскостопанската политика и развитието на селските райони, действията в областта на околната среда и климата, програми в областта на образованието и научните изследвания.

4. Защо винаги има противоречия, когато става дума за пари? Основни проблеми и противоречия при съгласуването на финансовите рамки и бюджета на ЕС

Дискусиите по предложенията на Европейската комисия за многогодишна финансова рамка и по проектобюджета винаги са дълги и разгорещени. Ключовите различия обичайно са между страните, които дават повече за бюджета, и тези, които получават повече от бюджета. Основните проблеми, по които има разногласия и върху които се съсредоточават споровете:

- **Размерът на бюджетните средства** – Обичайно Европейската комисия представя амбициозно предложение за нарастване на бюджета на ЕС с цел развитие на интеграционните политики. За да има повече разходи, трябва да бъдат осигурени и повече приходи. Тук възникват основните разногласия между държавите членки, които на практика трябва да внесат средствата в бюджета.
- **Разпределянето на разходите по приоритети и финансирането на общата селскостопанска политика** – Дискусиите за размера на бюджета и за приходите му са пряко свързани със споровете за приоритетите при изразходването на средствата. Някои държави членки държат да се запази насочването на разходите към общата селскостопанска политика, други – към структурните фондове, трети – към изследвания и иновации. Предложенията за повече разходи за иновации и изследвания, обаче, не съвпадат с интересите на фермерите, както и на правителствата на победните държави - членки на ЕС.

Въпроси за обсъждане с учениците:

1. Трябва ли Европейският съюз да има по-голям бюджет?
2. Приходи за бюджета на ЕС - имате ли други идеи за приходи в бюджета на ЕС?
3. Как бихте разпределили разходите от бюджета на ЕС - за какво бихте изразходвали средствата от бюджета на ЕС ?
4. Подкрепяте ли въвеждането на „данък Европа“ за всеки европейски гражданин?

Помощен материал при обсъждане на въпросите:

Интернет източници:

- <https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/the-eu-budget/eu-annual-budget/2020-budget/> - с подробни данни за бюджета и интерактивни графики със статистически данни. От тези графики може да се види колко плаща всяка държава от ЕС за бюджета, колко получава чрез структурните фондове и т.н.
- https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-budget/revenue-income_bg - основни факти за бюджета на портал Европа
- <https://op.europa.eu/bg/publication-detail/-/publication/79442520-a772-11e9-9d01-01aa75ed71a1> - брошура „Бюджетът на ЕС накратко“ с много илюстрации и примери, полезна за подготовката на играта.

ДЕЙНОСТ 2: Подготовка за симулационната игра: Да проучим държавите членки – защо страните имат различни интереси при определяне на бюджета на ЕС?

Симулационната игра „Да решим бюджета на ЕС за 2021-2027 г.“ има за цел да даде конкретни знания за бюджета на Европейския съюз, за вземането на решения и неговото приемане, за постигането на консенсус и търсенето на коалиции за отстояване на становище, за придобиване на цялостна представа как на практика се осъществяват преговори в ЕС за постигане на общо решение, за необходимостта от отстъпки и компромиси.

Необходимо е да се посочи, че в действителност бюджетната процедура е много по-сложна, с различни етапи на подготовка на предложенията на Европейската комисия, обсъждания в работни групи, в Комитета на постоянните представители, в Съвета на икономическите и финансовите министри и т.н., гласуване в Европейския парламент. За целите на играта, схемата е максимално опростена, така че да може да бъде разбрана и изиграна от участниците. Тя може да бъде допълнително опростена от учителя, като се намали обемът на задачите.

Участници:

Участниците в играта трябва да изиграят заседание на Европейския съвет за одобряване на бюджетната финансовата рамка 2021-2027 г., тоест бюджетът на ЕС за следващите 7 години.

В играта участват 29 души: 27 участника са министър председатели на държавите членки, 1 участник - председател на Европейската комисия (Урсула фон дер Лайен), 1 участник - председател на Европейския съвет (Шарл Мишел).

Ако желаещите да участват в играта са повече, то всеки министър председател може да работи съвместно със съветник или с министър на финансите. Така ще бъдат включени всички желаещи.

Ако има повече участници, те могат да бъдат журналисти и в края на заседанието да се проведе пресконференция. Ако участниците са по-малко, възможно е един участник да отговаря за група страни, например за прибалтийските държави – Литва, Латвия и Естония, или за страните от Вишеградската четворка – Полша, Чехия, Унгария и Словакия.

Стъпка 1: Да определим интересите на всяка страна от ЕС. Всеки ученик проучва по една държава от ЕС, която ще представлява при обсъждането на бюджета. Ролите се възлагат чрез жребий, но е добре председателят на Европейския съвет, който ръководи заседанието да е по-опитен (възможно е това да бъде преподавателят или друг подходящ участник). Всеки министър-председател на съответната държава членка трябва да подготви свое предварително проучване за страната, която представлява. Това кратко проучване трябва съдържа основни данни за страната: население, равнище на брутен вътрешен продукт, финансово участие на страната в бюджета на ЕС, икономика и икономически интереси – например, дали страната има интереси в селското стопанство или предимно в индустрията, дали получава средства от структурните фондове.

Стъпка 2: Да изготвим предложението на Европейската комисия. Ученикът, който изпълнява ролята на председателя на Европейската комисия трябва да направи предварително проучване на материали относно съществуващите предложения на Европейската комисия за финансова рамка и да подготви предложение, което да бъде максимално близко до това, което предлага Европейската комисия, но в по-опростена форма. Възможно е тази стъпка да бъде осъществена от група ученици – председател и съветници. Добре е и предложението да бъде обсъдено с преподавателя и след това да се разпространи на учениците, изпълняващи ролите на министър-председатели на държавите членки и на председателя на Европейския съвет.

ДЕЙНОСТ 3: Да изработим мнението на всяка държава членка за бюджета на ЕС за 2021-2027 г.

Стъпка 1: Всеки ученик се запознава с предложението на Европейската комисия.

Стъпка 2: Въз основа на предварителното проучване за страната, всеки министър-председател изготвя становище на държавата относно финансовата рамка, която се предлага от Европейската комисия. Становището трябва да отразява и защитава интересите на съответната страна. Например, то трябва да съдържа мнение по следните въпроси:

- Подкрепя ли страната предложението на Европейската комисия за увеличаване на приходната част на бюджета или е против него

и предпочита да остане на същото равнище – добре е да има аргументи за съответното мнение.

- Какво е становището на страната относно приходите – подкрепя ли въвеждането на нови данъци – европейски данък, който да се плаща от всеки гражданин, данък върху финансовите сделки, данък върху пластмасовите отпадъци, данък върху самолетните превози, заради замърсяването – подкрепя ли въвеждането на всеки от тези данъци, или е против. Какви са аргументите? Има ли страната други предложения за приходите, които да бъдат обсъдени?
- Какво е мнението на страната относно разпределението на разходите – приема ли предложението на Европейската комисия, ако не го приема, какви са предложенията за промяна в разпределението на разходите?

Стъпка 3: Министър-председателите представят своите писмени становища на председателя на Европейския съвет. Председателят на Европейския съвет проучва предложението на Европейската комисия и становищата на отделните страни, като се старее да намери възможности за постигане на консенсус. Той подготвя дневния ред на заседанието и го ръководи.

ДЕЙНОСТ 4: Провеждане на симулационна игра

Учениците участват в симулация на заседание на Европейския съвет за приемане на бюджета на ЕС и вземат решение за бюджета.

Стъпка 1: Логистика и технически елементи. Симулационната игра се провежда в подходяща зала – оптималната зала за провеждане на тази тип симулационни игри е с маси, подредени във формата на буква О. Пред всеки участник е поставена табелка с името на държавата на оригиналния език и името на министър-председателя на държавата. Табели се поставят пред председателя на Европейската комисия и председателя на Европейския съвет. Пред всеки има папка, в която се съдържа дневен ред на заседанието, предложението на Комисията, листове и химикалка. Около стената се наредени столове за гости, журналисти, наблюдатели и др.

Стъпка 2 : Правила на играта

1. Участие: всеки участник взема гумата и излага своето становище.
2. Изслушване: всички са задължени да изслушват изказващия се и да бъдат толерантни към позицията му.
3. Спорове: спори се само по темата.
4. Време: всеки спазва времето за изказване.
5. Роля: всеки изпълнява своята собствена роля.
6. Мнения: мнението на всеки е важно.

7. Коалиции: коалициите са правят в зависимост от защитаваните интереси на страните.
8. Лични въпроси не се дискутират.

Стъпка 3: Провеждане на играта

1. В залата влизат гости, журналисти, наблюдатели – с табелки са отбелязани техните места.
2. След това влизат председателят на Европейската комисия и председателят на Европейския съвет. Те посрещат министър-председателите. Министър-председателите заемат местата си.
3. Заседанието открива председателят на Европейския съвет. Той приветства с добре дошли членовете на Европейския съвет и предлага дневния ред. Председателят иска одобрението на дневния ред от членовете на Европейския съвет.
4. В съответствие с дневния ред, председателят на Европейския председател глумата на председателя на Европейската комисия, който прави кратко представяне на предложението на Комисията и го аргументира.
5. Председателят на Европейския съвет предоставя глумата на всеки министър-председател по ред за изразяване на становището на страната – изказването не трябва да бъде по-дълго от 2 минути.
6. След като бъдат изслушани становищата на всички държави, се дават 30 минути почивка – по време на почивката министър-председателите трябва да се опитат да привлекат в групи държави със сходни становища. Председателят на Европейския съвет, който предварително се е запознал със становищата на страните, също води разговори и подпомага постигането на консенсус, След приключване на почивката председателят приканва страните да постигнат консенсус и дава глумата на тези, които желаят. Държавите, които се се обединили в група, излъчват говорител, който съобщава тяхното общо становище. В тази част на играта могат да се проявят знанията и уменията на участниците да привеждат аргументи, да убеждават, да правят компромиси.
7. Председателят обобщава изказванията и се опитва да направи компромисни предложения, които биха помогнали за вземане на решение и одобряване на бюджета.
8. След приключване на дискусиите са възможни различни финали на играта: постигане на консенсус и одобряване на бюджета или невъзможност за постигане на компромис и отлагане за следващо заседание. По-удовлетворяващо за участниците е да успеят да постигнат компромис.
9. Председателят съобщава крайния резултат, поздравява участниците и закрива заседанието.

10. Ако е предвидена пресконференция, тя се провежда веднага след заседанието.

В кратък вариант играта може да бъде осъществена, като становищата на страните и предложението на Европейската комисия се подготвят от преподавателя и са раздадени на участниците.

Друг вариант на играта е да се симулира заседание на Съвета, в който участват министрите на финансите. Този вариант също е интересен, тъй като държавите членки притежават различен брой гласове в Съвета. Той се провежда по същия начин, но ако не се постигне консенсус, участниците трябва да гласуват. Тук следва да се посочи, че бюджетът се приема само с единодушие, но за целите на играта е възможно да се гласува. Това може да стане чрез калкулатора на гласове на <https://www.consilium.europa.eu/bg/council-eu/voting-system/voting-calculator/>

В помощ на учителя

Предварителни задачи на участниците за подготовката на играта

„Министър-председателите“ трябва да изпълнят следните задачи:

- Да намерят материали за страните и да ги подредят в писмена форма в следния формат:

Формат за всяка страна:

- име на страната,
  - име на държавния или правителствен ръководител (който участва в Европейския съвет),
  - население,
  - брутен вътрешен продукт,
  - вноска в бюджета на ЕС,
  - характеристика на икономиката – основни сектори,
  - финансиране от структурните фондове и земеделски субсидии,
  - съществуващи материали относно становището на страната по предложението за финансова рамка 2021-2027 г. (ако бъдат намерени такива материали, се поставят в приложение).
- Да се запознаят с предложението на Европейската комисия, което ще им бъде предоставено от участника (съвместно с преподавателя), който ще изпълнява ролята на председателя на Европейската комисия.
  - Да подготвят кратко писмено становище на страната, като отговорят на предварително поставените въпроси относно предложението на Европейската комисия.
  - Да предадат писменото становище на страната си на председателя на Европейския съвет в определения от преподавателя срок.

- Да бъдат готови да представят основните точки в своята позиция по време на заседанието (да не я четат).

Разбира се, възможен е и по-опростен вариант – без да се разработват писмени становища.

Председателят на Европейската комисия (Урсула фон дер Лайен) трябва да изпълни следните задачи:

- Да намери и се запознае с предложението на Европейската комисия за финансовата рамка 2021-2027 г.
- Да се запознае с изказването на Урсула фон дер Лайен при представянето на предложението за финансовата рамка.
- Да изготви кратък опростен вариант на предложението, който да съгласува с преподавателя.
- Да предостави своето предложение (след като е одобрено от преподавателя) на министър-председателите и на председателя на Европейския съвет.
- Да бъде готов с кратко представяне – уводни думи, в началото на заседанието, както и да участва в него.

Председателят на Европейския съвет (Шарл Мишел) трябва да изпълни следните задачи:

- Да се запознае с предложението на Европейската комисия за финансовата рамка.
- Да събере и се запознае със становищата на държавите членки.
- Да ги групира по сходни позиции и да подготви писмено становище относно възможността за групиране на държавите със сходни мнения – то се представя на преподавателя и се обсъжда с него.
- Изготвя дневен ред на заседанието.
- Да ръководи заседанието.
- Да дава предложения за компромиси и да обобщава.

Възможно е преподавателят да изпълнява ролята, особено когато участниците в играта нямат опит и умения, за да осъществяват тази роля.

График за изпълнение на играта:

1. Обяснение на играта и раздаване на роли.
2. Подготовка на предложението на председателя на Европейската комисия за финансовата рамка. Обсъжда с преподавателя и след съгласуване се изпраща на всички министър-председатели и на председателя на Европейския съвет.
3. Подготовка на формата за всяка страна от министър-председателите.

4. Подготовка на становището по предложението за финансовата рамка на всяка страна от министър-председателите и представянето му на председателя на Европейския съвет. Обсъждане на становищата при необходимост с преподавателя.
5. Провеждане на играта.

ДЕЙНОСТ 5: Оценка на наученото чрез дейността: Бюджетът на ЕС

Учениците коментират наученото от симулацията и правят изводи за своето поведение като граждани на Европейския съюз.

Тази симулационна игра може да бъде изиграна и в кратък, опростен вариант. Например, може да бъде обсъден само въпросът за въвеждане на европейски данък или за какво да се изразходват средствата от бюджета на ЕС. Може да се направят и групи от държави, които да изразяват сходно мнение. Същият формат може да се използва и за обсъждане и вземане на решения по други важни европейски въпроси.

Примерен формат за подготовка на материали за държава - членка на ЕС:

1. Име на страната
2. Име на държавния или правителствен ръководител (който участва в Европейския съвет)
3. Население
4. Брутен национален доход
5. Вноска в бюджета на ЕС
6. Характеристика на икономиката - основни сектори
7. Финансиране от бюджета на ЕС
8. Финансиране, което страната получава от структурните фондове и земеделски субвенции, от европейските програми.

ОБРАЗОВАТЕЛНА ТЕАТРАЛНА ПИЕСА В ДВЕ ДЕЙСТВИЯ И ЕПИЛОГ

Обичам те, Европа (сценарий)

ДЕЙСТВАЩИ ЛИЦА:

Владко - ученик в 11а клас
Радоко - негов съученик и приятел от същия клас
Ина - ученичка в 11б клас
г-жа Василева - учителка
г-жа Радоикова - учителка
г-н Симеонов - директор на училището

ПЪРВО ДЕЙСТВИЕ

Стаята на Радоко - типична стая на момче, разхвърляни вещи, китара, книги. На стената е закачена карта на Европа. Радоко седи на пода, пред него има отворен лаптоп, около него са разхвърляни тетрадки и учебници. Радоко учи съсредоточено. На вратата се звъни. Радоко става да отвори - изглежда леко разгрознен, че го прекъсват точно, когато учи.

В стаята влиза Владко - видимо възбуден и развълнуван.

ВЛАДКО: Зграсти, Радо!

РАДКО: Зграсти, Влад! Влизай! Къде се мотаеш, не учиш ли по „гражданско“?

ВЛАДКО: Не мога, братле, много съм зле!

РАДКО: (видимо разтревожен) Какво ти е? Да не си болен?

ВЛАДКО: По-лошо, Радо! Май че съм влюбен!

РАДКО: (смее се подигравателно) Ти луд ли си? Кога успя да се влюбиш? И точно сега ли? Утре ни чака тест по „гражданско“. Сигурно ще е труден - на уроците за Европейския съюз.

ВЛАДКО: Това е проблемът – не мога да уча. Все за нея си мисля.

РАДКО: Коя е твоята Дулцинея Тобоска, гон Кихоте?

ВЛАДКО: Там е работата, че не ѝ знам името. Затова съм дошъл при тебе. Приятел ли си ми?

РАДКО: Приятел! (*угрят си гланите*) Ама какво мога да направя?

ВЛАДКО: Слушай сега – нали знаеш, че бях на посещение в Европейския парламент в Брюксел. Е, там я видях. Само я погледнах и край – направо паднах!

РАДКО: Добре де, запозна ли се? Що не я попита как се казва? Ако си ѝ взел телефона, ще ѝ изпратиш един есемес или по-добре едно gifче със сърчица и готово.

ВЛАДКО: Е, ако беше толкова лесно, нямаше да съм при теб. Раг, трябва да я открием, разбираш ли?

РАДКО: Не знаеш как се казва, не ѝ знаеш телефона. Нещо знаеш ли за тази гама на сърцето си?

ВЛАДКО: Знам, че е много хубава, с гълга коса, а какви очи има! Като с пистолет ме застреля.

РАДКО: Това не помага. Друго, друго знаеш ли? Поне не разбра ли от коя държава е?

ВЛАДКО: В Европейския парламент играхме една игра – правихме се на евродепутати. Нали знаеш, те се делят по партии, а не по националност. Аз бях в Социалистите и демократите, а тя – в Европейската народна партия. Не знам от коя държава е, но знам, че е гражданка на Европейския съюз.

РАДКО: Ти знаеш ли колко граждани има Европейският съюз? Повече от 450 милиона в 27 държави членки. Това е все едно да търсиш игла в купа сено. Забрави! Не става.

ВЛАДКО: Не мога, братле! Страхотно момиче е! Водеше заседанието на нашата парламентарна комисия. Обсъждахме нещо за зелената сделка, екологията, абе с една гума за климата. Като застана отпред и заговори – нямам гуми! Започна на английски, след това на френски и накрая на немски. Представяш ли си? Урсула фон дер Лайен на млади години!

РАДКО: Тази пък коя е?

ВЛАДКО: Председателката на Европейската комисия, не си ли я виждал по телевизията?

РАДКО: Добре де, ама това какво ни помага, за да я открием. Нищо! Дори да беше разбрал какъв е родният ѝ език, пак нямаше да я открием. В Европейския съюз езиците са 24. Същата работа – игла в сено.

ВЛАДКО: Знаеш ли, сега си спомням! Говореше на една групичка, която веднага се завъртя около нея през почивката, че не е от страните – основателки на Европейския съюз.

РАДКО: А ти какво правеше през това време? Защо не се завъртя и ти? А сега – влюбен!

ВЛАДКО: По-добре ми помогни – нали знаеш, че съм малко притеснителен. А тя е толкова спокойна като говори, толкова умна (*заметано*). Истинска Ангела Меркел на млади години!

РАДКО: Айгеее! Сега пък Ангела Меркел! Добре де, хайде да действате по пътя на елиминирането (*приближават се до картата на Европа*). Кои бяха основателките? – Франция, Германия, Италия, Нидерландия, Белгия и Люксембург. Е и какво – остават още 21! Забрави я, няма да я открием.

ВЛАДКО: Чакай, чакай! Мисля, че спомена нещо за последното разширяване.

РАДКО: Кои бяха в последното разширяване? Ох, Владо, ако не ми беше най-добрият приятел, изобщо нямаше да се занимавам с този безнадежден случай. Давай да ги намерим тези от последното разширяване (*разлиства учебника и четя*). 1 май 2004-та – Полша, Унгария, Чехия, Словакия, Словения, Кипър, Малта, Литва, Латвия, Естония; 1 януари 2007-ма – България и Румъния, 1 юли 2013-а – Хърватия. Е, и какво? Пак нищо – това са цели 13 държави. Нали затова му казват „голямото разширяване“. Дай още някой жокер! Нищо друго ли не знаеш за нея? Освен, че едновременно е Урсула и Ангела! (*смее се и го прегръща приятелски*)

ВЛАДКО: Стой да помисля! Говореше, че нейната държава още не е в еврозоната.

РАДКО: Ох, сега пък еврозоната! Колко държави са в еврозоната? Спомняш ли си? (*Владко вдига рамене*). Чакай да погледна в Гугъл (*гледа в телефона*). 2021 г. са 19. Влад, хайде откажи се, братле! (*Владко го гледа умолително*) Добре де, продължаваме! Тези 19 са Франция, Германия, Италия, Нидерландия, Белгия, Люксембург, Австрия, Ирландия, Финландия, Словения, Словакия, Кипър, Малта, Литва, Латвия, Естония, Испания, Гърция, Португалия. Но тук ще ни трябва малко математика. От тях трябва да извадим страните основателки – вече ги знаем, да извадим също страните от следващите разширявания – Ирландия, Испания, Гърция, Португалия. От страните от последното разширяване трябва да извадим тези, които вече са в еврозоната.

ВЛАДКО: (*прекъсва го нетърпеливо*) Давай по-бързо! Много сложно стана! Все едно си госпожата по математика!

РАДКО: Сегааа! Ето – остават Румъния, България, Полша, Чехия, Унгария, Хърватия.

ВЛАДКО: Пак нищо! Това са шест гържави. *(сяга отчаян на пода)*

РАДКО: Аз ти казах още в началото, че няма да я открием, за да не храниш напразни надежди. Давай да учим за теста, че времето лети, а нали я знаеш Василева колко е строга! Кой знае какви гадни въпроси е измислила!

Двамата сядат на пода и се съсредоточават в учебниците.

Звъни телефонът на Радко.

РАДКО: Ех, кой ли е сега? *(с досада)* Ало. *(изведнъж се разведрява, усмихва се и любезно продължава)* Разбира се, Ина, ела! Какво правя ли? Учим с един приятел по гражданско. Ти тия неща си ги знаеш. *(затваря телефона)* Ставай Влад, да оправим малко, че ще гоиже Ина.

Двамата започват да подреждат.

ВЛАДКО: Коя е тази Ина? *(усмихва се съзаклятнически)*

РАДКО: Живее на третия етаж, от нашто училище е, в 116. Готина е! Сега ще я видиш! Викаме ѝ Европа, защото е голяма фенка на Европейския съюз, знае всичко, където да я пипнеш, веднага отговаря. Щяла да учи европеистика в Софийския.

Звъни се на вратата. Радко отива да отвори.

РАДКО: *(превзето)* Оооо, госпожице Европа, заповядайте моля!

Влиза Ина. Облечена е със синя тениска с 12-те звезди – усмихната, със самочувствие. При нейното влизане Владко отваря широко очи и замръзва. Не говори, не помръдва все едно е ударен от гръм.

Ина и Радко отиват малко по-напред и си говорят. Ина поглежда към Владко, след това към Радко с въпросителен поглед.

РАДКО: *(към Ина)* Остави го, много е притеснителен, като види момиче.

ИНА: *(вдига рамене)* Май съм го виждала някъде. Радко, организираме програма за 9 май. Дойдох да те запиша в доброволческия екип. Нали знаеш, 9 май е Денят на Европа. *(започва да обяснява като учителка)* Тогава Робер Шуман произнесе декларация, с която предлага да се основе Европейска общност за въглища и стомана, за да стане войната материално невъзможна. И след това ...

РАДКО: *(прекъсва я)* И след това се създават Европейската икономическа общност и Европейската общност за атомна енергия, а въз основа на тях се създава Европейският съюз. Е, госпожице Европа, и ние знаем нещо за Европейския съюз!

ИНА: Точно затова съм дошла при теб! Ти си като един Шарл Мишел или ако предпочиташ един Давид Сасоли.

РАДКО: Какво ви става гнес? Тези пък кои са?

ИНА: *(доволна, че го е хванала натясно)* Как? Не знаеш ли? Шарл Мишел е председател на Европейския съвет, а Сасоли е председател на Европейския парламент.

РАДКО: Тези не ги знаех, но знам за председателката на Европейската комисия - Урсула... ох, как беше?

ИНА: Фон дер Лайен.

РАДКО Вярно, така беше.

ИНА: Раги, записвам те, но моля те, бъде сериозен. Малко момчета имаме в екипа. Нали знаеш, в Европейския съюз се гържи на баланса между жените и мъжете! И да ти напомня, че ще има състезание. Отборът на 11а срещу отбора на 11б. Който отбор победи, отива в Страсбург на „Евроскола“. Там е много яко! Ще се съберат младежи от целия Европейски съюз. Ние вече тренираме с госпожа Рагойкова. Готина е! Спечелихме проект по една програма за училища посланици на Европейския парламент. Вече втора година сме младши посланици на Европейския парламент. Гответе се за битка!

РАДКО: Е, знам, че сте много добри, но и ние ще дадем всичко от себе си! Като в спорта! Тренираме с г-жа Василева. Строга е, но и тя е много готина, направи Европейски клуб. Голям купон! Но на състезание като на състезание!

ИНА: Дайте, дайте, само да не сте като някои спортисти, дето дават всичко от себе си и падат с пет на нула! *(смее се)* Да научиш имената, институциите и... ти си знаеш! И потърси, моля те, поне още едно момче за доброволческия екип.

РАДКО: Сложно, но ще се опитам да навия някой приятел. *(с глава сочи към Владко, който все още е в позата на статуя)* Ще ти пратя есемес, като намеря.

ИНА: Супер си! Хайде чао! *(тръгва си)*

Рагко я изпраща до вратата, като си говорят тихичко. След като се затваря вратата, Рагко се обръща и вижда Владко, който изведнъж започва да подскача.

ВЛАДКО: Тя е! Тя е! Намерих я! *(изпада в голяма еуфория)*

РАДКО: Какво намери, бе човек? Какво ти стана? Тая Урсунгела ти е взела акъла!

ВЛАДКО: Това е тя, бе братле! Не разбираш ли!? Това е момичето от Брюксел! Страхотна е, нали!? А, аз да не се сетя, че е от България!

РАДКО: *(подигравателно)* И отгоре на всичкото е от нашто училище, и още по-отгоре - живее в нашия блок. За какво бяха толкова мъки да я търсим из целия Европейски съюз? *(снизходително го по-*

тупва по рамото) Е, важното е, че се намери! То нали Европейският съюз си е тук, у нас. *(ядосан)* Ама ти си за убиване! Как можа да стоиш като улична статуя, без да помръднеш!?

ВЛАДКО: Раг, казах ти, че само като я видя, и се шашкам. Притеснителен съм! Какво да направя?

РАДКО: Ами какво? Можеше да ѝ паднеш на колене и да ѝ изрецитираш монолога на Ромео *(пада на колене пред Владко - артистично)* „Премного сладко е, за да е истина. Ноц е, сигурно сънувам!“

ВЛАДКО: Стига, ге! Не се подигравай! *(сяга отчаян)*

РАДКО: Сега пък какво! Нали я намерихме твоята Урсула, Ангела и прочие...

ВЛАДКО: Да, ама как ще ми обърне поне малко внимание?

РАДКО: Във всеки случай не като стоиш като дърво или статуя и мълчиш като пън! Защо не се помръдне поне да ви запозная? Добре ге, спирам! *(замисля се)* Слушай, трябва ни план. Крепостите се превземат с предварителна стратегия.

ВЛАДКО: Какви крепости, Влаг! Става гума за момиче - страхотно момиче!

РАДКО: Виж сега, да оставим пагането на колене и монолога на Ромео за по-късно. Имам велика идея! Слушай сега! Тя си пада по...

ВЛАДКО: *(скача като ужилен)* По кого?

РАДКО: Споко! Нали ти казах, че си пада по Европейския съюз. *(смее се)* Ти какво си помисли?!

ВЛАДКО: *(въздъхва облекчено)* Добре, щом е по Европейския съюз.

РАДКО: Слушай ме сега много внимателно. Ще я покорим с Европейския съюз!

ВЛАДКО: Раг, моля те, престани с тези шуротии. Как се покорява момиче с Европейския съюз? Не е поезия, не е грама, не е трагедия, не е филм...

РАДКО: Ето моя план - сядаш и научаваш всичко за Европейския съюз - това история, това как са създадени трите Европейски общности през 50-те години, това седемте институции и как се вземат решенията, законодателството и така нататък... Всичко!!!

ВЛАДКО: Ти не си добре, Раг! Това научаване няма - ти знаеш ли, че само законодателството е над 100 000 страници - регламенти, директиви... А договорите - нали ги учихме преди малко - Парижки, Римски, Амстердамски, Ница, Лисабонски... край нямат!

РАДКО: Пропусна Маастрихтския - с него се създава Европейският съюз! Слушай сега - първо, никой не ти казва, че трябва да знаеш

законодателството наизуст, второ, като искаш да я покориш, трябва да се жертваш! Я си помисли какво е правил Дон Кихот за Дулсинея Тобоска?! Мъжете са отивали на дуел за своите любими! Умирали са за тях! Чети литературата, братле! *(Рецитира артистично):*

„Но в облаци е идващият ген,
защото досега светът не знай
любов по-чиста и съдба по-клета
от тези на Ромео и Жулиета!“

А от теб се иска да опознаеш Европейския съюз! Нищо работа!

ВЛАДКО: Добре ге! Убеди ме! Ама като го изуча от игла до конец тоя Европейски съюз, какво ще стане? Пак нищо!

РАДКО: Ти отваряй компютъра и започвай – отиваш на официалния сайт на Европейския съюз – europa.eu. Че нали знаеш, пълно е с фалшиви новини и какви ли не глупости за Европейския съюз има из интернет. Ще вземеш да научиш нещо грешно и тогава целият план пропада. Има и още няколко сайта. *(сяда до него и щрака на компютъра)* Ето сайта на Европейския парламент, на Музея на историята на Европа. А ето тука има и още един за ЕС в училище – „Ресурсен център Европа“ – с много готини материали. Хайге късмет и успех! После ще измислим следващата стъпка към госпожица Европа! А може и съдбата да помогне! *(смее се закачливо и припява „Съдбата чука на вратата“ от Петата симфония на Бетовен.)*

Край на първо действие.

ВТОРО ДЕЙСТВИЕ

Класна стая или друга училищна зала. На дълга маса седи журито на състезанието между 11а и 11б – в средата г-н Симеонов – директор на училището, от двете му страни г-жа Василева и г-жа Рагойкова. В публиката седят Радко, Владко и Ина.

Г-Н СИМЕОНОВ: *(изправя се)* Уважаеми ученици, тази сутрин се проведе писменият тест по европейското измерение на гражданското образование, в който взеха участие отборите на 11а и 11б клас. В комисията по проверка на тестовете участваха г-жа Василева и г-жа Рагойкова. Те ще ви съобщят резултатите.

Г-ЖА ВАСИЛЕВА: Ученици, справили сте се много добре с теста, но все още имате пропуски. Разсеяни сте, не знам за какво мислите!

ГЛАС от класа: За купон! *(всички се смеят)*

ДРУГ ГЛАС от класа: За мача! *(пак се смеят)*

Г-ЖА ВАСИЛЕВА: Моля, бъдете сериозни! Имаме важна работа, защото сме изпаднали в сложна ситуация. Сега колежката Рагойкова ще ви обясни.

Г-ЖА РАДОЙКОВА: И аз ви поздравявам с представянето на теста, но възникна проблем, който трябва да решим днес. Двата отбора имат равен брой точки, а трябва да определим победител. След като обсъдихме с колегите, решихме всеки отбор да излъчи свой представител. Ще зададем въпроси на двамата - хайде да ги наречем капитани - и от техните отговори ще зависи кой отбор ще спечели участието в Евроскола. Има ли желаещи да станат „капитани“? *(Ина вдига ръка)* Заповядай, Ина. *(Ина се качва на сцената)* За отбора на 116 ще се състезава Ина. Кой ще бъде храбрецът от отбора на 11а? *(за момент има мълчание)*

Чува се от публиката гласът на Рагко: ВЛАДКО! ВЛАДКО!

Г-ЖА ВАСИЛЕВА: *(погканя го насърчително)* Хайде, Владко! Покажи какво можеш! Като в Евроклуба!

Владко излиза на сцената с известна неохота и застава до Ина.

Г-Н СИМЕОНОВ: Ще задам първия въпрос към Ина: Кога България става член на Европейския съюз?

ИНА: *(уверено)* България подписва Договора за членство в ЕС на 25 април 2005 г., а става пълноправен член на ЕС на 1 януари 2007 г.

Г-Н СИМЕОНОВ: Изчерпателен отговор! 5 точки за 116!

Г-ЖА РАДОЙКОВА: Влади, кои са основните ценности, върху които се основава Европейският съюз?

ВЛАДИ: *(оживява се и отговаря бързо)* Съюзът се основава на ценностите на зачитане на човешкото достойнство, на свободата, мира, демокрацията, равенството, правовата държава, както и на зачитането на правата на човека, включително правата на хората, които принадлежат към малцинства. Тези ценности са общи за държавите членки в общество, чиито характеристики са плурализмът, недискриминацията, толерантността, справедливостта, солидарността и равенството между жените и мъжете. Те са формулирани в член втори от Договора за Европейския съюз.

Глас от публиката - на Рагко: Жестоко! Давай, Влад!

Г-ЖА ВАСИЛЕВА: Отлично, Влади! 5 точки за отбора на 11а. Следващият въпрос към Ина. Кои са основните институции на Европейския съюз?

ИНА: Институциите на Европейския съюз са седем: Европейският парламент, Европейският съвет, Съветът на Европейския съюз, Европейската комисия, Съдът на Европейския съюз, Европейската централна банка и Сметната палата.

Глас от публиката: Браво, Европа!

Г-ЖА ВАСИЛЕВА: Правилно, Ина! 5 точки за 116.

Г-ЖА РАДОЙКОВА: Влади, кои са четирите свободи на движение в единния пазар на Европейския съюз?

ВЛАДИ: В Европейския съюз има свободно движение на хора, стоки, услуги и капитали.

Г-ЖА РАДОЙКОВА: Точно така, Влади! 5 точки за 11а.

Намесва се г-н Симеонов, който по време на отговора на Влади отива в края на сцената и говори по телефона. Връща се, след като Влади е отговорил и се обръща към журито.

Г-Н СИМЕОНОВ: Колеги, така май ще трябва да продължим до довечера. Явно, че и двамата капитани са отлично подготвени и изборът е труден, дори невъзможен. И двата отбора имат равен брой точки. Но имам решение на тази дилема! Току-що говорих с ръководителя на Бюрото на Европейския парламент в София – нали знаете, че Европейският парламент има информационни бюра във всяка столица на Европейския съюз. Ох, и аз се увлякох! Преподавателски синглом! Намерихме решение. И двата отбора заминават на „Евро-скола“ в Страсбург! Поздравления! *(ръкува се с учителките)*

Ина и Владко радостно реагират на съобщението. Викове от публиката: Българи, юнаци!

ИНА: *(прегръща го)* Влади, страхотен си! Защо не съм те познавала досега, господин Европа!

ВЛАДКО: И ти си страхотна, госпожице Европа!

ИНА: Това е защото си падам по...

ВЛАДИ: И аз си падам по *(дватама се гледат в очакване)*

ДВАМАТА ЕДНОВРЕМЕННО: по Европейския съюз! *(смеят се!)*

Ръкопляскания от публиката.

ЕПИЛОГ

Улица в София, в дъното на екран се прожектира сградата на Софийския университет. Ина и Владко вървят. От отсрещната страна идва Радко.

РАДКО: *(носи документи за записване в университет)* О, мисис и мистър Европа! Как сте? Записахте ли се?

ВЛАДКО: *(вади от джоба си студентска книжка и говори тържествено)* Рад, говориш със студент първи курс, специалност „Европеистика“!

ИНА: Записахме се! Два поредни факултетни номера сме. *(поглежда мило към Владко)* Състезанието продължава.

РАДКО: *(възторжено)* Кои ще е бъдещият комисар?! *(към публиката)* Тя, съдбата, си знае работата и Европейският съюз – също, но ако

не бях аз да измисля стратегията, Влад щеше още да е замръзнал като статуя. *(застава в поза на статуя)* Хайде, чао, че ще закъснея! *(отдалечава се)*

ИНА: Не го попитахме къде ще се записва?

ВЛАДКО: Литература - пада си по Шекспир. Сигурно ще стане писател. Има идеи и въображение. Понякога измисля странни предложения, но е страхотен приятел. *(обръща се към Ина и пада на колене)*

ИНА: *(учудена)* Какво правиш, Влад!

ВЛАДКО: Обичам те, Европа! *(Влад става. Прегръщат се с Ина.)*

В далечината се вижда фигурата на Раго, който ръкопляска.

ДЕБАТИ

4.1. Провеждане на дебат „за“ или „против“ изкуствения интелект – Полезен или опасен е изкуственият интелект?

Темата за изкуствения интелект поражда различни чувства и настроения в нашите общества. Някои се възхищават, други го приемат като изкуствения огън в камината, който е връх на безвкусица (Джон Фаулз). Други очакват с нетърпение автономните коли и виждат светлина в „умните домове“, но трети казват „Ние трябва да носим светлина, а не изкуственото осветление“. Някои мечтаят за робот, който да ги разбира и с който да си общуват, но италианският преподавател, сценарист и писател Алесандро д'Авени е на мнение, че „Животът без мечти е градина без цветя, а животът с неосъществени мечти е градина с изкуствени цветя.“ А доколко е прав Робърт Шекли⁶⁴, който твърди, че „В нашия свят ние безусловно приемаме неприемливото и по този начин потвърждаваме естествеността на изкуствеността.“

В спора се ражда истината, ще кажат римляните.

Налице е неумолим и постоянен напредък в развитието на изкуствения интелект. В него се инвестира изключително много и секторът привлича все повече таланти. Но се оформят две крайни тенденции, които съпътстват дискусията по темата. Едната е един пределен оптимизъм за това, че изкуственият интелект ще замени човека и ще го облекчи във всички сфери. Ще изградим една утопия, в която ще можем да си почиваме, ще създадем индустрия на забавленията, ще се посветим на творческа работа. Това са т.нар. технологични оптимисти. От друга страна, има множество страхове, че ни очаква едва ли не някакъв Армагедон, изкуственият интелект ще отнеме много работни места, ще ни отнеме независимостта, ще започне да управлява всички системи и ние ще станем подчинени и в един момент – ненужни. Ето защо много важно е да се обсъждат рисковете и възможностите на тези технологии и на тази база да преценим какви рамки може да се залагат, т.е. постигане на консен-

---

⁶⁴ Robert Sheckley е американски писател фантаст.

сус на глобално ниво докъде искаме да разпрострем възможностите, които изкуственият интелект има.

Много са въпросите, които се поставят с напредването на технологиите до точката, в която машините ще притежават човешки умения и дори ще ги надминат, когато изкуственият интелект ще разполага с разчетения геном на хората и ще може на дигитален език да програмира т.нар. „синтетична биология“. Това може да доведе до създаване на изкуствени неживи организми, които не са продукт на човешката еволюция. Но когато те не са били ситуирани в този милионен контекст и не са претърпявали естествено развитие, ние трудно можем да предвидим как те биха се развили в нашата среда и как биха взаимодействали със съществуващите организми. А какво ще се случи с човека - хомосапиенс? Ползвайки всички облекчения, бързи решения на изкуствения интелект, той може да загуби доста познавателни и когнитивни способности, все повече ще се затвори в една виртуализирана среда и обществените връзки ще се късат.

Колкото и да е добре и да улеснява живота ни, изкуственият интелект ограбва и от нашите еволюционни достижения. Най-добре е да се изгради подчинено на ясни правила и граници сътрудничество. Хубаво е изкуственият интелект да решава въпроси, свързани с околната среда, науката, енергийната ефективност, но не е добре той да решава въпроси от социалните, политическите и икономическите системи.

Азиатските страни са доста напреднали, но липсват каквито и да било регулации там. Бизнесът гони печалба, учените следват любопитството си, политиците не са информирани достатъчно и не вземат адекватни мерки. Засега Европейският съюз излиза с предписания за себе си и за разработките в рамките на държавите - членки на ЕС, но тези правила не се прилагат в целия свят.

Цели на занятието:

- разглеждане на хуманните въпроси от бързото развитие на системите с изкуствен интелект;
- запознаване с европейския подход към изкуствения интелект.

Образователни резултати на занятието:

- Учениците знаят и разбират възможностите на изкуствения интелект, но са и наясно с опасностите за човека при преминаване на етични, правни и социални граници, опасности при неограниченост, неконтролируемост и липса на прозрачност на разработките.
- Учениците са с формирано отношение към развитието на технологиите и създаване на сигурни и безопасни системи с изкуствен интелект.

- Учениците са наясно с подходите към изкуствения интелект на различни правителства и по-специално на Европейския съюз и отстояването на ценностите на европейските демократични общества в индустриалните революции.

Необходими материали: 5 копия на таблица 2, 11 работни листа, химикалки.

Времетраене: подготовка - една седмица, занятие - 40 мин.

Приложени методи: екипна работа, дебат, дискусия.

ПЛАН

Дейност 1. Подготовка за дебатиране

Прилагайки методите екипна работа, самостоятелна подготовка, обмен на знания, учениците от двата отбора и членовете на журито се подготвят за провеждането на дебата.

Дейност 2. Провеждане на дебат „за“ или „против“ изкуствения интелект - Полезен или опасен е изкуственият интелект?

Прилагайки интерактивния метод „дебат“ учениците противопоставят желанието на учените за неограничено развитие на науката, а на бизнеса - за печалба, с ценностите на европейските демократични общества.

ПРОВЕЖДАНЕ

Дейност 1. Подготовка за дебатиране

Време: една седмица

Метод: екипна работа, дискусия

Материали: копия на таблица 1.

За да могат да дебатираат, учениците трябва да са наясно със същността на дискутираните понятия и да имат вярна представа за тях. Ето защо е препоръчително дебатът да се планира след занятие, в което учениците са се запознали със същността на изкуствения интелект, с постиженията на науката и техниката в тази област и бързото навлизане на системите с изкуствен интелект в ежедневието на хората. Накрая на това занятие учителят може да сподели с класа, че както монетата, така и темата за развитието на системите с изкуствен интелект има две страни. В обществото има групи учени, бизнесмени, културни дейци и граждани, които поддържат бързите темпове на развитие и прилагане на изкуствения интелект в различни области, и такива, които, водени от хуманните си убеждения, се обявяват против тези технологии и виждат повече опасности в тях, грозящи унищожаването на човечеството.

Каква позиция да заемем ние? За или против? Полезен или опасен е изкуственият интелект? Възможен ли е баланс?

Тези въпроси ще са фокусът на обсъждането в занятие по формата на дебат.

Учителят организира подготовката за дебата. Доброволно, по желание, учениците сформират два дебатиращи отбора от 3-ма ученика (или 5 по преценка на учителя). С жребий се определя каква ще бъде тезата на всеки отбор – „за“, т.е. изкуственият интелект е в полза, или „против“, т.е. изкуственият интелект е опасен за човечеството.

Доброволно, по желание се сформира жури от 5 ученика, както и се определя един ученик, който ще е ръководител, модератор на дебата.

Учителят дава насоки на екипите за тяхната подготовка. Двамата отбора се насочват да изберат темата на дебата от следните:

- Изкуственият интелект за гражданите
- Изкуственият интелект за индустрията и бизнеса
- Изкуственият интелект и демокрацията
- Изкуственият интелект и сигурността

В таблица 1. на приложението са представени примерни въпроси, по които учениците могат да подготвят своите тези за дебат.

В рамките на една седмица двата отбора работят самостоятелно и екипно, събират информация, обменят знания по темата, консултират се, формулират и изграждат своите тези и разпределят участието на всеки участник в отбора за тяхното представяне.

Задачата на журито през тази седмица е по-сложна. Учениците ще трябва да се организират, да се информират за двете тези на предстоящия дебат, както и да определят критериите, по които ще оценяват дебатиращите. За тази цел те трябва да изготвят таблица за оценка на членовете на журито. Примерна такава е таблица 2 в приложение 2. Избират и свой ръководител/говорител.

Модераторът на дебата самостоятелно повишава информираността си по дискутираната тема. Той, с помощта на учителя, оформя регламента на дебатирането.

Дейност 2. Провеждане на дебат „за“ или „против“ изкуствения интелект - Полезен или опасен е изкуственият интелект?

Време: 40 мин.

Метод: дебат, дискусия

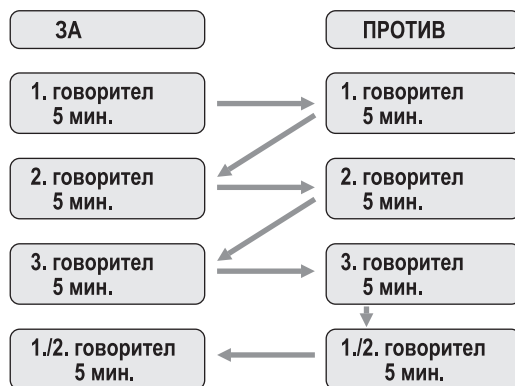
Материали: 7 копия на попълнената таблица 2 на приложение 2, работни листове за всеки участник, химикалки.

Двата отбора сядат един срещу друг. Членовете на журито вземат по един лист с копирана таблица 2. Учениците получават по един работен лист и химикалка.

Учителят съобщава пред учениците целта на дебата – да се разгледат хуманните аспекти на бързото развитие на системите с изкуствен интелект, да се посочат и разберат усилията на Европейския съюз за въвеждане и налагане на регулации в развитието и прилагането на високите технологии. Той представя участниците в дебата и представя гумата на модератора.

Модераторът припомня мисълта, че „в спора се ражда истината“ и приканва отборите аргументирано да защитят своето мнение и позиция за „истината“, журито безпристрастно да оцени представянето, а публиката да определи накрая коя е „истината“. Той съобщава и регламента за провеждане на дебата (фигура 1), а именно:

Фигура 1. Регламент за провеждане на дебата

Всеки отбор говори поред. Започва се с подкрепящия тезата „за“.

- Всеки участник (без първия) е длъжен в рамките до 5 минути първо да вземе отношение по отговора на преждеговорившия от противниците и след това сам да изложи свой аргумент.
- Дискутира се до изчерпване на аргументите.
- Първият (или вторият) участник отговаря на последния аргумент на противниковата страна.
- Накрая представители от публиката могат да зададат до 2 въпроса на отбор.
- Оценката ще се проведе в края на дебата. Тя ще бъде от журито и от публиката.
- Накрая публиката гласува с карта „за“ или „против“ изкуствения интелект и резултатът ще определи доколко и в коя „истина“ тя е била убедена.

Ръководителят/говорителят на журито съобщава критериите, по които членовете му ще направят оценката. Тя може да бъде дискутирана.

Модераторът дава гумата на първия отбор – този „за“ за **първа реч** – участниците да се представят, да представят темата, както и какво ще защитават. Те трябва да говорят по равни минути.

След това стъпката се повтаря с другия отбор.

Модераторът следи за спазване на времената на изказване, дава гумата, насочва дискусиата.

Първите говорители трябва да обяснят как техният отбор разбира темата и да представят своите аргументи за дебата. Те обикновено въвеждат най-силните аргументи на отбора и е добре да дават много обяснения и примери. Тези говорители имат привилегията, че не трябва да оборват, тъй като правят първата реч в дебата, но от друга страна трябва да дадат добра формулировка на тезата си.

Структурата на тази реч обикновено изглежда по този начин:

- *Въведение.* Например ако е избрана темата „*Изкуственият интелект за гражданите*“, посочват се бързото развитие на технологиите в полза на човека, преимуществата на системите с изкуствения интелект, облекченията за човека от внедряването им в ежедневието и пр.
- *Определения и уточнения.* Може да се определи областта, в която искате да се дискутира.
- *Изброяване на всички аргументи на отбора.* Дадените твърдения се подкрепят с конкретни примери, например в диагностиката и ранното откриване на болести в здравеопазването, в „умните домове“, автономните коли и пр.
- *Как са разделени аргументите между говорителите.* Посочва се кой от участниците на какво по-точно ще се спере.
- *Развиване на някои от аргументите.* Може да се направи опит да се погледне в бъдещето – как ще се развият системите с изкуствен интелект, за да се повиши качеството на живот.
- *Обобщение на аргументите.* Дава се като цяло въздействието на системите с изкуствен интелект в полза на човека – напр. повече време за лични занимания, благоприятни условия на труд и пр., по-здравословен живот.
- *Заключение.* Посочва се позицията на отбора по дискутирания въпрос.

Първа реч на отрицаващите:

Първият говорител на отрицаващите трябва да засегне определенията и аргументацията на първия отбор. Той може да се съгласи или да не се съгласи с тях (само ако смята, че те са неистина и дебатът

няма как да протече с тях). И в двата случая говорителят засяга определенията с не повече от 2-3 изречения и продължава към оборване.

Оборване:

- Фокусирайте се върху важните аргументи. Оборването само на маловажни или неразвити твърдения няма да ви спечели дебата.
- Сравнявайте последиствията, които вашето и тяхното предложение ще имат в реалността. Дори твърденията им да са верни, опитайте да докажете, че ефектите не биха били положителни спрямо хората, сигурността и гр.
- Оборвайте всички основни аргументи на противниците.

Структурирайте оборването, като кажете „Първият им основен аргумент е ХХХ, и ние не сме съгласни поради следните причини. Първо,... Второ,...“ Този тип структура помага на журито да записва и отбелязва оборването.

Структурата на речта би трябвало да изглежда по следния начин:

- *Кратко въведение.* Например, посочва се, че системите с изкуствен интелект имат и друга страна. В много случаи те са заплаха за човека.
- *Оборване.* Излага се тезата, например, за неочакваните решения на „умните машини“, които нанасят щети на човека в резултат на неочаквани фактори в машинното учене, социалните проблеми, нарушаване на правата на човека и гр.
- *Изброяване на всички аргументи на отбора.* Дават се примери от установената практика.
- *Разделение на аргументите по говорители.* Посочва се всеки участник от отбора на кой въпрос ще се спре.
- *Развиване на някои от аргументите.* Например, изказват се опасения от засилване на заплахата за човека в резултат на липсваща регулация за развитието на тези системи на международно ниво, войнствените стремежи на някои хора и пр.
- *Обобщение на аргументите.* Например, може да се каже, че имайки предвид силния напредък в тази област на страни от Азия, които нямат демократичен режим и ценности, опасността е особено реална.
- *Заклучение.* Изказва се позицията на отбора по дискутирания въпрос.

Втори речи

Вторите от утвърждаващите и отрицаващите имат нелеката задача да оборят говорителите преди тях, да защитят аргументите на своя отбор и да въведат нови такива. Вторите говорители са в добра позиция да разширят обхвата на дебата и да докажат, че

отборът им има повече от една линия на аргументация. Например, ако дебатът до този момент се е фокусирал върху икономическата страна на проблема, то те могат да се концентрират върху хуманния аспект на въпроса и европейския подход към изкуствения интелект.

Няма разлика между структурата на речта на втория от утвърждаващите и втория от отрицаващите. Речта изглежда по следния начин:

- Кратко въведение
- Оборване
- Защита на аргументите на отбора до момента
- Изброяване на аргументите, които ще бъдат развити
- Развиване на аргументите
- Обобщение на аргументите
- Заключение.

Трети речи

Третата реч е от ключово значение за дебата. Говорителят следва да идентифицира основните проблеми в дебата до момента и да се фокусира върху тях. Доразвива аргументите на своя отбор, като ги подкрепя с нови примери. Обяснява значението и последствията от аргументите на своя отбор и подрива тези на опрещния. Ако важни за отбора аспекти от дебата са били negliжирани или недоразвити, ги дообяснява и защитава. Негова задача е да обори новите аргументи след втората реч на опозицията, да открие и обори найсилния им аргумент. Речта е структурирана по следния начин:

- Кратко въведение
- Оборване
- Доразвиване на точки от вече изложени аргументи, нови примери
- Сравнение на значението и последствията от аргументите на двете страни
- Обобщение
- Заключение.

Риплай реч

Четвъртата реч за всеки отбор се прави от първия или втория говорител. Нейната цел е да обобщи дебата, като го сведе до няколко основни проблема. Задачата на говорителя е да създаде впечатлението, че неговият отбор е доказал правотата си във важните точки на противопоставяне. Дебатът почти винаги се свежда до един или два основни въпроса и задачата на герлу говорителя е да затвърди превъзходството на своята страна.

Структурата на речта е следната: между две и четири основни твърдения, ясно разграничени и изказани. Изброяват се в началото на речта, след което се отделя време на всяко поотделно. В края на

дебата основните проблеми рядко са дословно същите като първоначалните аргументи на единия или другия отбор. Не ги изреждайте отново – идентифицирайте точките на противопоставяне в течението на дебата. Комбинирайте подобни проблеми в едно голямо твърдение (например – всичко, което се е отнесло до индивидуалните права на хората, отива пог една обща точка).

Накрая публиката задава въпроси по темата.

Журието и публиката дават своята оценка, както е по обявения регламент.

Отборите се поздравяват и ръкостискат.

Учителят прави заключителни гуми и коментира дебата, какви са основните изводи от него. Учениците участват с коментари за наученото от дебата.

Таблица 1. Примерни позиции „за“ и „против“ изкуствения интелект

ЗА	ПРОТИВ
Гражданите	
<p>Изкуственият интелект ще донесе на гражданите по-добро здравеопазване, автономни коли. Ще улесни достъпа до информация и обучение.</p>	<p>Не е гарантирана сигурността на предлаганите услуги и продукти, използващи изкуствен интелект, както и последващото поемане на отговорност за съответните стоки. Напр. ако една автономна кола претърпи произшествие, кой ще покрие щетите – собственикът, производителят или разработчикът на приложението?</p>
<p>Изкуственият интелект може да прави стоки и услуги в големи количества, като има начин те да се споделят и да бъде ползотворно за всички, както да бъдат персонализирани, по-евтини и по-трайни.</p>	<p>Чия е отговорността за щети, причинени от устройства с изкуствен интелект?</p>
<p>Изкуственият интелект дава възможност на машините да вършат все повече задачи, опасни и непривлекателни операции. Работните места за хората ще станат по-безопасни. Това ще доведе до развитието на нови професии.</p>	<p>Хората ще бъдат съкратени или ще работят за все по-малко пари. Ще се увеличи пропастта между бедни и богати.</p>
<p>Изкуственият интелект ще освободи хората от ежедневните им задължения и те ще се отдадат на любими занимания</p>	<p>Хората ще загубят много от своите практически и познавателни умения, ще станат лениви.</p>

Индустрията и бизнеса	
Искусственият интелект може да помогне за оптимизиране на веригите за доставка, за подобряване на поддръжката на машини, увеличаване на производството, подобряване на качеството и обслужването на клиенти и спестяване на енергия.	Навлизането на изкуствен интелект се очаква да доведе до изчезването на много професии. Макар че цифровата трансформация вероятно ще създаде много други работни места, обучението ще има ключова роля за развитието на умения, а то не е подготвено за предотвратяване на дълготрайна безработица.
С изкуствения интелект се откриват перспективи за нови продукти и услуги, в това число в сектори, в които европейски компании имат силни позиции: зелена и „кръгова“ икономика, машиностроене, селско стопанство, здравеопазване, мода, туризъм.	Натрупването на голямо количество информация в ограничен брой компании изкривява конкуренцията, тъй като ги прави по-силни и на практика елиминира множество конкуренти.
Работна ръка, която не притежава емоции, ще спести много пари, които иначе биха отишли за социални дейности.	Не е установена отговорността при неочаквани решения на изкуствения интелект или използването им с нехуманни последици.
Укрепване на демокрацията	
Данните могат да облекчат достъпа до информация и надзора върху изпълнителните органи, което да укрепи демокрацията в ЕС, да намали корупцията. Това ще е път за преодоляване на корупцията, защото много от механизмите, които я подпомагат ще изчезнат.	Ако не е направен правилно, изкуственият интелект може да взема решения, повлияни от етническа принадлежност, пол или възраст при назначаване или освобождаване от работа, предлагане на заеми или при съдебни дела.
Доста злоупотреби в здравния и целия държавен сектор биха могли да бъдат предотвратени с блокчейн технологии и така да имаме по-ефективно управление.	
Искусственият интелект може да се използва в борбата с дезинформацията и кибератаките и да помогне за вземането на решения на база на обективни критерии, без предразсъдъци и дискриминация.	

Сигурност и безопасност	
Изкуственият интелект може да бъде използван за предотвратяване на престъпления и за правораздаване - обработката на големи масиви данни с помощта на него може да помогне за точната оценка на риска напр. от бягство на затворници, да предвиди терористични нападения и др. Технологиите вече намират приложение от онлайн платформи за идентифициране на незаконно или непристойно поведение онлайн.	Правото на личен живот и на неприкосновеност на личните данни също са под заплаха, например при използване на технологии за разпознаване на лица, за проследяване онлайн или за изготвяне на профили на отделни хора.
Във военната област изкуственият интелект може да се използва за кибервойна - проникване и унищожаване на вражески информационни системи.	Липсата на регулации на изкуствения интелект в оръжията може да доведе до изпускането на контрола от хората върху опасни оръжия.

Таблица 2. Оценка на членовете на журито

Член на журито:			
№	Критерии	Точки	Забележка
1	Подготвеност за темата		
2	Вярност на съдържанието		
3	Аргументираност		
4	Съответствие на защитащите позиции		
5	Езикова култура на представянето - ясен, точен правилен изказ		
6	Оригиналност		
7	Логичност и аналитичност		
8	Убедителност		
9	Атрактивност		
10	Отношение към противника		
	.....		
	ОБЩО:		

4.2. Провеждане на дебат на тема „Какво печели и какво губи България от членството в ЕС?“

Въведение в дебата

Членството на България в Европейския съюз (ЕС) има много конкретни предимства и недостатъци за неговите граждани и фирми, както и за страната като цяло и нейните региони.

Темата за членството на България в ЕС пряко свързва всеки един от нас. Проучванията на Евробарометър в последните години показват, че българите остават едни от най-големите еврооптимисти, възприемат по-осъзнато произтичащите от членството ползи и ангажименти и имат по-рационално отношение към общоевропейските решения по актуални проблеми. Опитът, обаче, отключва и редица евроскептични настроения и нагласи.

Като помощен материал може да се ползва учебният ресурс: „Какво печели и какво губи България от членството в ЕС?“, както и другите теми в секцията „България в ЕС“ на Ресурсен Център Европа: <https://www.eubgschool.eu/bg/uchebni-resursi/balgariya-v-es>

Интерактивният дебат има и състезателен елемент. Учениците се насърчават да намерят съответно предимствата (първата група) и недостатъците (втората група) от членството на България в ЕС за:

- лично за тях;
- за членовете на тяхното семейство;
- тяхното училище;
- отделния гражданин;
- отделната фирма;
- регионът, в който живеят;
- за страната като цяло.

Правила на дебата

Учителят определя две групи от ученици в предходния час (или по-рано), които ще бъдат двата опониращи си екипа по време на дебата. Единият екип защитава това, че членството на България в ЕС е свързано с **предимства** за страната, нейните граждани, фирми и региони. Другият екип защитава тезата, че членството на България в ЕС е свързано с **недостатъци – разходи, негативи и предизвикателства** за страната, нейните граждани, фирми и региони.

Двата екипа са с по равен брой ученици. Възможен брой на всяка една от групите е **по трима ученици** (общо шестима за двата

екипа). Но е възможно също така екипите да са **по четирима** или **петима ученици** (съответно общо осем или десет ученика).

Останалите ученици, които не са част от една от двете дебатиращи групи, са **част от публиката** на дебата и също участват в определена фаза (третия кръг и гласуването накрая) от него.

Ролята на учителя е и на **модератор** на дебата, като той следи за времената на изказване, дава гумата, насочва дискусията и накрая прави кратко заключение.

Двете опонирани групи сядат **една срещу друга**, а учителят (модераторът) е **по средата** между двете групи. Публиката (останалите ученици) също са в стаята и са разположени зад двете групи.

I кръг на играта

Встъпителни гуми от всички участници в дебата. Основната цел е да се въведат основните тези и аргументи в дебата от двата екипа. **Всеки от учениците** има право на **по 2 минути уводни гуми**. Препоръчително е учителят да следи за това да не се превишава зададеното време.⁶⁵

За да е по-интересно първоначалното представяне, **двата екипа се редуват** всеки път при представянето на първоначалните коментари. Тоест, първо се изказва ученик от групата за предимствата, след това ученик от групата за недостатъците от членството в ЕС. После отново се изказва ученик от групата за предимствата и след това от групата за недостатъците и т.н.

II кръг на играта

Двата опонирани екипа си задават взаимно въпроси. Всеки ученик задава поне по един въпрос на другата опонирани група. Стремешт е всеки един от учениците да отговори на поне един от зададените от другата група въпроси. Препоръчително време за задаване на въпрос – **30 секунди**. Препоръчително време за отговор на въпрос – **1 минута**.

Целта е двете групи да си зададат максимално много въпроси една на друга.

Желателно е при задаването на въпроси от ученик от едната група той да използва контрааргумент на казаното от учениците от другата група по време на встъпителните гуми (първия кръг) или на отговорите на първите въпроси от настоящия втори кръг.

Учителят продължава да играе ролята на модератор и се стреми да насочва дискусията.

---

⁶⁵ Възможно е и да не се прилага толкова строго правилото за 2 минути на първоначално изказване, но е добре времената за изказване да са сравнително еднакви.

III кръг на играта

Публиката и учителят също задават въпроси на двете опониращи групи. **Всеки от учениците** от публиката има право да задава въпроси.

Учителят също може да задава въпроси, като той преценява дали първи да зададе въпроси, за да насочи и активизира дискусията. Или съответно първо да са учениците, които ще задават въпроси, а учителят да задава накрая въпроси, които да насочат края на дискусията. Възможно е учителят да задава въпроси както в началото, така и в края на дискусията.

Когато се задават въпроси, е възможно да се спазват следните принципни правила:

- препоръчително време за задаване на въпрос – 30 секунди;
- въпросите са насочени към конкретен член на някой от екипите, към целия екип (за предимствата или за недостатъците) или в зависимост от въпроса и към двата екипа;
- желателно е въпросите да са насочени към конкретна тема или аргумент, които участващите в дебата са застъпили в първия или втория кръг;
- препоръчително време за отговор на един въпрос – около 1 минута.

Целта е в този кръг, както и в предходния втори кръг, да се задават максимално много въпроси и те да получат конкретни отговори.

IV заключителен кръг на играта

Всяка от двете групи си е определила предварително кой ще бъде нейният говорител, който прави заключителните думи в края на дебата. Всеки говорител (т.е. всяка група) има **2 заключителни минути**.

Целта е на базата на дискусията говорителят **да изтъкне основните аргументи**, които доказват съответната теза, че членството на България в ЕС е свързано основно с предимства или с недостатъци за гражданите, фирмите, регионите или страната като цяло.

Учителят изказва заключителни думи и коментира как е проведена играта, какви са основните изводи от нея. Учениците също могат да участват със свои коментари за наученото от дебата. В случай, че са предвидени награди, учителят раздава наградите на двата екипа.

Възможно е да се предвидят и по-малки награди за най-активните ученици от публиката – това са учениците, които са задали най-много и най-интересни въпроси на двата опониращи екипа и техните членове. Ако тези награди са налични, възможността за тях се обявя-

ва предварително от учителя, в началото на играта или на третия кръг, за да се стимулират учениците от публиката да са активни.

Допълнителни възможности и опции във връзка с дебата

Възможно е учителят да насърчи или да задължи двата екипа да си **подготвят предварителен писмен материал**, който да съдържа техните аргументи и тези.

Възможно е учителят да раздаде на екипите и използва **двете таблици** по-долу, като след това се види кой екип е представил повече на брой аргументи (**първи възможен състезателен вариант**).

Втори възможен състезателен вариант е: след приключване и на последния кръг **публиката гласува** за това кой екип е представил по-добре своите аргументи. Гласуването може да е явно, **но е препоръчително да бъде тайно**. Всеки даден глас за един от екипите е една точка. При тайното (препоръчително) гласуване всеки ученик поставя листче с името на една от двете групи в кутия (шапка или на друго място) и накрая учителят представя резултатите (гласуването и представянето на резултатите не би трябвало да отнеме повече **от 2-3 минути**).

Таблица 1. Предимства от членството на България в ЕС

№	Предимства от членството в ЕС

Таблица 2. Недостатъци от членството на България в ЕС

№	Недостатъци от членството в ЕС

АКТИВНО УЧЕНЕ

5.1. Учене чрез опит на ценностите на Европейския съюз

Цели на занятието:

1. Разглеждане и разбиране на общите ценности на Европейския съюз.
2. Формиране на нагласа на учениците към приемане на общите ценности на Европейския съюз.
3. Изграждане на европейска нагласа.

Образователни резултати на занятието:

1. Учениците знаят общите ценности на Европейския съюз и са запознати с тяхното съдържание и значение.
2. Учениците са наясно с ролята на общите ценности на ЕС за неговото функциониране.
3. Учениците са с отношение към прилагането и утвърждаването на общите европейски ценности.

Необходими материали: 5 работни листа А4, флумастери/химикали, предварително копирани подбраните текстове от Хартата на основните права на Европейския съюз¹ и от Договора на ЕС², едно копие на фигура 1 на лист А3, 5 копия на таблица 1 и едно копие на графика 1 на лист А4.

Времетраене: 110 мин.

Приложени методи: учене чрез опит, работа в екип, разделен постер, работа с документ, ролева игра, интерактивна дискусия, метод „прогноза на времето“, с технологична карта – координатна система.

План

Дейност 1. Кои са общите ценности на Европейския съюз?

Използвайки методите на екипна работа, панелна дискусия и интерактивна дискусия учениците се поставят в активна позиция за определяне на общите ценности на Европейския съюз.

⁶⁶ Харта на основните права на ЕС - <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=ET>

⁶⁷ Договор за ЕС - https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0019.02/DOC_1&format=PDF

Дейност 2. Кой да стане член на Европейския съюз?

Използвайки метода на учене чрез опит, работа в група, учениците прилагат получените знания в ролева игра и провеждат интерактивна дискусия.

Дейност 3. „Прогноза на времето“

Прилага се методът „прогноза на времето“, при който се използва технологична карта с изобразена координатна система за оценка и обратна връзка от реализираните дейности.

Подготовка на занятието

Препоръчително е занятието да се проведе след преходни занимания, в които са разгледани темите за същността на ценностите, на общочовешките ценности както и на демократичните ценности, правени са дискусии и обсъждания.

Провеждане на занятието

Дейност 1. Кои са общите ценности на Европейския съюз?

Време: 40 мин.

Метод: групова работа, работа с документ, разделения постер, интерактивна дискусия.

Материали: 5 работни листа А4, флумастери/химикали, предварително копирани подбраните текстове от Хартата на основните права на Европейския съюз и Договора на ЕС, фигура 1, копирана на лист А3.

Учениците се разделят на 3 групи. I и II група вземат по два работни листа А4 и флумастери/химикал за писане. На III група се предоставят съответните подбрани текстове от Договора за ЕС и Хартата на основните права на Европейския съюз. Групите работят на максимално разстояние.

Учителят поставя задачата на всяка една от тях:

I група: Обсъдете и запишете на предоставените листове демократичните ценности, които познавате.

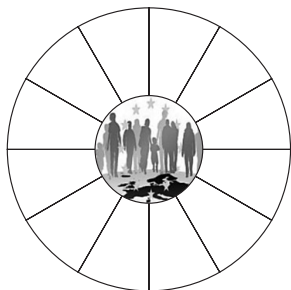
II група: Обсъдете и запишете на предоставените листове универсалните ценности, които познавате.

III група: Запознайте се с предоставените текстове от Договора на ЕС и Хартата на основните права на Европейския съюз и подчертайте записаните ценности с цветен флумастер.

В рамките на 15 мин. трите групи работят по поставената им задача. Груповата работа изисква определяне на представител на групата, активно участие на всеки с предложения и обсъждане, и излизане с общо предложение по дадената задача.

След приключване на работа, I и II група последователно поставят листовете на класната дъска и представят записаното.

Учениците от III група слушат внимателно и трябва да установят кои от записаните ценности са от общите за Европейския съюз. Представител на групата оцветява в синьо тези от ценностите, записани на работните листове на групите, а именно: мир, свободи, права, човешко достойнство, равенство, върховенство на закона, демокрация, солидарност. Те могат да бъдат допълнени с демократичните ценности разнообразие, плурализъм, толерантност, недискриминация, законност и правосъдие, справедливост, равенството между жените и мъжете, сигурност.

Фигура 1.

Дискутирайте с учениците кои фактори определят открояването на тези ценности за ценности на ЕС като норми за неговото функциониране. Можете да ползвате фигура 2. с посочените взаимовръзки.

Учителят прави анализ и обобщение.

След това представители от трите групи четливо записват общите ценности на ЕС на листа А3 с предварително копирана фигура 1. Попълнен, този лист може да бъде поставен на видимо място (стена) в класната стая.

Фигура 2. Ценностни връзки в обществото

Дейност 2. Кой да стане член на Европейския съюз?

Време: 40 мин.

Метод: групова работа, ролева игра, интерактивна дискусия

Материали: 5 копия на таблица 1 на лист А4, химикалки.

Учениците се разделят на 4 групи и екип от 5 наблюдатели. Всяка група представлява държава, която иска да се присъедини към ЕС и ще трябва да представи ценностите и принципите, които споделя.

Екипът от наблюдатели трябва да прецени коя държава може да бъде присъединена към ЕС. За целта 4-те групи вземат по лист с

предварително копирана таблица 1 и след като обсъдят, трябва да я попълнят. В рамките до 15 мин. те следва да я предадат на екипа от наблюдатели.

През това време екипът от наблюдатели също се запознава с таблицата и определя отговорите, позволяващи присъединяване към ЕС. Той прави проверка на предадените таблици на групите. За възможен/и член/ове на ЕС определя групата/ите, попълнила/и таблицата съгласно общите ценности на ЕС, а за победител – тази, която се е справила за най-кратко време.

Таблица 1. Споделени принципи и ценности

Споделени принципи и ценности	Да	Не
Управлява президент, който се наследява на поста от своя син или дъщеря.		
Парламентът се избира периодично.		
Има само една партия и тази партия постоянно управлява.		
Политиката се определя от военните и когато се налага, се намесват във вътрешната политика с военни действия.		
Позволени са само държавни медии.		
Осигурява се свобода на печата.		
Практикува се смъртното наказание.		
Позволява се на гражданите да протестират, но не и срещу правителството.		
Хората се считат за невинни, докато вината им не бъде съдебно установена.		
Малцинствата се защитават, дори когато мнозинството е настроено срещу тях.		
Задължителна е само една религия на изповядване.		
За да живее човек в град, трябва да притежава съответното жителство/разрешение.		

Провежда се дискусия за принципите и ценностите, посочени в таблица 1. Учителят прави анализ и обобщение.

Може предварително да бъде изготвен сертификат за членство в ЕС, който да бъде предоставен на групата победител.

Дейност 3. „Прогноза на времето“

Време: 30 мин.

Метод: методът „прогноза на времето“ с технологична карта – координатна система, интерактивна дискусия.

Материали: предварително копирана графика 1, химикалки.

Прилага се методът „прогноза на времето“, при който се използва технологична карта с изобразена координатна система. Оста „у“ е координата на температурата на емоционалното състояние, т.е. степента на предразположение/нагласа към европейските ценности, а оста „х“ е координата на участниците в дейности 1 и 2.

Графика 1. Прогноза на нагласи

Поред всеки участник обявява своята вътрешна нагласа към обсъдените общи ценности на ЕС, като поставя точка на съответното пресечно място в координатното пространство и записва главната първа буква от името си. Така всъщност той прави своята самооценка. Накрая учителят съединява с маркер точките на технологичната карта и се получава кривата на приемане на европейските ценности от учениците като норма на поведение и отношения в обединена Европа.

Учителят прави анализ на дейностите, прави изводи и обобщения.

Препоръка:

Продължете работата по темата, като разработите и реализирате свой проект „Еднакви в многообразието“. Например, включете дейности за запознаване, широко дискутиране и разпространение на информация за ценностите на ЕС в училище, местната общност или партньорски организации. Рисувайте идеи за европейските ценности, правете изложби, картички. Разигравайте ситуации. Направете анкетиране в училище, местната общност относно това познават ли се европейските ценности. Може да проведете викторини, като използвате приложения тест за проверка на знанията по темата „Принципи и ценности на Европейския съюз“. И още много неща можете да реализирате. Бъдете инициативни и креативни!

5.2. Учене чрез преживяване по темата „Толерантността в различието“

Образователните цели на занятиято са насочени към получаване на знания и формиране на умения и нагласи, необходими на учениците

да участват в демократични процеси и да допринасят за изграждане на култура на толерантност и взаимно уважение.

Разбирането на толерантността от учениците ще се насочва към:

- възприемане на толерантността като правото на другите да живеят и да бъдат самите те;
- асоциация на толерантността с приемане на присъствието на другите в социалната сфера;
- уважение на различията и потвърждение на положителните аспекти на разнообразието;
- разбиране на уникалността с оценка на специфичните форми на човешкото разнообразие;
- възприемане на допълването с приемане, че обединяването на различията укрепва обществото;
- готовност за взаимност: способност да се предлагат и да се следват общи цели, които са взаимноизгодни за разнообразни групи;
- култура на мира: признание на взаимозависимостта на хората и стремеж за съвместен живот и работа на разнообразни хора.

Очакват се **резултатите** от обучението да формират умения у учениците:

- за изслушване на различни гледни точки и изразяване на собствено мнение;
- за критично мислене: разграничаване между факт и мнение, осъзнаване на предразсъдъци и стереотипи, разпознаване на форми на манипулация, преодоляване на чувството за омраза и разграничаване от формите ѝ на проявление;
- за групова работа: сътрудничество, вземане на решения с консенсус, мирно разрешаване на конфликти;
- за разрешаване на проблеми;
- за уверено себеизразяване;
- уважение към човешкото достойнство, независимо от различията между хората;
- чувство за отговорност за собствените действия;
- любопитство, отворен ум и високо оценяване на различията;
- емпатия и солидарност с другите, както и защита на тези, които са дискриминирани.

Необходими материали: 5 копия на фигура 1 на лист А4, едно копие на таблица 1 на лист А3, химикалки/флумастери, класна дъска/флипчарт.

Времетраене: 90 мин.

Приложени методи: учене чрез преживяване, интерактивна дискусия, ppt-презентация, работа в група, противопоставяне, мозъчна атака.

План

Дейност 1. Запознаване с универсалните човешки права и правата на детето като гарантирани лични свободи и отговорността да се зачитат правата на другите хора

Прилага се методът учене чрез преживяване, като учениците споделят конкретен преживян опит, дискутират различните форми на поведение, съпоставят, обобщават, възприемат различието, правят асоциации на толерантността и прилагат разбраното в нови ситуации.

Дейност 2. Толерантността в различието

С ppt-презентация за дискриминацията и прилагане на противопоставянето, учениците работят по групи, като дискутират, изказват мнения, идеи и записват асоциации на толерантността.

Провеждат се интерактивна дискусия и мозъчна атака за пренасяне на усвоените знания за толерантността в изграждането на конкретен модел, норма на поведение.

Провеждане на занятието

Дейност 1. Запознаване с универсалните човешки права и правата на детето като гарантирани лични свободи и отговорността да се зачитат правата на другите хора

Време: 40 мин.

Метод: интерактивна дискусия.

Занятието преминава през 4 планирани стъпки: *конкретен опит от преживяване, наблюдение и размисъл, обобщение, тестване в нови ситуации.*

1-ва стъпка – конкретен опит от преживяване

Учителят провокира учениците да споделят преживяна ситуация или да актуализират конкретна такава, свързана с темата, която силно ги е впечатлила. Той ги насърчава да разкажат свои истории/случки, когато са били в група/или в друга страна и те или някой друг не са имали знанията и уменията да ползват приетия чужд език за комуникация.

2-ра стъпка – наблюдение и размисъл

Учителят провежда обсъждане с учениците на това, което се е случило в отделните истории на учениците, като се фокусира около основните въпроси:

- Какво се случи?
- Как се чувствах?
- Какво си мислех?
- Какво беше важно за мен?

Тук може да се говори за: Враждебната реч, Има ли значение как е казана гумата? Или от кого? Дали обидите, подигравките и прякорите са форма на нетолерантно поведение? Как ви карат да се чувствате различията, когато трябва да общувате с някого, който е различен? Как възприемате другите? Кое ви беше по-лесно да определите - себе си или различния? Помислихте ли как ще се почувства другият участник (в дискутираната история), като чуе вашите преценки? Затруднява ли ви различното? Кое е онова, което ни свързва? А онова, което ни прави различни? Кое виждаме по-лесно - приликите или различията? Обогалява ли ви разнообразието?

3-та стъпка - обобщение

С помощта на учителя учениците сравняват сходни и различни мнения, извличат обобщения и изводи.

Учителят въвежда теоретични знания, свързани с обсъжданите въпроси, които да подпомогнат нови алтернативни начини на действие в подобни ситуации в бъдеще.

Ученето е силно индивидуализиран процес, не всяко дете ще извлече едни и същи обобщения от участието си в общата игра и дискусия. Тези различни отговори трябва да се уважават.

4-та стъпка - тестване в нови ситуации

Учителят провежда проверка на въздействието на направените изводи и обобщения и прилагането им в нови алтернативни начини на действие в реалния живот. Учениците обсъждат какво от наученото биха приложили в реалното си социално обкръжение и дават предложения, например: Как заедно да отбележат Европейския ден на езиците? Какви правила на поведение да приемат при участие на училището в ученическа мобилност? Как всички в групата/класа/училището да се включат в отбелязване на международните дни на толерантността, на прегръдката и пр.

Много е важно идеите да бъдат свободен собствен избор на учениците, а не под влияние на авторитета на учителя, за да се стимулира активното гражданство. Учителят трябва да помогне на учениците да намерят различни възможности за действие, за да се отговори на различните интереси и способности в групата.

Дейност 2. Толерантността в различieto

Време: 40 мин.

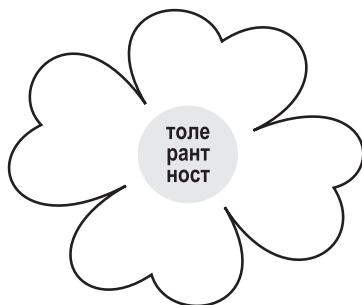
Метод: ppt-презентация, работа в група, противопоставяне, интерактивна дискусия, мозъчна атака.

Материали: 5 копия на фигура 1 на лист А4, едно копие на таблица 1 на лист А3, химикалки/флумастери, класна дъска/флипчарт.

Подготовка на занятието

Екип от трима ученика приемат задачата да изготвят 10-минутна ppt-презентация за видовете и формите на дискриминация.

Правят се 5 копия на фигура 1 на лист А4 и едно копие на таблица 1 на лист А3.

Фигура 1. Концепция за толерантност

Протичане на занятието

Екипът, подготвил презентацията за дискриминацията, я представя на класа.

След това класът се разделя на 4 или 5 групи (по преценка на учителя). Всяка група взема по един лист с предварително копирана фигура 1. Групите заемат предварително определени места, максимално отдалечени едни от други.

В групата учениците трябва в рамките на 15 мин. да дискутират „Как да се противопоставим на дискриминацията“, „Какво е необходимо, за да си толерантен“, „Какво е толерантност“ и да попълнят фигура 1 с качества, които според тях включва концепцията за толерантност, например – търпимост, човечност, доброта, благодарност, милосърдие, съчувствие, уважение и т.н.

Говорител на всяка група представя нейната работата. Всички обсъждат, правят сравнение, връзки, съпоставки, заключения. Те поставят своите детелини на толерантността на видно място в класната стая за ежедневно посещане за тяхното поведение.

Дискусията за толерантността продължава, като използвайки метода мозъчна атака, учениците изграждат поведенческа картина на толерантния ученик. Всеки формулира по едно правило на неговото поведение. Учителят ги записва на дъската/флипчарт. Всяко

мнение се уважава и не се критикува. След като предложенията се изчерпят, се прави сравняване и тези, които са сходни или близки по смисъл, се обединяват в приемливо за всички решение. Така остават основните правила, включващи идеите на всички ученици.

Учителят дава оценка на работата, извежда изводи и обобщения.

Изведените правила от учениците могат да бъдат записани в таблица 1 и да бъдат поставени на видно място в класната стая.

Таблица 1.

	Толерантните ученици:
	.....
	.....
	.....
	.....

5.3. Учене чрез участие на гражданските ценности

Цели на занятието:

Изучаване на гражданските ценности чрез екипно участие на учениците в дейности, в които да ги разберат и приемат.

Образователни резултати на занятието:

- учениците знаят и разбират гражданските ценности;
- учениците са с формирано отношение към гражданските отговорности;
- учениците знаят, разбират и приемат гражданската ангажираност.

Необходими материали: 5 работни листа, химикалки, предварително копирана на 5 листа А4 таблица 1 и на един лист А3 таблица 2, 5 тетрадки за дневник, 30 лепящи листчета, 5 копия на фигура 3, тиксо.

Времетраене: занятие/я от общо 85 мин. и 3 седмици реализирани на екипни дейности.

Приложени методи: учене чрез участие, екипна работа, решаване на проблем, проектна задача, интерактивна дискусия, обмен на знания, анализ, трансфер на знания.

План

Дейност 1. Разработване на проектна задача „Моите граждански отговорности“

С прилагане на методите екипна работа, решаване на проблем, дискусия учениците разработват дейности, в които залагат проявлението на граждански ценности.

Дейност 2. Учене чрез участие на гражданските ценности

Използвайки методите за учене чрез участие и работа в екип, на учениците се предоставя възможност да участват в реализирането на ценна, значима и необходима дейност/услуга, която има реални последици за общността, в която се намират, а образованието им да се доближава до реалния свят, в който живеят.

Дейност 3. Нашето гражданско поведение

В интерактивна дискусия учениците обменят знания, правят анализи, сами достигат до познанието за гражданските ценности, осъзнават тяхната същност, формират отношение.

Дейност 4. Гражданската ни ангажираност

Прилагайки методите на екипна работа, интерактивна дискусия, обмен на знания, аналогии, трансфер на знания учениците прилагат полученото познание за гражданските ценности и затвърждават знания.

Провеждане на занятиято

Дейност 1. Разработване на „Моиите граждански отговорности“

Време: 40 мин.

Метод: екипна работа, решаване на проблем, проектна задача, дискусия.

Материали: 5 работни листа, химикалки, предварително копирана на 5 листа А4 таблица 1 и на един лист А3 таблица 2.

Доброволно или с преброяване от 1 до 5, учениците се разделят на 5 работни екипа. Всеки екип определя свой говорител. Предоставя им се предварително копирана таблица 1, по един работен лист и химикалки.

В това време учителят записва на класната дъска/флипчарт следните ценности:

1. Съпричастност
2. Отговорност
3. Справедливост
4. Равенство
5. Уважение

Учителят поставя задачата: Всеки екип трябва в рамките на 30 мин. да обсъди и да предложи по 3 дейности или инициативи, които

да изразяват същността на ценността на екипа и които да могат да реализират в рамките на 3 седмици във или извън училище. Запишете ги в таблица 1.

Таблица 1. Моята гражданска отговорност

Ценност	Дейност	Период	Отговарящи
.....	1.		
	2.		
	3.		

Използвайки проблемния подход, учителят дава насоки на работа на екипите: а) Обсъдете асоциациите, с които свързвате посочената ценност; б) Формулирайте проблеми с тази асоциация в житейски ситуации; в) Дайте разумни предложения за решаването им, като посочите конкретно как вие може да участвате в това решение; г) Определете график на изпълнение на всяка дейност и отговарящите от вас.

Участието на учениците в проектни задачи позволява да откриват връзки и повече от едно решение на проблема. Дискутират и срещат различни гледни точки, развиват аналитично и конструктивно мислене, творчество и умение да се справят с реални житейски проблеми. Свободата на избор на различни стратегии и подходи ги мотивира да се отнасят по-сериозно към възложената учебна задача, прави ги по-отворени и толерантни към различни мнения и идеи, както и създава нагласа за поемане на гражданска отговорност.

Екипната работа изисква зачитане мнението на всеки участник, приемане и уважаване на различното предложение, уважение и изслушване, търсене на компромис и достигане до общо решение. Това определя поведението на учениците и укрепва психологическия климат в екипа.

Говорителите на екипите последователно поставят листа с попълнената таблица 1 на своя екип на класната дъска/флипчарта и представят идеите и предложенията за работа. Обсъждат са възможностите за реализация и се доизясняват детайли, като се уважава всяко мнение и се вземат общи решения.

Учителят прави анализ и обобщение.

Доброволец записва дейностите на петте екипа в таблица 2, която предварително е отпечатана на лист А3. Попълнена, таблицата се поставя на видимо място в класната стая.

Таблица 2. Нашите граждански отговорности

Ценност	Дейност	Период	Отговарящи
Съпричастност	1.		
	2.		
	3.		
Отговорност	1.		
	2.		
	3.		
Справедливост	1.		
	2.		
	3.		
Равенство	1.		
	2.		
	3.		
Уважение	1.		
	2.		
	3.		

Така на учениците се предоставя възможност да извършат ценна, значима и необходима дейност, услуга, която има реални последици за общността, в която се намират, и образованието им се доближава до реалния свят, в който живеят.

Дейност 2. Учене чрез участие на гражданските ценности

Време: 3 седмици.

Метод: учене чрез участие, екипна работа

Материали: 5 тетрадки за дневник, химикалки, материали, предложени от екипите.

Екипите съставят план-график на работата си и реализират планираните от тях дейности. Те могат да бъдат различни инициативи, съобразени с възможностите, които имат, като: съпричастност – ако имат болен съученик, да му предоставят съответната помощ или помощ на бездомно животно и пр.; отговорност – различни дейности по поддържане на чистотата в клас, в училище, цветята в училище, намаляване на безпричинните отсъствия и пр.; справедливост – принос в справедливо разрешаване на възникнало противоречие/спор или неоснователно отхвърляне на нещо или съученик; равенство – да бъдат преодолявани отношения на превъзходство в клас или да се постигне равен достъп (ако няма такъв) до съоръжения в

училище като спортна зала/ИТ кабинет и др., като се направят съответните постъпки до ръководството на училището и пр.; уважение – демонстриране на взаимно уважение чрез утвърждаване на редовен поздрав или друга реакция на зачитане в клас /в училище и пр.

Редом с това екипите водят дневник на тяхната работа, в който записват резултати, впечатления, мнения. Дневникът завършва, като всеки ученик от екипите записва по едно изречение, довършвайки мисълта: Гордея се с проявената моя гражданска постъпка за .....

Дейност 3. Нашето гражданско поведение

Време: 30 мин.

Метод: интерактивна дискусия, обмен на знания, анализ.

Материали: лепящи листчета.

Подготовка

Всеки ученик записва на лепящо листче и в едно изречение своята гражданска постъпка, от която се гордее.

Преди занятието на класната гъска се записват на един ред гумите: *Съпричастност, Отговорност, Справедливост, Равенство, Уважение, Други ценности*, така че да има възможност за поставяне на залепващи се листчета под тях. Остава се място за дописване на други ценности.

Провеждане на занятието

Последователно всеки ученик в рамките на 1-1,5 минута представя своята гражданска постъпка и поставя листчето, където тя е отбелязана, под ценността, написана на класната гъска, към която смята, че се причислява тя. Възможно е да има необходимост от записване на класната гъска на повече ценности от предварително предоставените.

След като всеки ученик сподели своя индивидуален ключов резултат от участието си в екипната работа по планираните дейности, учителят провежда интерактивна дискусия относно същността на гражданските ценности. Предоставя се възможност за разширяване на знанията чрез обмен на получения опит и познание от участието на учениците в работата на екипите. Обсъждат се и други граждански ценности, освен предварително посочените пет.

Дейност 4. Гражданската ни ангажираност

Време: 15 мин.

Метод: екипна работа, интерактивна дискусия, трансфер на знания.

Материали: 5 копия на фигура 3, химикалки, тиксо.

Петте екипа продължават самостоятелната си работа. На всеки екип се раздава по един лист от предварително копирана фигура 3.

ГРАЖДАНСКАТА НИ АНГАЖИРАНОСТ

Фигура 3. Гражданската ни ангажираност

Учителят поставя задачата: Всеки екип в рамките на 10 мин. да попълни празните полета на фигура 3 с гражданската/ските ценност/и, съответстваща/и на записаните граждански отговорности.

В екипите учениците обсъждат, обменят знания, правят аналогии и прилагат полученото познание за ценностите от предходните дейности в конкретната задача. След попълване говорителите на екипи последователно закрепват листовите на класната дъска. Провежда се интерактивна дискусия, правят се аналогии, анализи и изводи. Учителят обобщава.

Фигура 4 показва примери за гражданска ангажираност

Препоръка:

Учениците могат да напишат доклад за своите постъпки на проявена гражданска отговорност и граждански ценности, които да поместят на уебстраницата на училището, в електронен бюлетин или друга медийна изява.

ГРАЖДАНСКАТА НИ АНГАЖИРАНОСТ

Фигура 4.

5.4. Интерактивно занятие за разглеждане на демократичните ценности

Цели на занятието:

1. Разбиране на ценностите на демократичното общество.
2. Формиране на нагласа на учениците към приемане на демократичните ценности.
3. Изграждане на ценностно ориентирано поведение.

Образователни резултати на занятието:

1. учениците са наясно със значението на демократичните ценности;
2. учениците са критични към демократичните норми на поведение;
3. учениците на практика отстояват демократичните ценности.

Необходими материали: 18 бели листа, предварително копирани на един лист А4 фигура 1 и на друг лист фигура 2, 4 копия на таблица 1, цветни моливи, флумастери, химикалки, дъска/флипчарт.

Времетраене: 115 мин.

Приложени методи: В занятието се прилагат методът на екипната работа, ppt-презентация, лавина, разделен постер, рисуване на идеи, противопоставяне, дискусия, мозъчна атака, индуктивно разсъждение.

План

Дейност 1. Кои са демократичните ценности?

С ppt-презентация учениците затвърждават знания за същността на демокрацията, за характеристиките на съвременното демократично общество. Прилагайки метода за събиране на информация „лавина“, екипна работа и разделения постер, учениците се поставят в активна позиция и определят демократичните ценности.

Дейност 2. Нарисувай ценност

За надграждане на знанията и представите за демократичните ценности, се използва методът за генериране на творчество „рисуване на идеи“. Учениците се насърчават изразно да възпроизведат своята представа за отделните демократични ценности.

Дейност 3. Определяне на усвоени демократични ценности

В екипна работа учениците взаимно оценяват своето поведение и нагласи към демократични ценности. Формират обективно и критично мислене.

Дейност 4. Поведенческа рамка на демократичната среда

Прилагайки метода на мозъчната атака и индуктивния метод на разсъждения (от частното към общото) учениците съвместно изграждат поведенческата рамка на демократичната среда.

Подготовка на занятието

В предходни занимания учениците са се запознали със същността на ценностите, кое определя нещо за ценност, кое формира ценностното отношение. Те са разгледали също и темата за същността на демокрацията. Дискутирали са основните характеристики и принципи на съвременното демократично общество. По избор ученик или ученици се организират и подготвят ppt-презентация по темата за демокрация.

Провеждане на занятието

Дейност 1. Кои са демократичните ценности?

Време: 35 мин.

Метод: ppt-презентация, лавина, екипна работа, разделения постер, дискусия.

Материали: предварително копирани на един лист А4 фигура 1 и на друг – фигура 2.

В рамките на 15 мин. учителят прави въвеждане, като с въпроси и примери проверява знанията на учениците за особеностите на демокрацията, които я отличават от другите исторически познати форми на управление. Дава възможност на подготвилите ppt-презентация да я представят. След това разделя класа на 4 екипа. Всеки екип избира свой представител.

Фигура 1.

Учителят предоставя листа с копирана фигура 1 последователно да преминава при всеки екип и той трябва да запише в рамките на 40 секунди по една ценност в съответна секция. Учениците във всеки екип си сътрудничат, подсещат, предлагат, а техният представител записва предложеното.

Така листът обикаля екипите, докато всички секции на фигурата се запълнят.

След попълване от учениците на фигура 1, учителят предоставя листа с копираната фигура 2. Екипите сверяват резултата от своята работа. Въвеждат корекция с пропуснати ценности (ако има такива), обединяват тези с общо значение.

Фигура 2.

Провежда се дискусия относно записаните ценности, значимостта им за нашето общество и степента на тяхното отстояване.

Учениците се поощряват да задават въпроси, да изказват мнения, хипотези и да проверяват правилността им.

Учителят прави анализ на работата и обобщение.

Дейност 2. Нарисувай ценност

Време: 30 мин.

Метод: екипна работа, рисуване на идея, дискусия.

Материали: 18 бели листа, цветни моливи, флумастери.

Подготовка

Ученик изрязва от горната фигура 2, 12 отделни листчета с по една записана ценност и ги съгва, така че да не се вижда написаното. Представител на всеки екип избира по 3 от съгнатите листчета и взема по 4 бели листа и материали за рисуване.

Провеждане

Учителят дава задачата всеки екип в рамките на 20 мин. за всяка от избраните ценности да направи изображение и/или рисунка, която да показва нейната същност.

След приключване на работата екипите последователно показват своите рисунки, а учениците от другите екипи дискутират представените ценности. Изказват мнение и аргументирана позиция. Грешките на учениците трябва да се разглеждат като положителни възможности за провокиране на мисленето и разбирането.

Учителят прави анализ и обобщение.

Дейност 3. Определяне на усвоени демократични ценности

Време: 20 мин.

Метод: екипна работа, противопоставяне, дискусия.

Материали: 4 копия на таблица 1, химикалки.

Учителят предоставя на всеки екип по лист с копирана таблица 1 и поставя задачата всеки от тях в рамките на 10 мин. да попълни таблицата, като по своя преценка предложи и запише проявените демократични ценности и нарушени такива от останалите екипи,

по време на предходните дейности. След попълване на таблицата екипите представят своята оценка, като се аргументират. Всяко конструктивно и аргументирано мнение следва да бъде уважено.

Таблица 1

	1-ви екип		2-ри екип		3-ти екип		4-ти екип	
	д. цен-ности	неко-ректност	д. цен-ности	неко-ректност	д. цен-ности	неко-ректност	д. цен-ности	неко-ректност
1-ви екип								
2-ри екип								
3-ти екип								
4-ти екип								
ОБЩО:								

Учителят прави обобщение и записва сумарната стойност на отбелязаните ценностни прояви и такива, показващи некоректност, за всеки екип и съобщава екипа, оценен най-високо. Прави анализ и обобщение на работата от трите дейности.

Дейност 4. Поведенческа рамка на демократичната среда

Време: 30 мин.

Метод: мозъчна атака, индуктивно разсъждение.

Материали: гъска/флипчарт, маркери.

Прилагайки метода на индуктивното разсъждение – от частното към общото – дискусията на дейност 3 за конкретните (частните) случаи на учениците продължава с обсъждане за формиране на обобщена представа за нормите в демократичната среда.

Използвайки метода на мозъчната атака, учениците изказват свои предложения, коментират и съвместно оформят поведенческата рамка, правилата на демократичната среда в класната стая и училище. Те следва да осигуряват среда с възможности за диалог, дейност и осмисляне (отражение, рефлексия), да стимулират развитието на ученическата общност. Обсъжда се как тази поведенческа рамка да бъде популяризирана, приложена и съблюдавана.

ПРОЕКТ

6.1. Как да разработим проект в училище?

Целта на обучението е учениците:

- практически да се запознаят с основните характеристики на един проект и с етапите на проектния цикъл;
- практически да усвоят уменията за работа по отделните етапи на проекта – формулиране на проектна идея, разработване на проектно предложение, оценяване на проектни предложения и осъществяване на практика на свой проект;
- да получат практически опит от участие в конкурс за проектни предложения.

В резултат на проведеното обучение учениците ще:

- мислят проектно и ще формулират проектни идеи;
- имат знания и практически умения да разработват малки проекти;
- могат да търсят информация за европейски младежки програми;
- бъдат активни за осъществяване на идеите си в конкретни проекти;
- знаят да работят в екип при създаването и осъществяването на проекти;
- придобият усет за креативност и иновативност при писане на проекти.

ПЛАН НА ОБУЧЕНИЕТО

Дейност 1: Да разберем какво е проект, какво е програма и коя е европейската програми за образованието и младежта

Използвайки методите *разделен постер*, *групова работа*, *PP-презентация* и *интерактивна дискусия* учениците разбират какво представлява проектът като форма за реализиране на идея, как той трябва да отговаря на рамковите изисквания на програмата, по която ще се осъществява и която от своя страна провежда политиката на ЕС в съответната област. Получават информация за програми на Европейския съюз в сферата на образованието и на младежта и научават как да използват възможностите, които предоставяват те.

Дейност 2: Запознаване с изискванията на обявен конкурс, за да подготвим своя ученически проект

Използвайки методите *работа с документ*, *дискусия* и *работа по групи* учениците се запознават с последователността на стъпките по участие в европейски програми. Разбират необходимостта от

добро запознаване с изискванията на условията за кандидатстване като крачка към успеха на проектните предложения.

Дейност 3: Попълване на формуляра за участие в конкурс, за да кандидатствате с нашия ученически проект

Използвайки методите *работа с документ, дискусия и работа по групи* учениците се научават как да попълват формите за участие в конкурс по европейска програма. Научават се да се изразяват точно и кратко, да пишат правилно, развиват креативно и иновативно мислене.

Дейност 4: Оценяване на постъпилите проектни предложения

Използвайки методите *работа с документ, дискусия, ppt-презентация и работа по групи* учениците се научават да оценяват, да сравняват и да открояват същественото. Изграждат умения да отстояват идеи и позиция и да защитават своите проектни предложения.

Дейност 5: Осъществяване на проекта

Възможности за осъществяване на практика на най-високо оценения проект.

ИЗПЪЛНЕНИЕ

ДЕЙНОСТ 1: Да разберем какво е проект, какво е програма и кои са европейските програми за младежта.

• Стъпка 1: Що е проект?

Време: 20 мин.

Метод: *разделен постер, групова работа, ppt-презентация, дискусия.*

Материали: постер/гъска, листове, флумастери, компютър, мултимедия.

Подготовка

На постера/гъската предватително се начертава таблица:

ЩО Е ПРОЕКТ?	ЩО Е ПРОЕКТ?
	Проектът е неповтаряща се дейност.
	Проектът е ориентиран към постигане на определена цел.
	Проектът постига тази цел с поредица от взаимосвързани дейности.
	Проектът е ограничен във времето - всеки проект има начало и край.
	Проектът се изпълнява с определени ресурси, които са ограничени.
	Проектът постига резултат, който е измерим.
	Проектът променя нещо, което е резултат от неговото осъществяване.

Попълнената колона се покрива с лист или друг подходящ материал. На група от 3-ма ученика се поставя задачата да изготвят 7-минутна ppt-презентация за основните елементи на проекта. Те разпределят отговорностите и избират говорител, който да представи общата работа на групата.

Дейност

На учениците се поставя задачата да определят основните характеристики на проекта. Един от тях записва предложенията в празната колона от таблицата на постера/дъската. Те се обобщават, групират и остават ключовите понятия.

След изчерпване на предложенията на учениците, втората колона на таблицата се открива. Правят се сравнения, дискусия и обобщения.

Чрез ppt-презентация учениците се запознават с основните елементи на един проект.

• Стъпка 2: Какво представлява европейската програма?

Време: подготовка - 4 дни; дейност - 15 мин.

Метод: *ppt-презентация, групова работа, интерактивна дискусия.*

Материали: компютър, мултимедия.

Подготовка

На екип от 3-5 участника се дава задачата да направят представяне на знания за европейски програми и конкретни примери, като се спрат по-подробно на европейската програма „ЕРАЗЪМ+“.

Дейност

Говорител на групата запознава участниците с европейската програма „ЕРАЗЪМ+“, като дава представа за нейните цели, задачи и формат.

Учениците се запознават с основните моменти от подготовката и управлението на проекти в рамките на програмата „ЕРАЗЪМ+“ и се разглежда нейната интернет страница.

Провежда се дискусия относно възможностите, които програмите предоставят за мобилност на младежите и за реализиране на техни добри идеи.

Възможно е да бъдат поканени младежи, които вече са осъществявали проект по програмата „ЕРАЗЪМ+“, за да споделят своя опит.

ДЕЙНОСТ 2: Да се запознаем с изискванията на обявен конкурс, за да подготвим своя ученически проект

Стъпка 1: Информирание за обявен конкурс за участие на проектни предложения по европейска програма

Време: 15 мин.

Метод: *работа с документ, дискусия.*

Материали: условията за кандигатстване.

На учениците се съобщава, че е обявен конкурс за проектни предложения. Запознават се с целите и приоритетите на конкурса. (Приложение 1)

Провежда се дискусия за преценяване на възможностите за участие, капацитет – материални и човешки ресурси.

След дискусия се достига до общо мнение, че обявеният конкурс покрива по съдържание техните дейности и интереси и се взема решение за подготовка за участие.

Възможно е да се проведе подобен конкурс за организиране на информационна кампания за Европейския съюз в училище – например за някои от актуалните политики на Европейския съюз като опазване на околната среда, борбата с климатичните промени и Европейската зелена сделка. Конкурсът може да бъде и за организиране на честване на Деня на Европа.

Стъпка 2: Изграждане на екипи за участие в конкурса

Време: 30 мин.

Метод: *работа с документ, дискусия, работа по групи.*

Материали: необходим брой копия на условията за кандигатстване

Учениците се разделят на екипи/групи от не по-малко от 5 участника. Добре е да направят това самостоятелно или при необходимост с помощта на учителя. Всеки екип избира свой ръководител.

За всяка група се осигуряват необходимият брой копия от условията за кандигатстване, предоставени по-долу. Участниците в групите се запознават с условията на конкурса. Всеки участник дава предложение за идея за дейност/и. Те се записват, дискутират, групират и обобщават. Формира се обща идея за проект.

При необходимост участниците получават съвети и консултации от преподавателя, но идеите на всеки екип са конфиденциални и не се споделят с останалите.

ДЕЙНОСТ 3: Да попълним формуляра за участие в конкурс, за да може нашият ученически проект да кандигатства.

Време: 5 дни.

Метод: *работа с документ, дискусия, работа по групи.*

Материали: необходим брой формуляри за кандигатстване.

Екипите се събират поотделно и детайлизират оформената обща идея за проектно предложение. Те дискутират подробностите

по реализиране на дейностите по проекта, начертават план на работата и график на изпълнение.

Екипите подготвят предложенията за своя проект, като се запознават и попълват формуляра за кандидатстване (Приложение 2) Те го представят в указания срок на съответното лице и адрес.

ДЕЙНОСТ 4: Оценяване на постъпилите проектни предложения.

Стъпка 1: Сформиране на оценителна комисия

Време: 15 мин.

Метод: *работа с документ, дискусия, работа по групи.*

Материали: проектни предложения на екипите.

Избира се комисия от двама преподаватели и по един представител от всеки екип, като тези представители оценяват проектните предложения на другите екипи, а не на собствения си екип.

Комисията се запознава с критериите за оценка. Тя може да ползва предложената по-голяма форма или да направи изменения и допълнения.

Примерна форма за оценка

Раздел	Максимален брой точки	Оценка
1. Оригиналност	40	
1.1. Доколко предложението е интересно и оригинално?	20	
1.2. Доколко предложението отговаря на заложените в конкурса приоритети ?	20	
2. Осъществимост	40	
2.1. Доколко е логически последователен цялостният план на проекта ? Съдържа ли ясно описани дейности и график за тяхното изпълнение?	20	
2.2. Доколко е осъществим проектът на практика от учениците?	20	
4. Бюджет	20	
4.1. Доколко бюджетът е ясен и подробен ?	10	
4.2. Доколко са необходими предложените разходи за изпълнението на проекта?	10	
Максимален общ брой точки	100	

Стъпка 2: Работа на оценителна комисия

Време: подготовка - 3 дни.

Метод: *работа с документ, дискусия, работа по групи.*

Материали: проектни предложения на екипите.

Комисията събира проектните предложения и ги оценява в рамките на 3 дни, като излъчва най-добрите. Информира екипите на номинираните проектни предложения за мястото и реда на защита на проектните предложения.

Стъпка 3: Работа на оценителна комисия

Време: 80 мин.

Метод: *работа с документ, дискусия, ppt-презентация и работа по групи.*

Материали: проектни предложения на екипите.

Екипите на номинираните проектни предложения представят/презентират своето проектно предложение пред комисията и останалите участници в конкурса.

Всеки член на комисията поставя своите оценки в съответствие с предварително посочените критерии.

Оценителната комисия класира проектите и обявява победителите, които са получили най-много точки и на които ще се даде възможността да бъдат реализирани.

ДЕЙНОСТ 5: Осъществяване на проекта

Най-високо оцененият проект се осъществява на практика. Това предполага училището или клубът да спомогне за осигуряване на финансиране. Добре е проектът да е подкрепен макар и с малка сума, за да могат учениците да видят осъществена своята идея и да имат стимул за участие в конкурси.

Разгледаната примерна схема за обявяване на конкурс в училището или между европейските клубове може да бъде използвана в различни варианти на основната тема на конкурса. Тя се доближава максимално до указанията, с които се обявяват конкурси за европейски проекти. Целта е учениците да се „сблъскат“ на практика с терминологията и структурата на конкурсите за проектни предложения.

Примерен конкурс за представяне на проектни предложения „Честване на 9 май – Денят на Европа“

1. ВЪВЕДЕНИЕ

След Втората световна война Европа е разрушена не само физически, разрушена е нейната икономика. Политиците, съветвани от икономистите осъзнават, че ако искат просперитет, мир и благо-

генствие в Европа, трябва да преодолеем съперничество между европейските страни, наследени от предишни периоди. В средата на XX век отрасълът за производство на въглища и стомана е източник на военна мощ. Споделянето на ресурсите и свободната търговия между европейските държави биха довели до обединяване на усилията за възстановяване и развитие на икономиките им.

На 9 май 1950 г. Робер Шуман, министър на външните работи на Франция, представя своята декларация пред международната преса в Париж. С нея той призова Франция, Германия и другите европейски страни да обединят производството си на въглища и стомана като „първа реална стъпка към създаването на европейската федерация“. Робер Шуман предлага да се създаде наднационална европейска институция, която да отговаря за управлението на отрасъла. Страните, към които апелира Шуман, доскоро са участвали в унищожителен военен конфликт помежду си. В този ден се поставя началото на обединение на държавите в Европа и поддържането на мирни отношения на Стария континент. Това предложение остава в историята като „Декларацията на Шуман“ и се счита за основополагащо на днешна Обединена Европа, за началото на поетия път към общност на споделени ценности и общи интереси.

През 1985 година ръководителите на страните от Европейския съюз, на свое заседание в Милано, решават 9 май да бъде честван като Ден на Европа. От тогава до днес 9 май символизира стремежа към единство, мир и просперитет в Европа. Денят на Европа е повод за празнични изяви в много европейски държави. Това е още един начин хората от различни нации да се чувстват обединени европейци.

2. ЦЕЛИ И ПРИОРИТЕТИ

Цели

Целта на този конкурс е да бъде организиран интересен и атрактивен празник на Европа в нашето училище. Това може да бъде постигнато чрез активното включване на учениците в генерирането и осъществяването на нови идеи. Тези идеи трябва да допринасят за отбелязването на Деня на Европа в ползотворна и привлекателна атмосфера, а подготовката и осъществяването на празника да са източник на информация, нови знания и умения за учениците. Проектните идеи на учениците ще бъдат използвани в информационната кампания за 9 май. Предложените инициативи трябва да насърчават ученическото участие в осъществяването им.

Приоритети

- Създаване на подходяща информационна среда в класните стаи и коридорите на училището относно Европейския съюз и Деня на Европа.

- Насърчаване на организирането и участието на учениците в събития като ученически състезания, дискусии и др.
- Организиране на конкурси, изложби на ученическо творчество и др.
- Предложение за подходящо мото на празника.

Проектите могат да бъдат в различни форми – публични дискусии, онлайн форуми, симулационни игри, инициативи за околната среда във и около училището, изложби, кампании, състезания и др. Те трябва да провокират интереса и участието на целевата аудитория, да са интересни за учениците и да включват идеи за популяризиране на знанията за Европа.

Резултатите от проекта трябва да представляват принос за активизиране на учениците, за включването им в дискусии и информационни кампании, за създаване на добър имидж на училището. Резултатите трябва да достигат до максимален брой хора – ученици, преподаватели, медии и използване на интернет, печатни публикации и др.

3. ГРАФИК

Продължителност на проектите

В предложенията трябва ясно да се посочват датите на започване и приключване на проекта (gg/мм/гг).

Максималната продължителност на проектите е ..... месеца.

4. ФИНАНСИРАНЕ

Максималната сума, с която могат да бъдат финансирани предложенията за проекти е ..... лева.

5. КРИТЕРИИ ЗА ДОПУСКАНЕ ДО УЧАСТИЕ

До участие се допускат индивидуални или колективни проекти на ученици от училище .....

Не се оценяват предложения, които са постъпили след посочения в тази покана срок.

6. КРИТЕРИИ ЗА ПОДБОР И ОЦЕНКА

- Кандидатите трябва да представят интересна и оригинална собствена идея.
- Проектът трябва да бъде осъществим – тоест да бъде възможно и реално неговото изпълнение от учениците.
- Проектът трябва да съдържа ясно и подробно описани дейности и график за тяхното изпълнение, резултатите, които се очакват от неговото осъществяване.
- Бюджетът трябва да съответства на предвидените дейности и да бъде ясно и подробно разписан.

7. СРОК ЗА ПОДАВАНЕ НА ПРЕДЛОЖЕНИЯТА ЗА ПРОЕКТИ

Краен срок за подаване на проектите : .....202..г.

Проектите, подадени след този срок, няма да се разглеждат.

Предложенията трябва да бъдат подадени на електронна поща:
.....

8. КОНТАКТИ

За осъществяването и управлението на поканата за подаване на предложения отговаря г-жа/г-н .....

Допълнителна информация може да бъде получена по електронна поща на електронен адрес .....

**ФОРМУЛЯР ЗА КАНДИДАТСТВАНЕ ЗА ФИНАНСИРАНЕ
НА ПРОЕКТ ПО ПРОГРАМА „ЕВРОПА В МОЕТО УЧИЛИЩЕ“**

ИНФОРМАЦИЯ ЗА ПРОЕКТА :

1. Заглавие на проекта

2. Задача на проекта

3. Целева група

4. Описание на дейностите по проекта

5. График за изпълнение на проекта

6. Очаквани резултати

7. ПРЕДВАРИТЕЛЕН БЮДЖЕТ НА ПРОЕКТА

Пера на бюджета	Сума в лева
Обща сума за финансиране	

АНКЕТНИ КАРТИ

Анкетна карта 1

Преподаване и учене за Европейския съюз в училищата през 21-ви век – предизвикателства и възможности (учители)

Проучването, което се извършва по проект „Ресурсен център Европа – нов подход в преподаването и ученето за Европейския съюз в училище“ от катедра „Европеистика“ на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и Националното сдружение на българските Европейски клубове – NABEC, има за цел да анализира основните проблеми при изучаването на темите за Европейския съюз в училище, за да бъдат направени предложения за насърчаване на интереса на учениците към европейската тематика, както и да се анализират използваните педагогически методи и образователни форми в средните училища в страната.

Молим Ви да отговорите на следните въпроси, като Ви гарантираме пълна анонимност при анализа или публичната интерпретация на данните. Благодарим Ви предварително.

Можете да избирате повече от един отговор на въпроси

1. Вие живеете в:

- а) София
- б) областен град
- в) друг град
- г) село

2. Пол:

- а) жена
- б) мъж

3. Колко годишен е учителският Ви стаж?

4. По каква учебна/и дисциплина/и преподавате?

5. Курсът Ви на обучение включва ли задължителни теми за знания за ЕС?

- а) да
- б) не

- 6. Колко учебни часа са отгелени за знанията за ЕС в учебните дисциплини във формалното обучение на учениците?**
- 7. Каква е Вашата преценка за броя на часовете, посветени на европейските въпроси?**
- напълно достатъчни
  - достатъчни
  - недостатъчни и трябва да бъдат увеличени
  - не мога да отговоря
- 8. Какви са основните теми за европейската интеграция, които са включени във Вашите часове?**
- история на ЕС
  - институции на ЕС
  - как се вземат решенията в ЕС
  - България като член на ЕС
  - правата на европейските граждани
  - актуални въпроси и предизвикателства пред ЕС
  - други – моля посочете какви
- 9. Какви допълнителни теми според Вас е необходимо да бъдат включени в обучението на учениците?**
- за историята на ЕС
  - за начина на функциониране на ЕС
  - за разясняване какво ЕС прави за своите граждани
  - за мястото на България в ЕС
  - за правата ни като граждани на ЕС
  - за новите предизвикателства пред ЕС
  - за европейските фондове и програми
  - за европейските ценности
  - за европейската култура
  - за действията на ЕС по опазването на околната среда
  - други – моля уточнете
- 10. Какви трудности срещат според Вас учителите при преподаване на европейските теми?**
- липса на време за подготовка на часовете по тези теми
  - трудности за намиране на актуална и достоверна информация
  - липса на достатъчно технически средства – интернет, компютри за онагледяване на материала
  - липсата на достъпни готови презентации по основните теми,
  - трудности да се следят актуалните въпроси в Европейския съюз
  - трудности в създаване на интерес у учениците по тези въпроси
  - други – моля посочете какви
- 11. От какви дидактически пособия се нуждаят учителите в подкрепа на обучението за ЕС?**
- лесен достъп до анализи на експерти по европейските въпроси,

поддържащи вярна и точна информираност на учителите по теми от дневния ред на ЕС

- б) методически разработки за преподаване на теми за ЕС
- в) готови презентации по теми за ЕС
- г) тестове за проверка на знания за ЕС
- д) игри, подпомагащи обучението по европейските въпроси
- е) интернет връзки към полезни аудиовизуални материали
- г) групи - моля посочете какви

12. Как според Вас Университетът може да бъде полезен за учителите и да подпомогне преподаването на въпросите за ЕС в училище?

- а) чрез изготвяне на кратки експертни анализи по актуални въпроси, които да информират учителите
- б) чрез изготвяне на презентации и други полезни материали, които са готови за използване
- в) чрез предоставяне на методически разработки за преподаване на европейските въпроси
- г) чрез организиране на семинари и дискусии за учители по актуални въпроси на ЕС
- д) чрез включване на студенти по европеистика, които да правят презентации пред учениците и да организират интерактивни дейности
- е) чрез ресурсен център по европейските въпроси, към който учителите да могат да се обръщат за съвет и информация и да обменят добри практики

13. Моля споделете Ваши идеи, предложения, добри практики

Анкетна карта 2

Преподаване и учене за Европейския съюз в училищата през 21-ви век – предизвикателства и възможности (учители - дълбочинни интервюта)

Проучването, което се извършва по проект „Ресурсен център Европа – нов подход в преподаването и ученето за Европейския съюз в училище“ от катедра „Европеистика“ на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ и Национално сдружение на българските Европейски клубове – НАВЕС има за цел да се очертаят предложения за насърчаване на интереса на учениците към европейската тематика и за използването на педагогически методи и образователни форми в средните училища в страната.

1. Колко годишен е учителският Ви стаж в обучението (формално и неформално) по европейски теми?
2. Включени ли са достатъчно теми за Европейския съюз в дисциплината „Гражданско образование“ в 11-и и 12-и клас?
3. Кои са срещаните затруднения при занятията, свързани с преподаването на европейски теми?
4. Според вас необходимо ли е допълнително обучение по европейски въпроси на учителите?
5. Кои са основните учебни пособия, които използвате при обучението по европейски теми? Моля, споделете Вашата оценка за тях.
6. Какво не достига при преподаването на европейските теми в училище?
7. От каква подкрепа се нуждаят училищните форми на обучение за ЕС?
8. Какво и как може да провокира интереса на учениците към повече знания за ЕС?
9. Вашите препоръки за усъвършенстване на създадения онлайн Ресурсен център Европа - <https://eubgschool.eu/bg/>

Анкетна карта 3

Преподаване и учене за Европейския съюз в училищата през 21-ви век – предизвикателства и възможности (студенти – първи и втори курс)

Проучването, което се извършва по проект „Ресурсен център Европа – нов подход в преподаването и ученето за Европейския съюз в училище“ от катедра „Европеистика“ на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ и Национално сдружение на българските Европейски клубове – NABEC има за цел да се очертаят предложения за насърчаване на интереса на учениците към европейската тематика и за използването на педагогически методи и образователни форми в средните училища в страната.

1. **Кое средно училище сте завършил/а?**
2. **Включени ли са достатъчно теми за Европейския съюз в средното училище**
  - а) да

- б) не
  - в) недостатъчно
  - г) нямам информация
  - д) друго
- 3. Кои са срещаните затруднения при занятията, свързани с преподаването на европейски теми?**
- 4. Според вас необходимо ли е допълнително обучение по европейски въпроси в училище?**
- а) да
  - б) не
  - г) нямам мнение
  - д) друго
- 5. Кои са основните европейски теми, които разисквахте в училище?**
- 6. Какво не достига при преподаването на европейските теми в училище?**
- 7. Какво и как може да провокира интереса на учениците към повече знания за ЕС?**
- 8. Вашите препоръки за усъвършенстване на създадения онлайн Ресурсен център Европа – <https://eubgschool.eu/bg/>**
- 9. Как оценявате своите знания за Европейския съюз след завършване на средното образование?**
- а) нищо не научих за ЕС в училище
  - б) твърде повърхностни знания
  - в) сравнително добри знания за историята и институциите на ЕС
  - г) много добри знания за ЕС

SUMMARY

How to provoke the curiosity in young people on topics that are often being described as boring and uninteresting? How to link the manuals and texts with an emotional experience to unlock the doors of knowledge? How to set young minds to creativity? Is it possible in the age of information to make teaching and learning of European topics interesting and enriching? How do we look at what is happening around us from a different angle? Knowledge and experience give us more security, but they should not become a routine. In addition to knowledge, we need imagination; we need open senses and creative inspiration.

The book „Europe at School - for teachers with imagination“ is the outcome of the Erasmus+ project „Hub Europe“ - New Approach to Teaching and Learning EU at School“. The main goals of the project are:

- Establishment of the „Europe Resource Centre – Hub Europe“ as an academic and pedagogical space for expert knowledge in the field of the European Union, civic education, as well as current EU priorities - <https://eubgschool.eu/bg>;
- Creating an innovative and effective approach for raising awareness and active participation of young people in society, as well as building capacity for the introduction of European topics in civic education at secondary schools;
- Support and stimulation of the National network of European clubs at schools and the network of „European Parliament‘ Ambassador Schools in Bulgaria“ and promotion of European values;
- Creating and promoting resources on EU topics in an innovative and accessible way.

The project aims to establish sustainable cooperation and exchange of ideas between academia, secondary school teachers, voluntary organizations, the non-governmental sector, as well as EU information networks in the field of teaching and learning on European issues and to streamline joint efforts to promote European values and the active citizenship of the younger generation.

The book is designed for teachers, leaders of European clubs, teachers - senior ambassadors at schools - ambassadors of the European Parliament and for all facilitators who work with young people in order to expand knowledge about the European Union, to create skills and attitudes of active citizens.

The first chapter of the publication is devoted to the European dimension in education and to the main issues of teaching European issues at schools in the 21st century. The results of a study on the challenges of teaching and learning the European Union at school are analyzed.

The second chapter examines the European dimension of civic education and the pedagogical aspects of civic competence.

The third chapter suggests a new approach to the study of European Union topics at school through the application of active and interactive methods. Interesting cases, debates, games, projects are discussed.. The book contains learning resources that teachers can use directly in the classroom or in extracurricular activities. Specific law cases, games, a stage play „I love you, Europe“ are presented.

This publication is dedicated to all imaginative teachers who are willing to put aside routine and choose to experiment.

Some of the teaching resources like the law cases and the stage play „I love you, Europe“ could be found in English on the website of the project - <https://eubgschool.eu/en/>

CONTENTS

INTRODUCTION	5
CHAPTER ONE: EDUCATION FOR THE EUROPEAN UNION IN THE 21ST CENTURY SCHOOLS	
1.1. The European dimension in education in the focus of the European Union's political agenda	7
1.2. Topics for the European Union in school education in Bulgaria	14
1.3. Analysis of the results of a study on the teaching and learning about the European Union in Bulgarian schools	23
1.4. Conclusions on the challenges of teaching and learning the European Union at school.....	37
CHAPTER TWO: THE EUROPEAN DIMENSION OF CIVIC EDUCATION	
2.1. Civic competence and the teaching of European Union topics at school.....	41
2.2. European topics in civic education in some European Union countries	48
2.3. Pedagogical aspects of civic competence	52
CHAPTER THREE: A NEW APPROACH TO TEACHING AND LEARNING THE EUROPEAN UNION AT SCHOOL	
3.1. Active learning and the role of the teacher	55
3.2. Teaching and learning about the European Union through case studies	57
3.3. The game as an educational tool	66
3.4. Dramatic art as a pedagogical tool in the field of civic education	69
3.5. Myths and fake news about the European Union as a methodological tool for building critical thinking	74
3.6. Debate as an important instrument in education	80
3.7. Learning through participation and experience	82
3.8. Project development and participation as a source of knowledge and skills	90
INSTEAD OF CONCLUSION	93
BIBLIOGRAPHY	94
ANNEXES	
Annex 1. Cases	
1.1. The Cassis de Dijon case	95
1.2. The beer litigation in the European Union	97
1.3. The Andrea Franković Case	100

1.4. The case of Françoise Gravier	101
1.5. The strawberry case	103
1.6. The case of Garcia Avelo or Garcia Weber	105
1.7. The Elizabeth Dano Case	108
1.8. The chocolate dispute in the European Union	110

Annex 2. Games

2.1. Educational game „How much fish to catch?“	114
2.2. Simulation game „Deciding the European Union budget“	119

Annex 3. Theater

3.1. Educational stage play „I love you, Europe!“	130
---	-----

Annex 4. Debate

4.1. Moderating a debate „Pros“ or „cons“ artificial intelligence - is artificial intelligence useful or dangerous?	140
4.2. Moderating a debate on „What does Bulgaria win and lose from EU membership?“	151

Annex 5. Active learning

5.1. Learning through experience on the values of the European Union	155
5.2. Learning through experience „Tolerance in Diversity“	160
5.3. Learning about civic values through participation	164
5.4. Interactive lesson on democratic values	170

Annex 6. Project

6.1. How to develop and implement a project at school?	174
--	-----

Annex 7. Questionnaires „Teaching and learning about the European Union in 21st century schools - challenges and opportunities“

Questionnaire 1: Teachers	183
Questionnaire 2: Teachers - in-depth interviews	185
Questionnaire 3: First and second year students	186

EUROPE AT SCHOOL

(For teachers with imagination)

This edition is published under Project 619918-EPP-1-2020-1-EN-EPPJMO-PROJECT „Hub Europe“ - New Approach to Teaching and Learning EU at School“, which is implemented under the European Union program „Erasmus+“, Jean Monnet activity by a team of the European Studies Department at Sofia University „St. Kliment Ohridski“ in partnership with the National Association of Bulgarian European Clubs (NABEC).

Authors:

Ingrid Shikova – Chapter One, Section 1.1.; Chapter Two, Section 2.1.; Chapter Three, Sections 3.1., 3.2., 3.3., 3.4., 3.5., 3.8.; Annexes 1.1. - 1.8., 2.1., 2.2., 3.1 and 6.1.

Krasimira Vasileva – Chapter One, Sections 1.2., 1.3., 1.4.; Chapter Two, Section 2.3.; Chapter Three, Sections 3.6.; 3.7.; Annexes 4.1., 5.1., 5.2., 5.3. and 5.4.

Kaloyan Simeonov – Annex 4.2.

Gergana Radoykova – Chapter Two, Section 2.2.

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

This publication is available in PDF format at:
<https://eubgschool.eu/bg/za-proekta/subitiq>

ЕВРОПА В УЧИЛИЩЕ
(за учители с Въображение)

София, 2022 г.

ISBN 978-954-8702-57-7

MINERVA

РЕКЛАМНО-ИЗДАТЕЛСКА КЪЩА

Настоящата публикация се издава по проект
619918-EPP-1-2020-1-BG-EPPJMO-PROJECT
„Ресурсен център Европа - нов подход към преподаване
и изучаване на теми за Европейския съюз в училище“,
който се реализира по програмата на Европейския съюз
„Еразъм+“, дейност „Жан Моне“ от екип на катедра
„Европеистика“ на Софийския университет
„Св. Климент Охридски“ в партньорство с Национално
сдружение на българските европейски клубове (NABEC).

---

9 789548 170257